

ISSN 2220-8089 (print)
ISSN 2523-4005 (on-line)

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 48

Заснована 1993 року

Харків

2025

УДК 32-027.21

Засновник: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Рік заснування – 1993 р., періодичність видання – 2 рази на рік.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням України категорії «Б» у галузі політичних наук зі спеціальності 052 (Наказ МОН України наказу Міністерства освіти і науки України № 627 від 14.05.2020).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 30 від 24.11.2025 р.).

Індексується: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Головний редактор:

Фісун О.А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології ННІ філософії, культурології, політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна

Заступник головного редактора:

Журженко Т.Ю. – дослідник Центру східноєвропейських та міжнародних досліджень (ZOiS) у Берліні;

Відповідальний секретар:

Комарова Т.Г. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Ганс-Морзе Дж. – доцент кафедри політології Університету Нортвестерн (США);

Гейл Г.Е. – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (США);

Дерлугьян Г. – професор Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі (США-ОАЕ);

Джуліано Е. – доцент кафедри політології Колумбійського університету (США);

Звонкова Г.Л. – к.і.н. ст. наук. співробітник відділу історії та соціології науки та техніки ДУ "Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва" НАН України;

Карпенко І.В. – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Качмарський М. – доцент Школи соціальних та політичних наук Університету Глазго (Велика Британія);

Круглашов А.М. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Люстін Л. – співдиректор з наукових досліджень відділу політики та міжнародних відносин Астонського університету (Велика Британія);

Панченко Т.В. – докт. політ. наук, доцент;

Півнева Л.М. – докт. політ. наук, професор;

Радніц С. – директор Центру російських, східноєвропейських та центральноазійських досліджень імені Елісона Вашингтонського університету (США);

Розумний М.М. – докт. політ. наук, професор;

Романюк А.С. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Рубанов В.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Шаповаленко М.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

Е-mail – vp.kh@ukr.net, politi@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Ідентифікатор медіа у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-04458 (Рішення № 1538 від 09.05.2025 р

Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.Протокол № 15).

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Ministry of Education and Science of Ukraine

**THE JOURNAL OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

**Series «Issues of Political Science»
Issue 48**

Established in 1993

Kharkiv

2025

UDC 32-027.21

Founder: V. N. Karazin Kharkiv National University.

Year of foundation – 1993, frequency of publication – 2 times a year.

For university teaching and research faculty members, academic researchers, political experts, and anyone interested in political science.

The Journal is a professional edition of Ukraine of the "B" category in the field of political science in the speciality 052 (The Decree of MES of Ukraine No. 627 from 14.05.2020).

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol No.30 dated 24.11.2025).

Indexed: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>.

Editorial board of the Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University «Issues of Political Science»:

Oleksandr Fisun – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Editor-in-Chief*);

Tatiana Zhurzhenko – Ph.D., Research Affiliate, Centre for East European and International Studies (ZOiS), Berlin (*Deputy Editor*);

Tetiana Komarova – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Executive Secretary*);

George Derlugyan – Ph.D., Professor of Social Research and Public Policy at the New York University - Abu Dhabi (United States-OAE);

Jordan Gans-Morse – Ph.D., Associate Professor, Department of Political Science at Northwestern University (United States);

Elise Giuliano – Ph.D., Lecturer in the Political Science Department at Columbia University (United States);

Henry E. Hale – Ph.D., Professor of Political Science and International Affairs, Department of Political Science at the George Washington University (United States);

Marcin Kaczmarek – Ph.D., Lecturer in Security Studies, School of Social and Political Sciences at the University of Glasgow (United Kingdom);

Ivan Karpenko – Dr.Sc. in Philosophy, Professor and Dean of the School of Philosophy, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Anatoliy Kruglashov – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science and Public Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University;

Lucian Leustean - Ph.D., Research Co-Director for Politics and International Relations, Aston University (United Kingdom);

Tetyana Panchenko – Dr.Sc. in Political Science, Associate professor;

Lyubov Pivneva – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science;

Scott Radnitz – Ph.D., Director of the Ellison Center for Russian, East European, and Central Asian Studies at the University of Washington (United States);

Anatoliy Romaniuk – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv;

Maxim Rozumny – Dr.Sc. in Political Science, Professor;

Victor Rubanov – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Maryna Shapovalenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University.

Galyna Zvonkova – Ph.D. in Historical, Senior Researcher, Department of History and Sociology of Science and Technology SI «G.M.Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies NAS of Ukraine».

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Political Science, tel. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua Web-site: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

The articles underwent both internal and external review.

Media identifier in the Register of the field of Media Entities: R30-04458 (Decision № 1538 dated May 9, 2024 of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine, Protocol № 15).

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025

ЗМІСТ

Кононенко Н.В. Між мобілізацією та довірою: трансформація легітимації влади в Україні під час війни	7
Чабанна М.В. Методологія оцінювання ефективності державного управління з застосуванням технологій штучного інтелекту в Україні в умовах воєнного стану	16
Кисельов С.О., Сингаєвська Д. М. Легітимність та стійкість як фактори тривкості демократичних та недемократичних режимів.	33
Ревенко Д.А. Ліберальна демократія: теоретичні підходи, інститути, стійкість та оцінка демократичності	40
Авксентьєв А.О. Електоральна система для повоєнної України: актуальні альтернативи для парламентських виборів	51
Шумейко З.Г. Взаємовідносини уряду та опозиції в період Революції гідності (2014 р.).	60
Іванець Т.І. Теорії демократичного контролю збройних сил та їх застосування під час конфлікту	67
Гірман А.П. Сучасні виклики й сценарії розвитку зовнішньої політики України: аналітичний та прогнозний підхід	81
Бринза К.В. Суверенітет держави у вимірі інформаційної епохи та глобалізації	87
Баталов О.А., Гребенюк А.Ю. Україна у сучасній геополітиці.	94
Рубанов В. В. Проблеми конституювання політичної наукової дисципліни як індикатори її міждисциплінарної та інтегративної природи	103

CONTENT

Kononenko N. Between Mobilization and Trust: The Transformation of Political Legitimacy in Ukraine During the War	7
Chabanna M. Methodology for Assessing the Effectiveness of Public Administration Using Artificial Intelligence Technologies in Ukraine Under Martial law Conditions	16
Kyselov S., Synhaievsk D. Legitimacy and Resilience as Factors of Democratic and Non-Democratic Regimes' Durability	33
Revenko D. Liberal Democracy: Theoretical Approaches, Institutions, Resilience and Assessment of Democracy.	40
Avksentiev A. Electoral System for Post-War Ukraine: Current Alternatives for Parliamentary Elections.	51
Shumeiko Z. Government–Opposition Relations During the Revolution of Dignity (2014).	60
Ivanec T. Theories of Democratic Control of Armed Forces and Their Application During Conflict	67
Girman A. Modern Challenges and Development Scenarios of Ukraine’s Foreign Policy: Analytical and Prognostic Approach	81
Brynza K. State Sovereignty in the Context of the Information Age and Globalization	87
Баталов О., Hrebeniuk A. Ukraine in Contemporary Geopolitics..	94
Rubanov V. Problems of the Constitution of a Political Scientific Discipline as Indicators of its Interdisciplinary and Integrative Nature	103

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-01>

УДК 321.01:323.173(477)"2022/2025"

Наталія Вікторівна Кононенко

кандидат політичних наук, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН
України, 01011, Київ, вул. Генерала Алмазова, 8,
n.kononenko1509@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8397-2830>

МІЖ МОБІЛІЗАЦІЄЮ ТА ДОВІРОЮ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

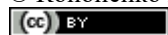
Проаналізовано інституційна легітимация влади України у 2022–2025 роках в умовах повномасштабної російсько-української війни. Метою дослідження є оцінка ефективності різних інструментів легітимаци та апробація моделі визначення легітимацийних розривів між їхньою значущістю та практичною реалізацією. Вивчено еволюцію суспільної довіри від емоційної мобілізації на початковому етапі війни до раціоналізованої «легітимаци виживанням», яка базується на здатності держави забезпечувати безпеку, стабільність і соціальну справедливість. Досліджено парадокс української «воюючої демократії», коли короткострокова мобілізацийна легітимация забезпечує оперативність ухвалення рішень, але водночас загострює проблеми інституційної спроможності, інклюзивності та підзвітності. Емпіричний аналіз на основі експертного опитування показав значні легітимацийні розриви в парламенті та уряді, тоді як інститут президентства зберігає найвищий рівень довіри. Виявлено, що нормативно-правові та комунікативні механізми залишаються недовикористаними, створюючи асиметрію між суспільними очікуваннями та реальною спроможністю інститутів. Наголошується, що післявоєнне відновлення демократичної легітимности вимагатиме переходу від мобілізацийного управління до керованої відкритості, де ефективність поєднується з прозорістю, підзвітністю та участю громадян у процесах державного управління. Розроблена аналітична модель легітимацийних розривів, яка є інструментом для оцінки поточної стабільності та прогнозування перспектив демократичного розвитку.

Ключові слова: *легітимність влади, воююча демократія, війна в Україні, мобілізацийна легітимация, легітимацийні розриви, інституційна спроможність, демократична стабільність.*

Як цитувати: Кононенко, Н.В. 2025. Між мобілізацією та довірою: трансформація легітимациї влади в Україні під час війни. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 7-15. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-01>

In cites: Kononenko, Nataliia. 2025. Between Mobilization and Trust: The Transformation of Political Legitimacy in Ukraine During the War. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 7-15. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-01> (in Ukrainian)

© Кононенко Н.В., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

1. Вступ. Інституційна легітимація під час війни: постановка проблеми та дослідницькі завдання. Метою цього дослідження є аналіз інституційних інструментів легітимації влади України у 2022–2025 роках та апробація моделі оцінки легітимаційних розривів між важливістю окремих інструментів і їхньою практичною реалізацією. Така модель дозволяє не лише вивчати динаміку легітимації під час війни, а й прогнозувати поствоєнні процеси відновлення демократичної стабільності. *Дослідження спрямоване* на виявлення ключових інституційних чинників легітимності в кризових умовах, трансформацію суспільного запиту до влади, оцінку адаптації практик легітимації та визначення їхнього впливу на перспективи демократичного розвитку після війни. *Завданням роботи* було відтворення стану політичних інститутів напередодні війни, аналіз правових і організаційних змін після 24 лютого 2022 року, систематизація механізмів легітимації та оцінка потенціалу «легітимації виживання».

Методологічно дослідження спирається на поєднання інституційного, порівняльного та історико-структурного аналізу, дискурс-аналізу президентських звернень і телемарафонів, а також кількісного експертного опитування. Така комбінація методів дозволяє не лише описати фактичний стан легітимації влади, а й запропонувати аналітичний інструмент для подальших досліджень поствоєнної політичної стабільності.

У межах *теоретичного осмислення* легітимності особливу увагу приділено трьом тематичним напрямам аналізу проблеми політичної легітимації під час війни (зовнішньої агресії). Перший пов'язаний із нормативно-ціннісним виміром, де Девід Бітем підкреслював відповідність влади правилам, її моральне виправдання та суспільне визнання (Beetham 1991: 42-63). В умовах війни пріоритет набуває ефективність оборони та гарантія базової безпеки, а дискурсивні практики набувають особливої ваги, як зазначає Вів'єн Джабрі (Jabri, 2007: 67-93). Дженніфер М. Діксон показує, що адаптація історичних наративів сприяє підтримці легітимності (Dixon 2018: 83-99). Емпіричні дослідження повномасштабній фазі російської агресії проти України (2022-2025 рр.) свідчать, що війна трансформує підтримку демократичних цінностей: етичні та процедурні компоненти легітимності більш вразливі, тоді як виборча легітимація

зберігає статус «незаперечної основи» політичного порядку (Bakke, Dahl, Rickard 2025).

Другий напрям зосереджений на легітимації в умовах національно-визвольних та антиколоніальних війн. Бенедикт Андерсон показав, що «уявна нація» слугує основою мобілізації підтримки (Anderson 1983: 10-25), а Чарльз Тіллі підкреслив значення інституційної передбачуваності та стабільності (Tilly 1990: 96-122). Український досвід ілюструє феномен «озброєної довіри» (Markovska, Serdiuk&Soldatenko, 2025: 11-17), який підсилює політичну згуртованість і ефективність урядових рішень, одночасно створюючи ризики делегітимації через обмежену прозорість і централізацію ухвалення рішень.

Третій напрям стосується взаємозв'язку легітимації та зовнішнього впливу, а також демократизаційних процесів. Дослідження такого взаємозв'язку (Gais, Brock, Müller, 2008; Bliesemann de Guevara, 2012) демонструють, що міжнародне втручання формує «подвійну легітимність» – внутрішню та зовнішню, що нерідко створює дисбаланси між ефективністю та інклюзією. Володимир Артюх і Тарас Федірко описують «залежне державотворення» України під час повномасштабної війни, коли держава одночасно є носієм суверенітету та агентом зовнішньої підтримки (Artiukh&Fedirko 2025: 52-72). Ми доводили, що навіть у воєнний час можливе застосування партисипативних та деліберативних інструментів демократії, що стабілізує суспільну довіру та процедурну стабільність, які, своєю чергою, підсилюють вагу внутрішньої легітимації (Кононенко 2024). У сучасних дослідженнях акцентується також баланс між правовими процедурами та ефективністю дій влади (Gollier & Tirole, 2020) та процес політичної делегітимації (Dixon 2018; Bliesemann de Guevara 2014). Делегітимація виникає тоді, коли зовнішнє втручання та формальні інститути не відповідають локальним очікуванням, створюючи «порожні інститути» та ерозію довіри.

Ключові категорії аналізу охоплюють *політичну легітимність* як стан влади, що визнається правомірною суспільством і підтримується довірою, та *політичну легітимацію* як процес вироблення та підтримання легітимності через інституційні практики, дискурс і комунікацію. *Легітимність під час війни* визначається здатністю влади утримувати суспільне визнання, спираючись

на моральне обґрунтування, ефективність, прозорість і адаптацію інститутів до екстремальних викликів, складаючись із інституційно-функціонального, морально-нормативного та психологічно-перцептивного вимірів. *Делегітимація* влади розглядається як процес втрати довіри та авторитету, який може бути частково відворотним через реформи й комунікаційні практики. Криза політичної легітимації у війні виникає, коли значна частина населення втрачає довіру до правомірності та спроможності влади. *Інструменти легітимації* включають нормативно-правові, процедурно-демократичні, комунікативно-дискурсивні, безпеково-організаційні, міжнародно-дипломатичні та ті, що реалізуються через міжнародне право.

2. Посткомуністична держава у війні: парадокси мобілізаційної легітимації. Досвід України під час повномасштабної війни 2022–2025 років демонструє парадокс легітимації в посткомуністичній державі. До 2022 року політична система характеризувалася асиметричним розподілом влади: надмірна роль президента, залежність парламентської більшості від глави держави та підконтрольний уряд обмежували інклюзивність процесу та автономність інституцій. Напередодні війни українські інституції перебували в стані посткомуністичного транзиту: незавершені реформи, домінування неформальних акторів і високий рівень централізації формували їхню гібридність (Dalton 2021; Hale 2021). У 2022 році ця конфігурація сприяла формуванню в Україні феномена «воюючої демократії», коли демократичні норми співіснували з жорсткою централізацією та мобілізаційною (емоційною) легітимацією, дозволяючи швидко ухвалювати рішення та координувати оборону й дипломатію (Інформаційна довідка щодо функціонування демократичних інституцій в Україні 2024). Політичним ризиком «мобілізаційної легітимації» є посилення (через добровільні делегування громадянами в надзвичайній ситуації лідеру надмірних повноважень та відмову від механізмів контролю) в умовах війни небезпечних для демократії структурних слабкостей напівпрезидентської моделі, серед яких персоналізація влади, обмеження парламентського контролю і вразливість системи стримувань і противаг. Як зазначав О’Доннелл «делегативна демократія» підвищує оперативність рішень, але водночас підриває культуру підзвітності (O’Donnell 1994: 55-69). В українському

контексті така делегативна логіка поєдналася з мобілізаційною легітимацією, створивши парадоксальний ефект: короткострокову стабільність і водночас ризик інституційної деградації у поствоєнний період, якщо надзвичайні механізми управління не будуть своєчасно демонтовані.

Втім, у міру поступової адаптації суспільства до тривалої війни централізована напівпрезидентська система, що становить інституційне ядро політичного режиму «воюючої демократії», почала створювати ризики політичної делегітимації. **У тривалій війні ключовим чинником легітимації стають не патріотична риторика й символи, а стабільність процедур, передбачуваність інституційних дій і юридичні гарантії, які щоденно доводять в межах «легітимації виживання» спроможність влади бути безпечним гарантом.** Легітимність держави зміцнюється лише тоді, коли мобілізація та примус спираються на стабільні інституційні практики; без цього навіть успішна військова кампанія не забезпечує тривалої підтримки громадян (Tilly 1990: 96-122).

Так, окрилені періодом мобілізаційної єдності у перший рік повномасштабної війни, українці, починаючи з 2023 року, дедалі активніше вимагали розширення власної участі у виробленні рішень і відновлення звичних демократичних процедур. Влада виявилася не готовою повною мірою задовольнити зростаючий суспільний запит на інклюзію, прозорість і підзвітність навіть у тих сферах, де це можливо під час повномасштабної війни. Передусім гібридна архітектура державного управління обмежувала спроможність відповідальних за це інституцій – парламенту, уряду, президента. Недостатній досвід політичних еліт у взаємодії з громадянським суспільством, поєднаний з інституційною інерцією, ускладнювали завдання підтримки суспільної довіри, що залишається критичною умовою стабільності держави під час війни. Отже, посткомуністична дефектність українських інституцій визначила специфіку «легітимації виживання», в межах якого суспільна підтримка зберігається радше завдяки інерції воєнної солідарності, ніж завдяки відновленню довіри через інституційну підзвітність.

3. Мобілізаційна легітимація та суспільна консолідація у перший рік війни. У мирний час демократична легітимація базується на поєднанні процедурної законності, суспільної згоди та інституційної

стабільності (Beetham 1991; Norris 2014). Війна змінює ці параметри: вибори відкладаються, влада концентрує виконавчі повноваження, а громадяни тимчасово погоджуються на обмеження прав в обмін на безпеку. У цьому контексті *критерієм мобілізаційної легітимації стає не формальна змагальність, а ефективність урядування, здатність організувати оборону, забезпечити єдність і задовольнити базові потреби населення.*

Напередодні повномасштабного вторгнення готовність українців до спротиву була високою: майже половина громадян заявляла про готовність брати участь у захисті держави (Ні агресії Росії 2022). Ця мобілізаційна спроможність суспільства стала ключовим чинником швидкої реакції політичного керівництва країни у лютому 2022 року на початок повномасштабних воєнних дій. Серед найважливіших кроків влади: запровадження правового режиму воєнного стану, мобілізація, централізація управління через Ставку Верховного Головнокомандувача, формування і надання широких повноважень військовим адміністраціям, посилення ролі РНБО.

Важливим інструментом суспільної консолідації та централізації влади став телемарафон «Єдині новини», через який у перший рік повномасштабної війни успішно формувався наратив єдності, виживання та морального спротиву агресору. Президентські звернення («Ми всі тут», «Без вас») закріплювали відчуття присутності влади й відповідальності керівництва. Тимчасова відсутність публічних конфліктів і корупційних скандалів створювала ефект контролю й консолідації.

Попри концентрацію влади, було збережено без змін функціонування судової системи та антикорупційних органів (НАБУ, САП, НАЗК), що слугувало сигналом українському суспільству та міжнародним партнерам про намір влади дотримуватися принципів правової держави навіть у надзвичайних умовах. Про прагнення керівництва держави зберігати демократичне врядування в умовах повномасштабної війни свідчило і збереження можливостей імплементації для більшості партисипативних і деліберативних інструментів взаємодії між владою та суспільством.

Таким чином, дефектні посткомуністичні інститути продемонстрували адаптивність до екзистенційної загрози, поєднавши централізоване управління з мінімальним збереженням демократичних процедур.

Попри наявні ризики концентрації влади, суспільство у перший рік повномасштабної війни надало державним інституціям безпрецедентно високий рівень довіри, не зважаючи на потенційні загрози авторитаризації: у лютому 2023 року 60,6 % вважали, що події розвиваються у правильному напрямку (20,3 % у грудні 2021 р.), а довіра до президента зросла з 36 % до майже 80 % (Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадових та громадських діячів 2025: Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів 2023). Таким чином, феномен «воюючої демократії» спирався на суспільну згоду щодо тимчасової концентрації влади, що водночас стала ресурсом виживання і потенційним викликом для післявоєнної демократичної відбудови.

Легітимація виживання: між мобілізацією та довірою. Після стабілізації лінії фронту восени 2022 року українське суспільство увійшло у фазу «війни на виснаження», що зумовило поступову трансформацію суспільних настроїв. початковий консенсус і апіорна підтримка влади почали знижуватися: громадяни дедалі частіше висловлювали занепокоєння зростанням цін, корупцією, несправедливим розподілом ресурсів і дисфункціями правосуддя (Корупція в Україні 2024). Вже у 2024 році рівень незадоволених умовами життя в Україні майже подвоївся порівняно з 2022 роком, а негативні оцінки діяльності інституцій зросли до 64% (Дембицький 2025). Це свідчить про повернення до соціальних пріоритетів, характерних для довоєнного періоду.

Емоційна мобілізаційна легітимація 2022 року – заснована на спільному виживанні й національній єдності – у 2023–2024 роках поступово змінилася «легітимацією виживанням». Її основою стали раціональні переконання, що саме ця влада здатна гарантувати мінімальний рівень безпеки та стабільності в умовах затяжної війни. Як зазначає ван Мідделаар, у тривалих кризах політичне керівництво змушене переходити від риторики мобілізації до інституційних і матеріальних рішень (van Middelaar 2019: 31-49). Комунікаційна стратегія влади від кінця 2022 року – від «Формули миру» до публічних звернень Президента у 2023–2024 роках – поступово зміщувалася від морально-нормативних до прагматичних аргументів: справедливість, відбудова, ефективність управління. Однак зі зростанням розриву між символічними закличками та практичними результатами

риторичні інструменти легітимації почала вичерпувати себе. Довіра дедалі більше залежала не від патріотичних емоцій, а від здатності інститутів забезпечувати порядок, соціальну справедливість і підзвітність.

У цьому контексті **«легітимація виживанням» передбачає стратегічний баланс між безпекою й демократією. Влада має концентрувати ресурси на обороні та гарантуванні базових потреб, зберігаючи водночас демократичну процедурність – парламентський контроль, антикорупційні інститути, діалог із громадянським суспільством. Прозора комунікація, обмеження популізму та демонстрація компетентності стають ключовими чинниками довіри.** Легітимність політичної системи визначається не лише відповідністю цінностям, але й ефективністю у розв'язанні суспільних проблем (Lipset 1981). Збереження довіри в межах «легітимації виживанням» – тимчасове досягнення, що тримається доти, доки громадяни сприймають владу як потенційно здатну забезпечити їхнє виживання (Anderson 1983). Втрата цієї спроможності означатиме перехід від втоми від влади до кризи довіри – процес, який у контексті повномасштабної війни може мати екзистенційні наслідки для української державності.

4. Неелекторальна легітимація влади в умовах війни: результати емпіричного аналізу. В умовах затяжної війни особливого значення набуває аналіз неелекторальних інструментів легітимації державної влади, коли традиційні канали демократичної підтримки – передусім вибори – тимчасово заблоковані. Дослідження, проведене у 2024 році науковцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України «Інструменти легітимації влади в період дії режиму воєнного стану», дало змогу кількісно оцінити ефективність застосування таких інструментів у діяльності парламенту, уряду та президента. Вихідною *гіпотезою* було припущення, що під час тривалого воєнного протистояння українська влада використовує інструменти політичної неелекторальної легітимації нерівномірно, а їхня реалізація залишається обмеженою у зв'язку зі структурною негнучкістю посткомуністичних інституцій (Зеленько, Кононенко, Овчар, Перевезій, Ситник 2024).

Методологія дослідження ґрунтувалася на розрахунку показника легітимаційного розриву (PG), який фіксує різницю між оціненою експертами важливістю певних інструментів легітимації та рівнем їхньої

практичної імплементації. В опитуванні взяли участь 263 експерти, серед яких 75 % – представники академічної спільноти. Для кожної інституції було виокремлено три кластери неелекторальних інструментів – нормативно-правові, результативно-прагматичні та комунікативні.

Результати виявили суттєві деформації у практиках легітимації. Найбільший розрив між значущістю та фактичним застосуванням інструментів неелекторальної легітимації зафіксовано у Верховній Раді (PG $\approx$ 63%), що узгоджується з найнижчим рівнем суспільної довіри – близько 16% у 2024 році, на 23 п.п. менше, ніж у 2022 р. (Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів 2024). Експерти зазначали, що парламент майже не використовує свої нормативно-правові та комунікативні можливості для підтримання довіри, зокрема контрольні функції щодо уряду та взаємодію з виборцями.

Уряд демонструє близький рівень легітимаційного розриву, PG $\approx$ 60%, і довіри, 20% (Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів 2024), поступово втрачаючи потенціал у сферах підзвітності парламенту, локалізації корупції та публічної комунікації. Водночас інститут президентства зберігає найнижчий рівень легітимаційного розриву – близько 42% – та найвищу довіру громадян (понад 60%), що пояснюється концентрацією легітимаційних ресурсів у сферах безпекової та зовнішньої політики.

Загалом, результати дослідження підтверджують, що формування владою довіри в умовах війни розвивається за логікою **«легітимації виживання»**. Держава переважно спирається на швидкі, результативно-прагматичні інструменти – міжнародне визнання, оборонні досягнення та зовнішню підтримку, – тоді як нормативно-правові й комунікативні механізми (підзвітність, доброчесність, відкритість до суспільного діалогу) залишаються недовикористаними. Водночас їхня потенційна відновлюваність зберігається: більшість партисипативних і деліберативних процедур юридично можливі навіть у воєнний час, що відкриває простір для поступового розширення інклюзивних практик державного управління.

Чому так відбувається?

5. Інституційна слабкість і легітимаційний дефіцит у режимі «воюючої демократії». Інституційна асиметрія політичного

режиму «воюючої демократії» не є темою нашої статті. Однак повна інтерпретація виявлених розривів неелекторальної легітимації вимагає стисло окреслити чинники інституційної слабкості державних структур, що зумовлюють їхній легітимацийний дефіцит. Йдеться про системні вади, які звужують спроможність центральних органів влади послідовно застосовувати інструменти легітимації в умовах тривалої війни. До таких чинників належать: крихкість партійної системи та її залежність від неформальних акторів; обмежена інституційна суб'єктність парламенту й уряду; вразливість судової гілки влади; надмірна концентрація повноважень у президента, що послаблює не лише позиції Верховної Ради та Кабінету Міністрів, а й стабільність самої президентської інституції; а також хронічна незавершеність реформ, спрямованих на формування нової архітектури державного управління.

У сукупності ці фактори в межах логіки «легітимації виживання» обмежують інституційну дієздатність і ускладнюють функціонування держави в інклюзивному форматі. Через власну структурну слабкість, яка робить інститути менш відповідними сучасним суспільним очікуванням щодо прозорості й підзвітності, влада в умовах війни змушена покладатися переважно на швидкі, інструментальні рішення. Їх реалізація потребує мінімальних управлінських адаптацій, тоді як нормативно-комунікаційні засади – підзвітність, доброчесність, відкритість до діалогу – відсуваються на периферію політичного процесу, оскільки вимагають більшої автономності та горизонтальної взаємодії, ніж ті, на які нині здатні інституції.

У підсумку формується українська модель «**легітимації виживанням**», що забезпечує короткострокову стабільність завдяки мобілізації зовнішньополітичних і безпекових ресурсів, але водночас маргіналізує нормативно-партисипативні механізми довіри. Такий дисбаланс дозволяє владі ефективно утримувати контроль у воєнних умовах, проте звужує інституційні можливості для формування довгострокової демократичної легітимності. У разі зниження рівня воєнної мобілізації може виявитися, що наявні інститути – у своєму недореформованому стані та обтяжені численними «пастками інерції» – не здатні підтримувати довіру на основі процедурної справедливості, інклюзивності та підзвітності. Таким чином, легітимність у воєнний час ґрун-

тується переважно на екзогенних чинниках, тоді як ендогенні ресурси її відтворення залишаються недостатньо розвиненими. Це створює критичний ризик для післявоєнної демократичної стійкості, адже відкладене інституційне «боргове зобов'язання» може порушити баланс між ефективністю та демократичними цінностями в подальшому розвитку держави.

Висновки.

1. Український досвід воєнної демократії демонструє, що легітимність влади формується як процес постійного відновлення суспільного консенсусу навколо виживання держави. Вона виступає водночас ресурсом і викликом, відображаючи суспільні очікування щодо ефективності управління та порядку.

2. Еволюція від емоційної мобілізації до раціоналізованої «легітимації виживанням» показує, що довіру на основі патріотичної єдності частково трансформовано у функціональну підтримку. Процес нерівномірний і залежить від ефективності управлінських рішень, прозорості ресурсів і здатності забезпечувати справедливість, формуючи режим неповної адаптації між централізацією влади та зростаючим запитом на інклюзивність.

3. Війна висвітлила суперечність між високою суспільною лояльністю та обмеженою інституційною спроможністю. Централізація влади забезпечувала ефективність, але поглиблювала дефіцит участі, підзвітності та інклюзивності. Легітимність, здобута мобілізацією, втрачає стабілізуючий ефект без відновлення горизонтальної довіри та комунікації між державою та громадянами.

4. Аналітична модель легітимацийних розривів підтвердила, що нормативно-правові та комунікативні інструменти залишаються периферійними. Це формує асиметрію між очікуваннями громадян і реальним рівнем інституційної спроможності, що без поступової реінституціалізації демократичних механізмів може призвести до ерозії демократичного порядку.

5. Можлива корекція інституційних проблем є асиметричною. Для парламенту усунення дефіциту легітимації можливо через закони відкладеної дії, подолання слабкостей партійної системи та підвищення контролю над урядом. Для виконавчої влади дефіцит має конституційне підґрунтя, але його можна пом'якшити через партійне членство міністрів, конструктивний вотум недовіри та формалізацію звітності, що

зміцнить підзвітність і легітимність у «воюючій демократії».

6. Повоєнне відновлення демократичної легітимності вимагатиме перехід від мобілізаційного управління до керованої відкритості, коли ефективність поєднується з прозорістю та підзвітністю суспільству.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Beetham, D. 1991. *The legitimation of power*. London: Macmillan.
2. Jabri, V. 2007. *War and the transformation of global politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
3. Dixon, J. M. 2018. Rhetorical adaptation and resistance to international norms. *Perspectives on Politics*, 16(1), 83–99. <https://doi.org/10.1017/S153759271600414X>
4. Bakke, K., Dahl, M., & Rickard, K. 2025. Conflict exposure and democratic values: Evidence from wartime Ukraine. *Journal of Peace Research*. <https://doi.org/10.1177/00223433251347769>
5. Anderson, B. 1983. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso. 240 p. URL.: <https://nationalismstudies.org/wp-content/uploads/2021/03/Imagined-Communities-Reflections-on-the-Origin-and-Spread-of-Nationalism-by-Benedict-Anderson-z-lib.org.pdf>
6. Tilly, C. 1990. *Coercion, capital, and Euan states, AD 990–1990*. Oxford: Blackwell. 191 p.
7. Markovska, A., Serdiuk, O. & Soldatenko, I. 2025. Trust as a weapon of war: Fighting corruption and corporate crime in 8.Ukraine. *Crime, Law and Social Change*, 83. <https://doi.org/10.1007/s10611-024-10191-5>
8. Geis, A., Brock, L. & Müller, H. (Eds.). 2008. *War and democratization: Legality, legitimacy and effectiveness*. London: Routledge.
9. Bliesemann de Guevara, B. 2012. Statebuilding and legitimacy: The study of political orders in fragile states. *Third World Quarterly*, 32(5): 1075–1090.
10. Artiukh, V. & Fedirko, T. 2025. War and dependent state formation in Ukraine. *Focaal–Journal of Global and Historical Anthropology* 102: 57–72. <https://doi.org/10.3167/fcl.2025.1020105>
11. Кононенко, Н. 2024. Політичні механізми загоєння соціальних ран. *Адаптивні зміни у функціонуванні політичної системи України в умовах повоєнної відбудови: монографія* / за ред. О.О. Рафальського, О.М.Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України: 217–252. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0360-4>
12. Gollier, C. & Tirole, J. 2020. Negotiating effective institutions against climate change. *Economics of Energy & Environmental Policy* 9(1): 1–27.
13. Bliesemann de Guevara, B. 2014. The state in times of statebuilding. *Civil Wars*, 16(2): 141–160.
14. Dalton, D. 2021. *The Ukrainian Oligarchy after the Euromaidan: How Ukraine's political economy regime survived the crisis*. Columbia University Press.
15. Hale, H. E. 2021. *Patronal politics in post-Soviet Ukraine: Institutions, oligarchs, and the state*. Cambridge University Press.
16. Інформаційна довідка щодо функціонування демократичних інституцій в Україні. 2024. *Дослідницька служба Верховної Ради України* URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33254.pdf>
17. O'Donnell, G. 1994. Delegative democracy. *Journal of Democracy*, 5(1): 55–69. <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0010>
18. Norris, P. 2014. *Why electoral integrity matters*. Cambridge University Press.
19. Ні агресії Росії: Громадська думка українців у лютому 2022 р. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва & Київський міжнародний інститут соціології* (2022, 23 лютого). URL: <https://dif.org.ua/article/ni-agresii-rosii-gromadska-dumka-ukraintsiv-u-lyutomu-2022-r>
20. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадових та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу. 2025. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центр Разумкова* (лютий–березень). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>
21. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів: лютий–березень 2023 р. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центр Разумкова*. (2023, лютий–березень). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-berezen-2023r>
22. *Корупція в Україні* 2024. 2024: *Розуміння, сприйняття, поширеність*. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=333>
23. Дембицький, С. 2025. Фон громадської думки. *Інститут соціології НАН України*. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/031_Dembitsky_Fon_gromadskoyi_dumky.php
24. van Middelaar, L. 2019. *Alarums and excursions: Improvising politics on the European stage*. Agenda Publishing. <https://doi.org/10.2307/j.ctvnjbf19>
25. Lipset, S. M. 1981. *Political man: The social bases of politics* (2nd ed.). Johns Hopkins University Press.
26. Зеленко, Г., Кононенко, Н., Овчар, І., Перевезій, В., & Ситник, С. 2024. *Інструменти легітимації влади в період дії режиму воєнного стану: Науковий звіт. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf

27. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу (2024, червень). Київ: Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do->

[sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-hromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremohu-cherven-2024r](https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-hromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremohu-cherven-2024r)

Стаття надійшла до редакції 5.09.2025

Стаття рекомендована до друку 15.10.2025

Nataliia Kononenko

PhD in Political Science, I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 8 Generala Almazova Str., Kyiv, 01011, Ukraine
n.kononenko1509@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8397-2830>

BETWEEN MOBILIZATION AND TRUST: THE TRANSFORMATION OF POLITICAL LEGITIMACY IN UKRAINE DURING THE WAR

The article examines the institutional legitimation of political power in Ukraine during 2022–2025 under conditions of full-scale war. The study aims to assess the effectiveness of various instruments of legitimation and to test an analytical model for identifying «legitimacy gaps» between their normative significance and practical implementation. It traces the evolution of public trust – from emotional mobilization in the early stages of the war to a rationalized mode of «legitimation through survival», grounded in the state's ability to ensure security, stability, and social justice. The paper analyzes the paradox of Ukraine's «fighting democracy», where short-term mobilizational legitimacy facilitates swift decision-making but simultaneously exacerbates problems of institutional capacity, inclusiveness, and accountability. Empirical analysis based on expert surveys reveals significant legitimacy gaps within the parliament and government, while the presidency retains the highest level of public trust. Normative-legal and communicative mechanisms remain underutilized, generating asymmetry between societal expectations and institutional performance. The article emphasizes that wartime conditions have accelerated the concentration of power, further testing the resilience of democratic checks and balances. The research underscores that sustaining legitimacy in wartime democracies requires not only procedural adaptation but also renewal of the social contract based on mutual accountability between state and citizens. The author argues that post-war restoration of democratic legitimacy will require a shift from mobilizational governance to «managed openness», in which effectiveness is combined with transparency, accountability, and citizen participation in public administration. The proposed analytical model of legitimacy gaps offers a tool for assessing current stability and forecasting the prospects of democratic development. By integrating empirical indicators with normative benchmarks, the model contributes to a more nuanced understanding of institutional resilience under extreme conditions. It also provides a comparative framework for analyzing how wartime democracies recalibrate legitimacy mechanisms to balance survival imperatives with democratic continuity.

Keywords: *legitimacy of power, fighting democracy, war in Ukraine, mobilizational legitimacy, legitimacy gaps, institutional capacity, democratic resilience.*

REFERENCES

1. Beetham, D. 1991. *The legitimation of power*. London: Macmillan.
2. Jabri, V. 2007. *War and the transformation of global politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
3. Dixon, J. M. 2018. Rhetorical adaptation and resistance to international norms. *Perspectives on Politics*, 16(1), 70–89. <https://doi.org/10.1017/S1537592717003471>
4. Bakke, K., Dahl, M., & Rickard, K. 2025. Conflict exposure and democratic values: Evidence from wartime Ukraine. *Journal of Peace Research*. <https://doi.org/10.1177/00223433251347769>
5. Anderson, B. 1983. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
6. Tilly, C. 1990. *Coercion, capital, and European states, AD 990–1990*. Oxford: Blackwell.
7. Markovska, A., Serdiuk, O., & Soldatenko, I. 2025. Trust as a weapon of war: Fighting corruption and corporate crime in Ukraine. *Crime, Law and Social Change*, 83. <https://doi.org/10.1007/s10611-024-10191-5>

8. Geis, A., Brock, L., & Müller, H. (Eds.). 2008. *War and democratization: Legality, legitimacy and effectiveness*. London: Routledge.
9. Bliesemann de Guevara, B. 2012. Statebuilding and legitimacy: The study of political orders in fragile states. *Third World Quarterly*, 32(5), 1075–1090.
10. Artiukh, V., & Fedirko, T. (2025). War and dependent state formation in Ukraine. *Focaal—Journal of Global and Historical Anthropology*, 102, 57–72. <https://doi.org/10.3167/fcl.2025.1020105>
11. Kononenko, N. 2024. Political mechanisms of social healing. *Adaptive transformations in the functioning of Ukraine's political system during postwar reconstruction: A monograph* /ed. by O. O. Rafalsky & O. M. Maiboroda Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine : 217–252 <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0360-4> (in Ukrainian).
12. Gollier, C., & Tirole, J. 2020. Negotiating effective institutions against climate change. *Economics of Energy & Environmental Policy*, 9(1): 1–27.
13. Bliesemann de Guevara, B. 2014. The state in times of statebuilding. *Civil Wars* 16(2): 141–160.
14. Dalton, D. 2021. *The Ukrainian oligarchy after the Euromaidan: How Ukraine's political economy regime survived the crisis*. Columbia University Press.
15. Hale, H. E. 2021. *Patronal politics in post-Soviet Ukraine: Institutions, oligarchs, and the state*. Cambridge University Press.
16. *Informational note on the functioning of democratic institutions in Ukraine*. 2024. Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33254.pdf> (in Ukrainian)
17. O'Donnell, G. 1994. Delegative democracy. *Journal of Democracy*, 5(1): 55–69. <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0010>
18. Norris, P. 2014. *Why electoral integrity matters*. Cambridge University Press.
19. No to Russian aggression: Public opinion of Ukrainians in February 2022. Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation & Kyiv International Institute of Sociology. (2022, February 23).. URL: <https://dif.org.ua/article/ni-agresii-rosii-gromadska-dumka-ukraintsiv-u-lyutomu-2022-r> (in Ukrainian).
20. Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitudes toward elections during the war, faith in victory. 2025. *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation & Razumkov Centre*. (February–March). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (in Ukrainian).
21. Citizens' assessment of the situation in the country and government actions, trust in social institutions: February–March 2023. *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation & Razumkov Centre* (February–March). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-berezen-2023r> (in Ukrainian).
22. Corruption in Ukraine. Understanding, perception, prevalence: Analytical report based on population and business survey results: 2024. Kyiv: National Agency on Corruption Prevention (NACP). URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/333/3BIT_IS_NACP_2024_UKR.pdf (in Ukrainian).
23. Dembytskyi, S. 2025. Public opinion background. *Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/031_Dembitsky_Fon_gromadskoyi_dumky.php (in Ukrainian).
24. van Middelaar, L. 2019. *Alarums and excursions: Improvising politics on the European stage*. Agenda Publishing.
25. Lipset, S. M. 1981. *Political man: The social bases of politics* (2nd ed.). Johns Hopkins University Press.
26. Zelenko, H., Kononenko, N., Ovchar, I., Perevezii, V., & Sytnyk, S. 2024. *Instruments of power legitimization under martial law: Research report*. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf (in Ukrainian).
27. Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials, and public figures, attitudes toward elections, and belief in victory. 2024. *Razumkov Centre* (June). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-hromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremohu-cherven-2024r> (in Ukrainian).

The article was received by the editors 5.09.2025.

The article is recommended for printing 15.10.2025

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-02>

УДК 351.73:004.8

Маргарита Валеріївна Чабанна

завідувач кафедри політології, докт. політ. наук,

Національний університет «Кієво-Могилянська академія»

chabanna@ukma.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0898-8290>

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Акцентовано увагу на тому, що ефективність державного управління в умовах повномасштабної війни, спроможність органів влади ефективно реагувати на виклики безпеки, підтримувати суспільний порядок та надавати базові публічні послуги, має особливе значення для стійкості політичної системи та забезпечення довіри громадян. Зазначено, що оцінювання ефективності управління в таких обставинах потребує гнучких підходів, які враховують особливості воєнного контексту, обмеження інституційної спроможності та необхідність прийняття рішень в умовах надзвичайної мобілізації ресурсів. На підставі розгляду методології оцінювання загальних принципів ефективності державного управління (таких, як: Глобальні індикатори урядування, Індекс трансформації Бертельсмана, Індикатори сталого урядування, Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс процвітання, а також Індекс бюрократії, Міжнародний індекс ефективності державної служби, Індекс відкритості уряду, Європейський індекс якості державного управління та інші), показано, що релевантним для України є поєднання міжнародних моделей із врахуванням у методології оцінювання національного контексту. Окрема увага приділена застосуванню інноваційних технологій – машинного навчання та аналітики великих даних як засобів підвищення точності, оперативності та прозорості моніторингу ефективності державного управління. Зазначено про використання штучного інтелекту такими органами державної влади, як Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство фінансів України, НАБУ, НАЗК, Державна податкова служба України, Національна служба здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Державна служба зайнятості. Окреслюючи переваги застосування ШІ, підкреслено, що інтеграція штучного інтелекту в систему моніторингу сприяє підвищенню об'єктивності, точності та оперативності оцінювання, автоматизації обробки великих обсягів інформації і протидії дезінформації. У висновках зазначено, що ефективність такої інтеграції залежить від нормативно-правового забезпечення, розвитку цифрових компетенцій, формування етичних рамок та публічних платформ моніторингу.

Ключові слова: державне управління, євроінтеграція, технології штучного інтелекту, цифровізація, умови воєнного стану, корупція, демократія, політичні трансформації

Як цитувати: Чабанна, М.В. 2025. Методологія оцінювання ефективності державного управління з застосуванням технологій штучного інтелекту в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 16-32. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-02>

In cites: Chabanna, Marharyta. 2025. Methodology for assessing the effectiveness of public administration using artificial intelligence technologies in Ukraine under martial law conditions. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 16-32. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-02> (in Ukrainian)

© Чабанна М.В., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

За сучасних умов глобальних викликів, стрімких соціально-економічних трансформацій і відповідного зростання запитів громадян на якісні публічні послуги, ефективність державного управління набуває особливої актуальності. Від здатності органів влади своєчасно приймати обґрунтовані управлінські рішення, реагувати на суспільні потреби та забезпечувати сталість державних інституцій значною мірою залежить стабільність і розвиток держави. Відповідно, оцінювання ефективності державного управління становить не лише інструмент контролю, але й одну з передумов підвищення якості управлінських процесів, посилення підзвітності та довіри до влади. Цей процес дозволяє виявляти сильні й слабкі сторони управління, визначати пріоритети для реформ, оцінювати доцільність витрачання ресурсів та результативність впроваджених політик. Окрім того, в умовах демократичного розвитку якісне оцінювання дозволяє забезпечувати підзвітність і прозорість влади. Відповідно, модернізація державного управління, реалізація принципів належного врядування безпосередньо залежить від здатності системно, об'єктивно та науково обґрунтовано оцінювати ефективність дій публічної влади. При цьому, в умовах воєнного часу актуальною є потреба оцінювання спроможності органів влади забезпечувати стійкість управлінських функцій, ефективно реагувати на виклики безпеки, підтримувати суспільний порядок та надавати базові публічні послуги. Це зумовлює актуальність дослідження механізмів, критеріїв і принципів відповідного оцінювання, як у теоретичному, так і в прикладному вимірах.

Зважаючи на актуальність теми і зростаючу увагу до неї з боку вчених та експертів, є значний масив праць, що описують застосування, як традиційних теоретичних підходів, так і сучасних кількісних методів. Теоретичні та методологічні праці, що охоплюють різноманітні аспекти оцінки ефективності державного управління, від критеріїв вибору показників та методів збору даних до використання результатів для оптимізації управління, висвітлюють різноманітність систем вимірювання та способів опису відповідних індикаторів ефективності (Wholey et al. 2010; Hatry 2007; Hatry 2013), способів оптимізації ресурсів і витрат, досягнення суспільного блага, вивчення у цьому контексті функціонуванням бюрократії (Waldo 1948), а також загальну роль

цифрових технологій (Dunleavy et al. 2006). Зокрема, це праці таких авторів, як Дж. С. Волі, Г. П. Гатрі, П. Данліві, К. Е. Ньюкамер, Д. Вальдо та інші. Увагу широкому спектру тем: від методології оцінювання держуправління до моделей моніторингу та аналізу, включаючи індикатори належного урядування, оцінювання політик і діяльності державних службовців, приділяють і українські дослідники (Є. Гребеножко, К. Єсеніков, О. Зубчик, К. Камаран, Я. Лащук, М. Лукашук, А. Магеррамов, Н. Орлова, О. Сальникова, В. Свічинський, В. Худавердієва, О. Чальцева та інші). У їхніх роботах запропоновано розгляд сучасних підходів до оцінювання публічної політики в Україні (Чальцева 2023), стандартів і потреби науково обґрунтованих моделей (Лащук 2021), критеріїв, показників та індикаторів як вітчизняних, так і міжнародних методологій оцінювання (Сальникова 2019), специфіки відповідного оцінювання в контексті реформ (Худавердієва 2023), інтерпретації конкурентоспроможності держави як важливого аналітичного інструменту для оцінки ефективності суб'єктів державного управління (Зубчик та ін. 2023), а також методів оцінювання ефективності держуправління в євроінтеграційному контексті, аналізу світових індексів, а також напрямів трансформацій післявоєнного періоду (Орлова, Лукашук 2022). Окремі праці присвячені оцінюванню діяльності місцевих органів виконавчої влади (Свічинський 2021). Низка праць та звітів міжнародних організацій висвітлює досвід застосування методологій оцінювання на національному та наднаціональному рівні (з фокусом на критеріях вимірювання для різних систем (Hatry 2013), реформуванні держуправління (Pollitt, Bouckaert 2017) та інших аспектах)¹.

Опис кількісних методів для оцінювання ефективності державного управління, з акцентом на розробці та використанні *DEA*-моделі (*Data Envelopment Analysis*), застосуванні економетричних та інших підходів, представлено в роботах таких авторів, як Чарнс, Купер і Родс, Ф. Джеффрі, Ц. Гуань, С. Зоу, Х. Лю, Ц. Чень, Е. Жубуле, Л. Кавале, І. Яремко, С. Фіоретто, Е. Масчіарі, Е. В. Наполітано². Машинне навчання перебуває у

¹ Відповідні дані представлено зокрема у звітах Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD 2007; OECD 2021; OECD 2024).

² Розроблена у 70-х рр. XX ст. методологія *DEA* (Charnes, Cooper & Rhodes 1978) є одним із найпоширеніших кількісних інструментів і стала базисом

фокусі уваги таких вчених, як: Р. Біннс, К. Діас-Ордас, М. Есте́ве, А. Кампйон, Н. Крейф, С. Янкін-Міхайлов, М. Ван Клік (Jankin Mikhaylov, Esteve & Campion 2018; Veale, Van Kleek & Binns 2018; Kreif & DiazOrdaz 2019).

Загалом, дослідники дедалі прискіпливіше вивчають використання цифрових технологій, як у здійсненні державного управління, так і в його оцінюванні. Відповідно, ця тема, з акцентом на ролі штучного інтелекту, є предметом новітніх досліджень. Цифрові трансформаційні процеси, пов'язані з використанням ШІ в управлінській сфері, описано у працях Дж. Брайта, Б. В. Вірца, П. Данліві, К. Краффт, Г. Маргеттс, І. Мергель, Й. Папенброка, Т. Пейшоту, В. Дж. Страуба, Л. Флоріді. Ці та інші експерти виокремлюють такі аспекти розгляду, як: загальні принципи впровадження ШІ в урядових інституціях та публічному секторі (технологічні аспекти окреслено в роботах Ф. Банністера та Р. Конноллі, П. Данліві, Г. Маргеттс) з дотриманням відповідальності та прозорості урядових рішень, а також етичних принципів застосування (про політичні та етичні виклики написано у працях Д. Кальваресі, Й. Папенброка, Л. Флоріді та Т. Пейшоту). Відомими є роботи з використання цифрових технологій у діяльності наднаціональних структур. Зокрема, І. Мергель, М. Краглій, Ф. Відак, М. Мікалі, М. Р. Мартінес, І.-А. Монтжуа приділяють увагу цифровому врядуванню, публічній політиці та впливу штучного інтелекту в Європейсь-

кому Союзі, зосереджуючись, як на захисті даних і впливі алгоритмів у цифровій політиці ЄС, так і на етиці ШІ та політичній відповідальності. Використання штучного інтелекту в державному управлінні становить предмет розгляду таких українських експертів, як Т. Пшенична, Н. Максименцева та М. Максименцев. Впровадження ШІ-систем в управлінські моделі також досліджують О. Заярний, С. Квітка, В. Орищук. З орієнтацією на запозичення досвіду для України, М. Дубняк, І. Корж, В. Фурашев вивчають європейські правові рамки ШІ та роль Регламенту Європейського Союзу про штучний інтелект з акцентом на забезпеченні довіри та підзвітності в застосуванні алгоритмічних систем (Чабанна 2025: 35).

Зважаючи на актуальність окреслених напрямів досліджень та сучасні політичні і безпекові виклики, метою дослідження є визначити можливості застосування засобів штучного інтелекту для оцінювання ефективності державного управління в Україні з врахуванням потреб і обмежень, спричинених умовами воєнного стану.

У статті ефективність державного управління визначитимемо як здатність державних інституцій досягати поставлених цілей з мінімальними затратами ресурсів і максимальною користю для суспільства. Відтак, оцінювання ефективності управлінських рішень і політик повинно базуватися на низці принципів, що забезпечують його об'єктивність, системність і прикладну значущість. Передусім, важливою є оцінка здатності державного управління досягати як стратегічних, так і тактичних цілей, з урахуванням рівня задоволення потреб громадян і суспільного добробуту. Не меншу вагу має системність, яка передбачає включення до розгляду складної взаємодії між різними елементами публічної політики (економічними, соціальними, правовими та політичними). В такому контексті управлінські рішення має бути оцінено через їхній вплив на систему державного управління, а не лише на окремі її елементи. Загалом суттєвим є застосування комплексного підходу, врахування багатовимірності показників ефективності: інституційної спроможності, якості наданих послуг, рівня довіри до органів влади, дотримання прав людини та ін. Варто також забезпечити обґрунтованість критеріїв, за якими здійснюється оцінювання, верифікацію інформації, достовірність даних, незалежність суб'єктів оцінювання, а також прозорість методів збору та обробки інформації. Про відкритість, підзвітність і

для подальших моделей оцінювання ефективності *DMU (Decision-making Units)* у різних сферах, включаючи публічний сектор. У сучасних дослідженнях показано, як *DEA* допомагає ідентифікувати ефективність департаментів і вдосконалювати ресурсне переміщення (Jeffrey 2023), а також запропоновано модифіковану *DEA*-модель з акцентуванням уваги на задоволеності громадян як критерії ефективності (Guan et al. 2022). Дослідники також представляють оглядові економічні підходи до оцінювання ефективності застосування бюджетних ресурсів (Žubule & Kavale 2016), внесок яких у публічні фінанси важко переоцінити. На увагу заслуговує розробка системи синтезованих показників, що враховують кількісні та якісні компоненти, а також проблеми стандартизації методології оцінювання на національному рівні (Yaremko 2022). Окрім того, сучасні дослідження підкреслюють потенціал машинного навчання для формування ключових показників (KPI) та адаптивного моніторингу. Зокрема, вчені пропонують інтеграцію алгоритму для ідентифікації найважливіших змінних у публічній службі, що дає змогу оперативно коригувати показники у процесі їх реалізації (Fioretto, Masciari & Napolitano 2024).

прозорість влади тут свідчить доступність отриманих даних для громадян, ЗМІ та експертної спільноти. При цьому певну роль відіграють зворотний зв'язок від населення (що дозволяє зрозуміти, наскільки задоволені потреби суспільних груп та яких змін вони прагнуть) і адаптивність, які забезпечують підстави для коригування політик і управлінських рішень. Зважаючи на те, що здатність реагувати на виклики і очікування суспільства є критичним фактором підвищення ефективності державного управління, його якісне оцінювання неможливе без залучення всіх зацікавлених сторін, а саме: громадськості, бізнесу, експертної спільноти, місцевих громад. Варто додати, що процес оцінювання повинен бути постійним і інституційно закріпленим як невід'ємна складова державного управління, що зокрема, підвищуватиме політичну відповідальність у публічному секторі.

Отже, безпосередні цілі оцінювання ефективності державного управління становить визначення сильних сторін та недоліків у роботі органів влади, відповідне визначення пріоритетних напрямків для реформування, підвищення якості надання державних послуг. Опосередкованими цілями можуть вважатись забезпечення прозорості та підзвітності влади, а також посилення довіри населення до органів влади. При цьому, варто враховувати зумовленість вибору критеріїв оцінки стратегічними орієнтирами у діяльності/трансформації системи державного управління країни.

1. Загальні принципи оцінки ефективності державного управління

Визначення ефективності державного управління зазвичай передбачає оцінку спроможності формувати та впроваджувати публічну політику, забезпечувати стабільність інститутів, прозорість їхньої діяльності та підзвітність. Відповідні критерії у різних варіаціях враховано у численних методологічних підходах, що застосовуються експертами по всьому світу. Спираючись на розроблені методології оцінювання ефективності державного управління, систематизуємо дані про способи обчислення відповідних показників, застосовувані як міжнародними, громадськими організаціями, так і науковими установами.

Насамперед виокремимо інтегральні показники оцінювання, які є узагальнюючими числовими даними, отриманими на підставі оцінки критеріїв ефективності управлінської діяльності. Метою їх використання є забезпечення системного аудиту

функціонування органів влади; порівняння ефективності регіонів, департаментів, країн; визначення впливу реформ. Як правило, відповідні показники формуються з використанням кількісних та якісних індикаторів. Якісні, зокрема, передбачають визначення рівня задоволеності громадян, відповідності результатів їхнім очікуванням, а також довіри до органів влади. Необхідним є врахування і таких контекстуальних чинників, як: демографічні, соціальні, економічні умови; політична стабільність та ін. При цьому зазвичай використовується метод експертного зважування (кожному критерію присвоюється вага, яка відбиває його важливість); нормалізація даних (показники різної природи перетворюються до уніфікованої шкали); агрегація (об'єднання індикаторів у загальний бал: середнє арифметичне, геометричне тощо) та використання моделей DEA або інших методів багатокритеріального аналізу. Відтак, виклики, з якими стикаються розробники індексів та «споживачі» відповідної інформації, стосуються суб'єктивності при визначенні ваг та індикаторів, ризику маніпуляції отриманими даними, складності урахування національних, регіональних, соціальних контекстів; обмеженої придатності одного інтегрального показника для комплексної реальності. Тому валідність отриманих даних залежить від прозорості методології, доступності даних і здатності враховувати специфіку управлінського контексту. Незважаючи на те, що міжнародні інтегральні показники передусім складають із метою порівняння становища у сфері державного управління у різних країнах у певний період, деякі з них уможливають зіставлення даних у часі.

Однією з найвідоміших методологій є розробка Світовим банком Глобальних індикаторів урядування (*Worldwide Governance Indicators, WGI*) (Kaufmann, Kraay & Mastruzzi 2010)³, в межах яких запропоновано оцінку ефективності державного управління (World Bank 2023). Загалом WGI містять 6 агрегованих індексів якості урядування в понад 200 країнах світу. До них належить оцінка 1) права голосу та підзвітності (*Voice and Accountability*), що враховує

³ Загалом індекси WGI ґрунтуються на опитуваннях компаній, експертів, урядових та неурядових організацій. Відповідні дані публікується щороку, починаючи з 1996 р., і використовується в академічних дослідженнях, політичному аналізі та оцінці ефективності реформ.

рівень свободи вираження думок, свободи ЗМІ, забезпечення громадянської участі та політичних прав, включно з виборчим правом, 2) політичної стабільності та відсутності насильства/тероризму (*Political Stability and Absence of Violence/Terrorism*), яка стосується імовірності соціальних конфліктів, політичної нестабільності повалення уряду, застосування насильства, а також загрози політичного екстремізму, тероризму чи збройних конфліктів, 3) ефективності урядування (*Government Effectiveness*), включно з якістю публічних послуг, рівнем кваліфікації державних службовців, якістю формування та реалізації політики, незалежністю уряду від політичного тиску, 4) якості регулювання (*Regulatory Quality*), здатності уряду здійснювати нормативну регламентацію та реалізовувати політику, що сприяє розвитку приватного сектору, а також обґрунтованості рівня контролю ринкового сектора з боку держави, 5) верховенства права (*Rule of Law*), пов'язану з ним довірою до правових інститутів, дотримання прав власності, ефективність судової системи та ін., 6) контролю корупції (*Control of Corruption*) у сфері державного управління, зокрема її впливу на розвиток бізнесу. Відповідно, показник ефективності урядування (дані для якого агрегуються з понад 30 джерел, зокрема на підставі опитувань підприємств, міжнародних експертних оцінок тощо) відображає оцінку якості державних послуг; державної бюрократії; незалежності державної служби від політичного тиску; якості розробки та впровадження політики; довіри до зобов'язань уряду.

Наступним відомим показником є Індекс трансформації Бертельсмана (*Bertelsmann Transformation Index, BTI*). Він є порівняльним аналітичним інструментом, розробленим Фондом Бертельсмана (Німеччина) з метою комплексного вимірювання рівня політичних та економічних трансформацій, а також ефективності урядування в країнах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою (Bertelsmann Stiftung 2024a; Bertelsmann Stiftung 2024b)⁴. Загалом *BTI* є емпіричним інструментом для порівняльного аналізу політичних режимів, реформ, якості управління та визначення потенціалу демократичної консолідації. Водночас він дає змогу оцінити не лише

досягнутий рівень трансформації, але й ефективність уряду з урахуванням політичних та соціальних умов. Отримані на підставі експертних опитувань дані агрегуються у два індекси: Індекс статусу та Індекс урядування. Індекс статусу (*Status Index*) передбачає оцінку політичних та економічних трансформацій і слугує для вимірювання ступеню демократичного розвитку (*Democracy Status*) та ефективності функціонування ринкової економіки (*Market Economy Status*). Індекс урядування (*Governance Index*) відбиває ефективність урядування в досягненні цілей трансформації, зокрема здатність до стратегічного управління, ефективного використання ресурсів, консенсусного будівництва, міжнародного співробітництва.

Іншим інструментом, розробленим Фондом Бертельсмана, є Індикатори сталого урядування (*Sustainable Governance Indicators, SGI*) (Bertelsmann Stiftung 2022a; Bertelsmann Stiftung 2022b)⁵, що дозволяють порівнювати ефективність урядування та політичну спроможність країн Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу, а також відстежувати динаміку реформ у довгостроковій перспективі. Основна мета *SGI*: визначити, наскільки ефективно уряди розробляють, впроваджують і коригують державну політику у відповідь на соціальні, економічні та екологічні виклики. Для визначення *SGI* обчислюють Індекс результативності політики (*Policy Performance Index*) в таких сферах, як: економіка, соціальна політика, екологічна стійкість; Індекс демократії (*Democracy Index*), який оцінює якість демократичних інститутів за такими критеріями, як: виборчий процес і плюралізм, доступ до інформації, громадянські права, верховенство права; Індекс управлінської спроможності (*Governance Index*), який визначає здатність уряду формувати реалізовувати та коригувати політику, з акцентом на стратегічній спроможності, здатності до імплементації політик, координації дій інституцій, здійсненні реформ, співпраці з неурядовими та міжнародними суб'єктами.

Виокремлюючи другий кластер показників оцінювання, зазначимо, що ефективність урядування є складовою Індексу глобальної конкурентоспроможності та Індексу процвітання.

⁴ Індекс базується на вимірюваннях, кожне з яких охоплює низку показників, оцінених за шкалою від 1 до 10. Оцінювання проводиться кожні два роки для понад 130 країн на основі звітів, підготовлених національними та міжнародними експертами.

⁵ Дослідження спирається на експертні оцінки, включає кількісні показники та охоплює 41 країну-члена ОЕСР та ЄС.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (*Global Competitiveness Index, GCI*) це агрегований показник, що вимірює здатність країн забезпечувати сталі умови для економічного зростання, продуктивності та добробуту в довгостроковій перспективі (*World Economic Forum 2019*)⁶. Індекс розроблено Всесвітнім економічним форумом з метою виявити сильні та слабкі сторони економічної системи кожної країни, а також її здатність адаптуватися до змін у глобальній економіці. *GCI* широко використовується для стратегічного планування економічних реформ, підвищення інвестиційної привабливості та оцінки інституційної спроможності. Агрегований індекс оцінює численні показники конкурентоспроможності, одним з яких і виступає державне управління. Оцінка ефективності державного управління в межах *GCI* спирається на дані про те, наскільки урядові політики сприяють конкурентоспроможності з урахуванням функціонування сфери публічних фінансів, податкової політики, інституційного середовища, бизнес-законодавства, соціального контексту (*International Institute for Management Development 2025*). Загалом таке оцінювання здійснюється з метою сприяти урядовим заходам, визначати структурні обмеження економічного зростання; формувати пріоритети інвестицій та реформ; порівнювати ефективність з іншими країнами.

Індекс процвітання (*Legatum Prosperity Index*) є комплексним показником, що вимірює рівень загального добробуту та довгострокового процвітання в країнах світу (*Legatum Institute 2023*)⁷. Його розробляє незалежний аналітичний центр *Legatum Institute* (Велика Британія). На відміну від індексів, що спираються на суто економічні показники, Індекс процвітання враховує якість життя, поєднуючи економічні, соціальні, інституційні та культурні виміри, і спрямований на розуміння умов, що

сприяють довготривалому процвітання на рівні держави та її громадян. Індекс складається з 12 тематичних доменів: безпека та захищеність (*Safety & Security*), особиста свобода (*Personal Freedom*), урядування (*Governance*), соціальний капітал (*Social Capital*), інвестиційне середовище (*Investment Environment*), умови для підприємництва (*Enterprise Conditions*), ринкова доступність і інфраструктура (*Market Access & Infrastructure*), економічна якість (*Economic Quality*), умови життя (*Living Conditions*), охорона здоров'я (*Health*), освіта (*Education*), навколишнє середовище (*Natural Environment*).

Додатковими для нашого розгляду вважаємо ті індекси, які висвітлюють окремі аспекти ефективності держуправління: Індекс бюрократії, Міжнародний індекс ефективності державної служби, Індекс сприйняття корупції, Індекс відкритості уряду, Європейський індекс якості державного управління та інші, перевагою яких є те, що вони уможливають зіставлення даних у часі.

Індекс бюрократії (*Bureaucracy Index*), розроблено Інститутом економічних і соціальних студій у Словаччині для таких країн, як Угорщина, Чехія, Литва та Україна⁸. Цей показник вимірює рівень адміністративного навантаження на бізнес і громадян з боку державних інституцій з метою показати, скільки часу, ресурсів і зусиль витрачається на дотримання різноманітних державних регуляцій, обов'язкових процедур і звітності

Міжнародний індекс ефективності державної служби (*The International Civil Service Effectiveness, InCiSE*) (*Blavatnik School of Government 2019; Blavatnik School of Government 2024*)⁹, який розроблено за підтримки Оксфордського університету, Інституту урядування та публічної служби Великобританії і Фонду відкритого суспільства з метою оцінки ефективності центральних державних служб, зокрема за якістю управління, політичної нейтральності, кадрової політики, охоплює показники функцій державної служби (формування політики, фінансовий менеджмент, регулювання, управління кризами та ризиками, управління людськими ресурсами, закупівлі)

⁶ Індекс розробляється з 2004 р. та охоплює більшість країн світу. *GCI* поєднує статистичні дані (від міжнародних організацій) і результати опитування виконавчих директорів. Усі показники оцінюють за шкалою від 0 до 100, де 100 – найвища конкурентоспроможність.

⁷ Оцінювання базується на кількісних показниках міжнародних джерел (Світовий банк, ВООЗ, ООН тощо), результати представлені у вигляді зведеного рейтингу, де 100 – найвищий рівень процвітання. Індекс охоплює понад 160 країн і регулярно оновлюється з 2007 р.

⁸ У 2025 р. дані представлено для таких країн, як Словаччина, Польща, Угорщина, Чехія, Грузія, Україна (*INESS 2024*).

⁹ Україна в цей рейтинг сьогодні не входить.

та її атрибутів (інформаційні технології, фінанси, ефективність адміністрування податків, ефективність управління соціальною безпекою, цифрові послуги).

Міжнародна неурядова організація *World Justice Project* розробила Індекс відкритості уряду (*Open Government Index*), що розраховується на основі досвіду та сприйняття громадян і експертів і містить оцінку таких критеріїв, як: відкритість урядових даних для громадян; забезпечення права на інформацію, доступність для громадян та організацій інформації про діяльність державних органів, про закони, нормативні акти та інші офіційні документи; забезпечення свободи слова, мирних зібрань, можливості впливати на рішення через звернення та консультації, громадянська участі у процесах прийняття суспільно значущих рішень, включаючи механізми громадського контролю; можливості для оскарження дій влади у незалежних інстанціях (*World Justice Project* 2015)¹⁰.

Вчені з Гетеборгського університету розраховують Європейський індекс якості державного управління (*The European Quality of Government Index, EQI*), який визначається на регіональному рівні в країнах Європейського Союзу, на підставі сприйняття громадянами якості надання публічних послуг, неупередженості та корупції у сферах охорони здоров'я, освіти та поліції (*Charron, Lapuente & Bauhr* 2024).

Окремий показник, Індекс сприйняття корупції (*Corruption Perceptions Index, CPI*), запропонований *Transparency International*, передбачає визначення якості держуправління на основі оцінювання рівня корупції як у країні загалом, так і в окремих сферах публічного управління та напрямках здійснення державної політики, враховуючи діяльність органів виконавчої влади.

У цьому контексті варто зазначити і методологію *U4 Anti-Corruption Resource Centre* (міжнародної аналітичної платформи, що базується в *Chr. Michelsen Institute* (Норвегія)), яка пропонує підходи до антикорупційного аналізу та оцінювання з метою підтримки антикорупційної політики, особливо в перехідних країнах, або тих, що перебувають в умовах конфлікту. Враховуючи системність корупції, методологія пропонує оцінювання інституційного

контексту (формальних і неформальних правил), владних політико-економічних відносин, толерантності до корупції з боку різних акторів. Відповідне оцінювання здійснюється з урахуванням національного контексту, сформованого сприйняття корупції, ролі традиційних норм і неформальних мереж, взаємодії держави, бізнесу і громадянського суспільства. Релевантність такої методології для нашого дослідження зумовлена тим, що її застосування передбачає акцент на нестабільності інституцій, що пов'язана з потребою модифікації моделей контролю; ситуації воєнного стану, і пов'язаного з ним непрозорого використання допомоги; розгляді гуманітарних операцій, у яких часто відсутні жорсткі механізми підзвітності.

Актуальним для України є приділення уваги оцінюванню, здійснюваному в межах реалізації Програми *SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management)*, що є спільною ініціативою Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу, спрямованою на підтримку реформ у сфері державного управління в країнах-кандидатах та потенційних кандидатах на вступ до ЄС. Відповідним напрямком її діяльності є розробка методологій та інструментів оцінки якості державного управління¹¹. До основних цілей та завдань програми *SIGMA* (окрім підвищення ефективності державного управління відповідно до стандартів та цінностей Європейського Союзу; розробки та впровадження реформ публічного сектору у сферах адміністративної спроможності, антикорупційної політики, прозорості та підзвітності; сприяння адаптації законодавства та інституційних структур країн-кандидатів до норм ЄС) належить проведення оцінки поточного стану державного управління та рекомендацій для його покращення. Оскільки програма *SIGMA* відіграє важливу роль у підтримці реформ державного управління в Україні, особливо в контексті євроінтеграції та підготовки до відповідності стандартам Європейського Союзу, її діяльність дозволяє підсилювати інституційну спроможність

¹⁰ Індекс розраховують для більшості країн світу, на основі опитувань та експертних оцінок (за шкалою від 0 до 1, де 1 означає найбільшу відкритість).

¹¹ Дотичними напрямками є консультативна підтримка, навчальні програми та підвищення кваліфікації державних службовців, що дозволяє країнам-кандидатам гармонізувати систему державного управління з європейськими стандартами, підвищувати інституційну спроможність для ефективного впровадження політик та надання послуг громадянам, забезпечення прозорого, підзвітного та відповідального врядування.

органів влади для більш ефективного управління реформами; підвищувати рівень довіри громадян до державних інституцій через прозорість і підзвітність; гармонізувати законодавство та принципи державного управління з європейськими стандартами, що є важливою складовою євроінтеграційного процесу України.

2. Методологія оцінювання з врахуванням потреб і обмежень воєнного часу

За умов воєнного часу вкрай важливого значення набуває спроможність органів влади забезпечувати стійкість управлінських функцій, ефективно реагувати на виклики безпеки, підтримувати суспільний порядок та надавати базові публічні послуги. Разом із цим, оцінювання ефективності державного управління в умовах війни вимагає адаптації традиційних підходів до специфіки кризового контексту, умов високої невизначеності, порушення інституційної спроможності та необхідності прийняття рішень у режимі надзвичайної мобілізації ресурсів. У таких обставинах пріоритетними стають критерії стійкості, адаптивності, суспільної довіри, а також здатності державних інституцій до взаємодії з громадянським суспільством.

Зважаючи на це, до оцінювання можуть бути частково адаптовані міжнародні підходи: *Worldwide Governance Indicators (WGI)* – з акцентом на оцінюванні інституційної спроможності, верховенства права та контролю над корупцією. Додатково може бути використана методологія *U4 Anti-Corruption Resource Centre* для оцінювання прозорості в управлінні ресурсами під час війни. *U4* також може бути застосовано до оцінювання ефективності антикорупційної інфраструктури (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС), корупції у військових закупівлях та гуманітарній допомозі, інституційної стійкості органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, репутаційного впливу на Україну. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення, необхідність наближення до стандартів ЄС, зокрема у сферах освіти, антикорупційної політики, врядування, Україна активно залучає *OECD Governance Frameworks*, стандартизовані підходи, методології та індикаторні системи, які розроблені для аналізу політик, оцінювання державного управління, сталого розвитку, інновацій, освіти, соціального добробуту, інших сфер, та мають високий ступінь інституційної легітимності. Їх використання посилюватиме фокус на оціню-

ванні відкритості і орієнтації на потреби громадян. *SIGMA Principles of Public Administration* становитиме оптимальну методологію визначення орієнтирів для повоєнного відновлення. Отже, релевантним для України є поєднання міжнародних моделей із врахуванням у методології оцінювання національного контексту.

Відповідно, у розробці етапів і критеріїв оцінювання мають бути враховано такі аспекти.

Насамперед, під час визначення цілей оцінювання варто брати до уваги потреби і завдання, релевантні умовам війни (такі як захист населення, забезпечення базових функцій держави, мобілізація ресурсів та ін.). При цьому вибір критеріїв ефективності з урахуванням воєнної специфіки, має включати оперативність, адаптивність, безперервність управління.

Одним із основних індикаторів, безперечно, є інституційна спроможність, так звана стійкість управління або здатність органів державної влади реагувати на воєнні виклики, функціонувати попри безпекові, технологічні, екологічні, інформаційні та економічні загрози. Параметрами такого оцінювання може бути швидкість прийняття та реалізації рішень у надзвичайних ситуаціях; частота оновлення нормативно-правової бази відповідно до змін безпекової ситуації; наявність антикризових процедур та механізмів мобілізації ресурсів; скоординованість дій між військовими, цивільною адміністрацією, міжнародними партнерами; спроможність органів влади діяти в евакуації. Мобілізаційна здатність тут є надзвичайно важливою і суттєво залежить від рівня політичної довіри та ефективності комунікації з населенням. Параметрами тут є показники довіри/недовіри до центральних та місцевих органів влади, а також окремих політиків, отримані через опитування громадської думки; частота та якість публічної комунікації з боку держави (звітність, брифінги, відкриті дані); наявність та ефективність механізмів зворотного зв'язку з громадянами (гарячі лінії, петиції, електронні звернення).

Прозорість і підзвітність у процесі прийняття рішень, імплементації політик і розпорядженні ресурсами, наявність антикорупційного контролю є іншим вагомим індикатором. Окрім забезпечення суспільної довіри, інформаційна прозорість дозволяє долати інформаційні виклики та протидіяти дезінформації, що є вкрай актуальним під час війни. Параметрами оцінювання цього

критерію можуть виступати доступ до інформації (про надходження та розподіл фінансової, технічної та гуманітарної допомоги); кількість справ про зловживання під час війни, оприлюднені випадки корупції у сфері воєнних закупівель та гуманітарних проєктів; показники функціонування контролюючих органів, незалежних антикорупційних інституцій (НАБУ, НАЗК, ВАКС) в умовах війни.

У такому контексті вирішальним для оцінювання є доступ до публічних послуг, забезпечення базових функцій держави в умовах обмежених ресурсів. Параметрами оцінювання може виступати визначення частки населення з доступом до основних державних послуг (медицина, освіта, соціальний захист), у тому числі, у прифронтових і деокупованих територіях; кількість переміщених/відновлених закладів публічного сектору; доступність цифрових сервісів в умовах пошкодженої інфраструктури (що визначається через час доступу, відсоток користувачів та ін.).

Певна гнучкість та інноваційність, зокрема гнучкість законодавчої системи та адаптація процедур до умов надзвичайного стану, як і здатність впроваджувати нові рішення в умовах нестабільності, є не менш вагомим індикатором ефективності в умовах воєнного стану. Рівень інституційної гнучкості (зміна процедур, делегування повноважень, міжвідомча координація) може поєднуватись з впровадженням цифрових ресурсів або кризових управлінських моделей (таких «Ворог», «Відновлення», «Робота», «Оселя» та інші). Оцінювати їх варто за чисельністю та доступністю для користувачів, пристосованістю до умов воєнного стану.

Окрім вказаних критеріїв, роль відіграє і взаємодія з громадянським суспільством, співпраця з волонтерськими, ветеранськими, громадськими ініціативами, оцінювана за їх партнерствами з державними структурами; інституціоналізацією громадської участі в ухваленні рішень (діяльність робочих груп, консультації, створення наглядових рад); фінансовою підтримкою громадських ініціатив з боку органів влади. Не варто нехтувати і таким важливим індикатором, як захист прав, забезпечення балансу між безпекою та дотриманням свобод навіть в умовах обмежень, спричинених воєнним станом.

Оцінювання перерахованих показників може відбуватись з використанням якісних і кількісних методів аналізу для вимірювання ефективності за встановленими критеріями,

на підставі даних із відкритих джерел, звітів державних органів, експертних опитувань, польових досліджень, повідомлень ЗМІ. Відповідно, збір інформації для такого оцінювання відбувається в умовах суттєвих обмежень. Варто зважати на те, що інформаційне середовище, в якому функціонує державне управління, є надзвичайно складним і динамічним. Воєнний час супроводжується фрагментацією інформації, поширенням дезінформації, змінами в каналах комунікації, що вимагає адаптивних підходів до збору та верифікації даних. Основні виклики становить обмеженість або закритість офіційних джерел; навантаження на канали зворотного зв'язку з громадянами; необхідність оперативної обробки неструктурованих даних (звернень, постів у соціальних мережах). Результати оцінки може бути відображено в індексах адаптивності та ефективності для конкретних органів влади, визначенні управлінських загроз, розробці рекомендацій для посилення інституційної стійкості, управлінських спроможностей, що потенційно стосуються вдосконалення організаційної структури, процедур реагування, механізмів координації та взаємодії.

Отже, релевантним для України є поєднання міжнародних моделей із врахуванням у методології оцінювання національного контексту. Водночас інноваційна складова – машинне навчання та аналітика великих даних – відкриває нові можливості для точнішого, швидшого й прозорішого моніторингу ефективності.

3. Можливості, переваги та обмеження застосування штучного інтелекту

У контексті пошуку відповіді на запитання: чи може бути використано штучний інтелект у процесі оцінювання, найочевиднішою є можливість застосування ШІ у процесі пошуку та обробки інформації. Відповідно, актуалізується верифікація тієї інформації, яка є в основі оцінювання наведених критеріїв.

Отже, насамперед зазначимо види інформації, способи її отримання та обробки. Як окреслено вище, у процесі оцінювання ефективності управління використовуються статистичні дані, дані експертних опитувань, звіти державних установ та аналітичні звіти, інформація, представлена ЗМІ. Також можуть бути використані дані опитувань громадської думки, зокрема для оцінки відповідності очікуванням та потребам суспільства, визначення політичної довіри, мобілізаційного потенціалу або ж ставлення

до політичних подій та лідерів. Прозорість і підзвітність відповідних органів влади може бути оцінена через доступ громадськості до інформації та до процесу вироблення відповідних політик і ухвалення рішень.

Методи збору та обробки інформації включають контент-аналіз (як офіційних документів, промов, так і новинних повідомлень, дописів у соціальних мережах та ін.); інтерв'ю (експертні, з представниками органів влади, громадянського суспільства, відповідними стейкхолдерами); опитування населення (про сприйняття ефективності влади). На підставі отриманих даних здійснюється 1) SWOT-аналіз, що є доречним через доступність (не потребує спеціального програмного забезпечення, складних методів), придатність до застосування у різноманітних сферах, формування цілісного уявлення про ресурси (сильні та слабкі сторони) та зовнішнє середовище (можливості й загрози), а також гнучкість; 2) KPI-аналіз (враховуючи такі показники результативності, як: час реагування, охоплення послуг, індекси довіри та ін.); 3) відповідний порівняльний аналіз для визначення динаміки до та після впровадження певних заходів.

Оскільки забезпечення своєчасного доступу до достовірної та релевантної інформації, її систематизація та інтерпретація є вкрай актуальним в умовах повномасштабної війни, відповідне залучення інструментів штучного інтелекту до цього процесу (зокрема до збору, інтеграції, обробки та інтерпретації) відкриває нові можливості як у сфері аналітики, так і в прийнятті політичних рішень.

Модулі штучного інтелекту для обробки даних дозволяють насамперед автоматизувати їх збір з відкритих джерел. Т. зв. веб-скрейпінг або автоматичний збір даних з вебсайтів сприяє оновленню інформації в реальному часі. Інтерфейс програмування застосунків (*Application Programming Interface*) дозволяє різним програмам або сервісам взаємодіяти між собою через надсилання запитів до баз даних або серверів, передавання інформації та ін. Його перевагами є економія часових ресурсів, інтеграція сторонніх сервісів. Використовуються також краудсорсингові платформи; алгоритми машинного навчання для обробки великих масивів відкритої інформації про адміністративну, соціально-політичну, економічну діяльність (зокрема з платформ *Prozorro*, «Ворог», «Дія», «Оселя», «Робота», соціальних мереж та ін.). Модуль

NLP (*Natural Language Processing*) дозволяє обробляти великі масиви неструктурованої інформації, розпізнавати ключові теми у зверненнях, коментарях у соцмережах, визначати їхню тональність і, загалом, класифікувати повідомлення та теми та здійснювати семантичний аналіз. У такий спосіб здійснюється автоматизований аналіз публічних дискурсів, запитів громадян, звернень, медіа-контенту з метою виявлення проблемних точок у державному управлінні, оцінки репутації органів влади та вивчення громадської думки. Загалом модуль ML (*Machine Learning*) буде сценарії розвитку на основі попередніх даних, сприяє створенню моделей поведінки або управлінських заходів на основі машинного навчання (Khan & Javaid 2021). Інший модуль – модуль KPI-аналізу забезпечує розрахунок показників ефективності (наприклад, середній час реагування на звернення).

Отже, штучний інтелект може застосовуватись на різних етапах оцінювання публічного управління, від збору даних до формування рекомендацій. Загалом моделі застосування ШІ може бути розроблено і застосовано до багатьох параметрів або критеріїв оцінки державного управління (зокрема, прозорості державних закупівель, політичної довіри, моніторингу послуг на звільнених територіях). Зокрема моделі на основі ШІ можуть попереджати про імовірність управлінських збоїв, корупційні ризики, ускладнення надання послуг в умовах бойових дій або на деокупованих територіях. Іншим способом застосування є пошук порушень у здійсненні державних видатків. Так звані алгоритмічні аудитори може бути використано для моніторингу державних закупівель з метою визначення непрозорих транзакцій, неефективного витрачання коштів та інших порушень. ШІ також може сприяти візуалізації даних для прийняття рішень, у т. ч. через побудову інтерактивних дашбордів, які дають змогу в реальному часі відстежувати ефективність управління в окремих секторах чи регіонах.

Аби унаочнити наведений розгляд, вкажемо, який потенціал має зокрема розробка моделі застосування штучного інтелекту для оцінювання довіри громадян до органів державної влади в умовах війни із врахуванням українського контексту. Її метою може виступати створення динамічної, багатоіндикаторної системи оцінювання рівня довіри громадян до державних інституцій у режимі реального або наближеного до реального часу, з урахуванням зміни без-

пекової ситуації, комунікаційних стратегій влади, специфіки регіонального та демографічного контексту, інформаційного впливу соціальних мереж. Потенційні користувачі такої системи: центральні та місцеві органи влади, громадські організації, що забезпечують незалежний контроль ефективності та комунікації влади; аналітичні центри та наукові установи; а також міжнародні донори, що здійснюють оцінку реформ. Відповідно, може бути використано такі структуровані (кількісні) дані, як: відкриті дані органів влади (про виконання декларацій, частоту брифінгів, кількість реалізованих проєктів); результати опитувань громадської думки (представлені Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Київським міжнародним інститутом соціології, Rating Group Ukraine, Українським центром економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова та ін.); реєстрація звернень та запитів громадян, підписання петицій та ін. Неструктуровані (якісні) дані становитимуть публікації у ЗМІ (державних і незалежних); дані з соціальних мереж (Twitter/X, Facebook, Telegram, YouTube-коментарі); інформація, представлена на форумах, платформах громадської участі (*e-dem.ua*, *Dozorro* тощо). Компоненти відповідної моделі можуть бути такими. NLP-модуль логічно було б застосувати для визначення тональності повідомлень про органи влади (позитивна/негативна/нейтральна); тем громадського обговорення (теми довіри, корупції, безпеки, допомоги, комунікації); регіональних та демографічних відмінностей у риториці (через геомітки або профілі користувачів). Модуль машинного навчання потенційно застосовується для визначення рівня довіри на перспективу, з урахуванням даних опитувань у динаміці; потенційної залежності довіри від ситуації та конкретних подій (зміна уряду, корупційні скандали, дії ЗСУ, здійснення реформ); факторів впливу на довіру за вагою (комунікаційні кампанії, забезпечення безпеки, заходи з надання соціальної допомоги, антикорупційні дії влади тощо). Візуалізація даних для моніторингу може відображати рівні довіри до політичних та неполітичних інституцій (Президента, Уряду, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, правоохоронних органів); їх зміну за певні періоди; створення просторових моделей, мапування України, з регіональним рівнем довіри в режимі оновлення. Актуальним залишається дотримання етичних принципів

застосування відповідної моделі. Анонімність та приватність буде гарантовано тим, що модель не збиратиме особисті дані, а агрегуватиме інформацію на макрорівні. Прозорість алгоритмів передбачатиме чітке документування методів та джерел. Захист від маніпуляцій забезпечуватиметься відфільтровуванням бот-активності, навмисного спаму або атак на інформаційний простір.

Наведені переваги та окреслений потенціал пояснюють, чому в Україні та світі органи державної влади дедалі активніше впроваджують технології штучного інтелекту для оцінювання ефективності політик, управлінських рішень, ресурсного розподілу, безпеки тощо.

Наразі Міністерство цифрової трансформації України впроваджує штучний інтелект в рамках розвитку сервісів «Дія» та цифрового моніторингу громадських послуг, зокрема для обробки звернень громадян, оцінки рівня цифровізації громад, ідентифікації шахрайства в держсистемах.

Антикорупційні установи, такі як НАБУ і НАЗК тестують інструменти ШІ для пошуку конфліктів інтересів, непрозорих закупівель, прихованих активів та ін. Міністерство фінансів України застосовує елементи ШІ в бюджетному плануванні; оцінюванні ризиків при перевірках; визначенні підозрілих транзакцій (разом з Державною податковою службою та Державною службою фінансового моніторингу). Державна податкова служба України використовує алгоритми машинного навчання для оцінки податкових ризиків; автоматичного відбору компаній для перевірок; боротьби з фіктивними підприємствами. Національна служба здоров'я України використовує засоби ШІ для оцінки ефективності медичних закладів; виявлення сфальсифікованої інформації у звітах; планування фінансування. Міністерство освіти і науки України запроваджує такі пілотні ініціативи, як аналіз результатів ЗНО/НМТ; прогнозування потреб у фахівцях; виявлення освітніх прогалин за регіонами. Державна служба зайнятості тестує використання алгоритмів для підбору вакансій; оцінювання професійної сумісності; прогнозування рівня безробіття в регіонах.

Вагому роль відіграють громадські ініціативи, такі як: українська онлайн-платформа, яка надає комплексну інформацію про компанії та фізичних осіб-підприємців, *YouControl*, громадський портал, створений для моніторингу державних закупівель в Україні *Dozorro*, Громадянська мережа

«ОПОРА», що активно використовують елементи машинного навчання для обробки відкритих даних та контролю за діями органів влади.

Перевагами в цьому разі є можливість охоплення великого обсягу інформації; швидкість обробки даних у критичних ситуаціях; мінімізація суб'єктивності як в оцінюванні, так і у процесі прийняття рішень. Водночас обмеження використання ІІ пов'язані з неповнотою інформації та обмеженим доступом до даних в умовах війни; нерівномірним цифровим розвитком (за регіонами, галузями та навіть окремими державними установами); низьким рівнем цифрової компетентності в окремих регіонах або серед представників державного апарату; етичними ризиками і прозорістю алгоритмів.

У таких умовах для активного використання штучного інтелекту в оцінюванні державного управління необхідно розвивати державні дата-стратегії (політики, які визначають, як саме держава збирає, зберігає, аналізує, використовує та відкриває дані (особливо – цифрові дані) з метою підвищення ефективності управління, забезпечення прозорості, надання якісних публічних послуг, підтримки інновацій і цифрової трансформації) та забезпечувати стандартизацію даних; здійснювати кадрову підготовку аналітиків, які працюють з алгоритмами ІІ; забезпечувати етичну рамку та механізми перевірки алгоритмів; створювати платформи публічного моніторингу, інтегровані з ІТ-системами органів влади.

Висновки. Ефективність державного управління в умовах гібридних викликів, зокрема повномасштабної війни, набуває критичного значення для стійкості політичної системи, довіри громадян та здатності держави забезпечувати базові функції управління. У такому контексті актуалізується потреба в науково обґрунтованих підходах до оцінювання діяльності органів публічної влади України з урахуванням сучасних викликів, трансформаційних процесів і євроінтеграційних орієнтирів.

Зважаючи на зазначене, методологія оцінювання ефективності державного управління в сучасній Україні має ґрунтуватися на поєднанні національних та міжнародних моделей (зокрема *WGI*, *OECD frameworks*, *SIGMA*), адаптованих до національного контексту, з урахуванням специфіки воєнного стану, децентралізованої моделі управління та динаміки зовнішнього середовища. При цьому у воєнний час особливу роль

відіграють критерії інституційної стійкості, адаптивності, оперативності реагування, забезпечення доступу до публічних послуг та підтримання суспільної довіри.

Комплексний підхід до оцінювання має включати інтеграцію кількісних і якісних методів, контекстуальну інтерпретацію міжнародних індикаторів, а також розширене використання інноваційних інструментів, зокрема аналітики великих даних та технологій штучного інтелекту. Зокрема інтеграція ІІ в систему моніторингу та оцінювання відкриває нові можливості для підвищення об'єктивності, точності та оперативності аналітичних процесів. Його застосування дозволяє автоматизувати збір та обробку значних обсягів інформації, шукати приховані закономірності, визначати ризики, фіксувати дезінформацію, що особливо актуально в умовах інформаційних атак та гібридної війни.

Разом із тим, важливо забезпечувати баланс між технологічною ефективністю та етичними принципами, зокрема у сферах безпеки, приватності та прав людини. Відтак, ефективне впровадження штучного інтелекту потребує дотримання чітких етичних стандартів, прозорості алгоритмів, захисту персональних даних, а також запобігання можливим зловживанням або дискримінаційним рішенням. Відповідно до міжнародних рекомендацій *OECD* (*OECD* 2019) та *AI4People* (Floridi et al. 2018), впровадження штучного інтелекту у сферу державного управління має супроводжуватись належним нормативним, інституційним та етичним супроводом, зокрема для захисту персональних даних, запобігання маніпуляціям з боку розробників чи зовнішніх суб'єктів. Вагому роль у цьому процесі відіграють державні дата-стратегії, які мають забезпечити обґрунтованість рішень на основі даних; відкритість і контроль у публічному секторі; цифрову трансформацію політик і послуг; розвиток ІТ-сектора та використання відкритих даних; захист прав громадян у цифровому середовищі.

Варто брати до уваги, що у повоєнний період підвищиться значущість інституційної адаптації та реформування управлінських процесів. Оцінювання ефективності державного управління в таких умовах має бути, як ретроспективним, так і з акцентом на пошук дисфункцій, оцінці спроможності до відновлення та стратегічному плануванні. Використання штучного інтелекту у цьому контексті дасть змогу пришвидшити прийняття рішень; знижувати вплив суб'єктив-

ності загалом та формувати об'єктивні показники ефективності управління, такі як: швидкість реагування, результативність, прозорість, справедливість, адаптивність та якість комунікації. Водночас для повноцінного впровадження ШІ в процес оцінювання необхідно стандартизувати та забезпечити доступність даних; підготувати кадри з відповідними цифровими та аналітичними компетенціями; створити публічні платформи моніторингу, інтегровані з ІТ-системами органів влади; сформувати етичну рамку та системи валідації алгоритмів. Таким чином, ефективність державного управління в умовах гібридних викликів напряду залежить від спроможності держави інтегрувати інноваційні технології, адаптувати методи оцінювання до кризового контексту, дотримуватись етичних принципів і забезпечувати інституційну сталість у повоєнний час.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Wholey, J.S., Hatry, H.P. та Newcomer, K.E. (eds.), 2010. *Handbook of Practical Program Evaluation*. 3rd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 752 p.
2. Hatry, H.P. 2007. *Performance Measurement: Getting Results*. 2nd ed. Washington, DC: Urban Institute Press, 362 p.
3. Hatry, H.P. 2013. Sorting the Relationships Among Performance Measurement, Program Evaluation, and Performance Management. *New Directions for Evaluation* 137: 19–32. <https://doi.org/10.1002/ev.20042>
4. Waldo, D. 1948. *The Administrative State: A Study of the Political Theory of American Public Administration*. New York: Ronald Press Company.
5. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S. & Tinkler, J., 2006. New Public Management is Dead – Long Live Digital-Era Governance. *Journal of Public Administration Research and Theory* 16(3):467–494. <https://doi.org/10.1093/jopart/mui057>
6. Чальцева, О., 2023. Оцінювання публічної політики як показник її ефективності: досвід для України. *Публічне управління та місцеве самоврядування* 1 : 63–68. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-1-9>
7. Лашук, Я. 2021. Сучасні підходи до оцінювання ефективності державно-управлінських рішень. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Economics»* 8(1): 96–104. [https://doi.org/10.52566/msu-econ.8\(1\).2021.96-104](https://doi.org/10.52566/msu-econ.8(1).2021.96-104)
8. Сальнікова, О. 2019. Ефективність державного управління. *Науковий вісник: Державне управління*, 1(1):100–112. <https://doi.org/10.32689/2618-0065-2018-1/1-100-112>
9. Худавердієва, В. 2023. Державне управління як різновидність соціального управління: оцінювання ефективності. *Науковий вісник: Державне управління* 2(14):221–237. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-221-237](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-221-237)
10. Зубчик, О., Гребонько, Є., Камаран, К.К., Єсенніков, К. & Магеррамов, А. 2023. Концепт «конкурентоспроможність держави» як аналітичний інструмент у дослідженні ефективності державного управління. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Державне управління* 18(8): 49–56. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/18-8/14>
11. Орлова, Н. & Лукашук, М. 2022. Оцінка ефективності державного управління. В: *Стратегія сучасного розвитку України: синтез правових, освітніх та економічних механізмів* : колективна монографія / за заг. ред. проф. Старченка Г. В. Х.: Харківський національний економічний університет; Дніпровська академія неперервної освіти: 118–132. <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022-03-02>
12. Свічинський, В. 2021. Оцінювання ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми державного управління*, Том 3, № 84: 42–45. <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa3842021246240>
13. Pollitt, C. & Bouckaert, G. 2017. *Public Management Reform: A Comparative Analysis – Into the Age of Austerity*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press.
14. OECD, 2007. *Performance Budgeting in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264034051-en>
15. OECD, 2021. *State of Implementation of the OECD AI Principles: Insights from National AI Policies*. Paris: OECD Publishing.
16. OECD, 2024. *Governing with Artificial Intelligence: Are Governments Ready?* Paris: OECD Publishing.
17. Charnes, A., Cooper, W.W. & Rhodes, E. 1978. Measuring the Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2(6) :429–444. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(78\)90138-8](https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8)
18. Jeffrey, F. 2023. Role of DEA Model to Maximize Performance Efficiency and Effectiveness of Public Sector. *Review of Public Administration and Management* 11(1).
19. Guan, Q., Zou, S., Liu, H. & Chen, Q. 2022. Performance Evaluation Method of Public Administration Department Based on Improved DEA algorithm. *Computational Intelligence and Neuroscience*. Article 2338680. <https://doi.org/10.1155/2022/2338680>
20. Žubule, E. & Kavale, L. 2016. Evaluation of Efficiency in the Public Sector. *Society. Integration. Education* 4: 463–473. <https://doi.org/10.17770/sie2016vol4.1513>
21. Yaremko, I.I. 2022. Effectiveness of Public Administration: Problems and Directions of Improvement of Evaluation Processes. *SMEU: Academic Journal* 4(1): 49–56.
22. Fioretto, S., Masciari, E. & Napolitano, E.V. 2024. A Brief Discussion on KPI Development in Public Administration. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2412.09142>

23. Jankin Mikhaylov, S., Esteve, M. & Campion, A. 2018. Artificial Intelligence for the Public Sector: Opportunities and Challenges of Cross-Sector Collaboration. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, A.37620170357. <https://doi.org/10.1098/rsta.2017.0357>
24. Veale, M., Van Kleek, M. & Binns, R. 2018. Fairness and Accountability Design Needs for Algorithmic Support in High Stakes Public Sector Decision Making. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1802.04013>
25. Kreif, N. & DiazOrdaz, K., 2019. *Machine Learning in Policy Evaluation: New Tools for Causal Inference*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1903.00402>
26. Чабанна, М., 2025. Використання штучного інтелекту у публічній політиці ЄС. *Empirio* 2(2): 34-42.
27. Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. 2010. The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *World Bank Policy Research Working Paper*, 5430. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-5430>
28. World Bank, 2023. Government Effectiveness – Worldwide Governance Indicators. *Worldwide Governance Indicators (WGI) database*. Available at: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
29. Bertelsmann Stiftung, 2024a. *BTI 2024: Governance in International Comparison*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. <https://bti-project.org/en/reports/global-report>
30. Bertelsmann Stiftung, 2024b. *BTI 2024: Transformation Index*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. <https://bti-project.org/en/reports/country-dashboard>
31. Bertelsmann Stiftung, 2022a. *SGI 2022: Governance in international comparison*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. https://www.sgi-network.org/docs/2022/thematic/SGI2022_Global_Findings.pdf
32. Bertelsmann Stiftung, 2022b. *Sustainable Governance Indicators 2022*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. <https://www.sgi-network.org/>
33. World Economic Forum, 2019. *The Global Competitiveness Report 2019*. Geneva: World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth>
34. International Institute for Management Development, 2025. *World Competitiveness Ranking*. Lausanne: IMD. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>
35. Legatum Institute, 2023. *The Legatum Prosperity Index 2023*. London: Legatum Institute Foundation. URL: <https://www.prosperity.com/>
36. INESS – Institute of Economic and Social Studies, 2024. *Bureaucracy Index 2024 – results*. URL: <https://iness.sk/en/bureaucracy-index-2024-results/>
37. Blavatnik School of Government, 2024. *Blavatnik Index of Public Administration 2024 report*. Blavatnik School of Government. URL: <https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2024-12/Blavatnik-Index-Report-2024.pdf>
38. Blavatnik School of Government and Institute for Government, 2019. *International Civil Service Effectiveness (InCiSE) Index 2019: Results report*. Blavatnik School of Government. URL: <https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-04/InCiSE%202019%20Results%20Report.pdf>
39. World Justice Project, 2015. *Open Government Index Methodology and Results Briefing*. Washington, DC: World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-open-government-index>
40. Charron, N., Lapuente, V. and Bauhr, M., 2024. *The Geography of Quality of Government in Europe: Subnational Variations in the 2024 European Quality of Government Index and Comparisons with Previous Rounds (QoG Working Paper Series 2024:2)*. University of Gothenburg. https://qog.pol.gu.se/data/datadownloads/codebook_eqi_24.pdf
41. Khan, M.A. and Javaid, N. 2021. *Artificial Intelligence in E-Government for Smart Governance*. Singapore: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-3380-1>
42. OECD, 2019. *Artificial Intelligence in Society*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/eedfee77-en>
43. Floridi, L., Cowls, J., Beltramini, M., et al., 2018. AI4People – An Ethical Framework for a good AI society. *Minds and Machines*, 28, pp.689–707. <https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5>

Стаття надійшла до редакції 29.08.2025

Стаття рекомендована до друку 01.10.2025.

Marharyta Chabanna

Head of the Department of Political Science, Dr. habil. in Political Science,
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Chair of Political science department
chabanna@ukma.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0898-8290>

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC ADMINISTRATION USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

This article emphasizes the critical importance of public administration effectiveness during a full-scale war, highlighting the capacity of government to respond efficiently to security challenges, maintain public order, and provide essential public services. Such effectiveness is vital for the resilience of the political system and the maintenance of citizens' trust. The author notes that evaluating governance effectiveness under these conditions requires flexible approaches that account for the unique wartime context, institutional capacity constraints, and the necessity of decision-making under extraordinary resource mobilization. Based on a review of assessment methodologies and general principles of public administration effectiveness (such as the Worldwide Governance Indicators, Bertelsmann Transformation Index, Sustainable Governance Indicators, Global Competitiveness Index, Prosperity Index, Bureaucracy Index, International Civil Service Effectiveness Index, Open Government Index, European Quality of Government Index, and others) the article demonstrates that a combination of international models (WGI, OECD-frameworks, SIGMA), adapted to Ukraine's national context, is most relevant. Special attention is given to the application of innovative technologies – machine learning and big data analytics – as tools to enhance the accuracy, timeliness, and transparency of monitoring public administration effectiveness. The article also describes the use of artificial intelligence by Ukrainian governmental bodies, including the Ministry of Digital Transformation, Ministry of Finance, National Anti-Corruption Bureau, National Agency on Corruption Prevention, State Tax Service, National Health Service, Ministry of Education and Science, and State Employment Service. Highlighting the advantages of AI integration, the author underscores its role in improving objectivity, precision, and responsiveness in evaluation processes, automating large-scale data processing, and countering misinformation. The article concludes by emphasizing that the effectiveness of such integration depends on the regulatory framework, development of digital competencies, establishment of ethical guidelines, and public monitoring platforms. In this regard, the study stresses the necessity of balancing international standards with Ukraine's specific socio-political realities, particularly the challenges of governance under conditions of ongoing aggression. It also emphasizes that the development of adaptive and context-sensitive evaluation frameworks is not only a methodological but also a strategic task for strengthening democratic resilience. At the same time, the article highlights that the long-term effectiveness of governance assessment in Ukraine will depend on the institutionalization of innovative tools, the strengthening of cooperation with international partners, and the inclusiveness of evaluation processes. Together, these factors create a foundation for both post-war recovery and sustainable democratic transformation.

Keywords: *public administration, European integration, artificial intelligence technologies, digitalization, wartime conditions, corruption, democracy, political transformations*

REFERENCES

1. Wholey, J.S., Hatry, H.P. & Newcomer, K.E. (eds.). 2010. *Handbook of Practical Program Evaluation*. 3rd ed. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Hatry, H.P. 2007. *Performance Measurement: Getting Results*. 2nd ed. Washington, DC: Urban Institute Press.
3. Hatry, H.P. 2013. *Sorting the Relationships Among Performance Measurement, Program Evaluation, and Performance Management*. New Directions for Evaluation 137: 19–32. <https://doi.org/10.1002/ev.20042>
4. Waldo, D. 1948. *The Administrative State: A Study of the Political Theory of American Public Administration*. New York: Ronald Press Company.
5. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S. & Tinkler, J. 2006. *New Public Management is Dead – Long Live Digital-Era Governance*. *Journal of Public Administration Research and Theory* 16(3): 467–494. <https://doi.org/10.1093/jopart/mui057>
6. Chaltseva, O., 2023. *Evaluating Public Policy as an Indicator of its Effectiveness: Experience for Ukraine Public Administration and Local Government* 1: 63–68. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-1-9> (in Ukrainian)
7. Lashchuk, Ya. 2021. *Modern Approaches to Evaluating the Public Administration Performance*

- Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Economics»* 8(1): 96–104. [https://doi.org/10.52566/msu-econ.8\(1\).2021.96-104](https://doi.org/10.52566/msu-econ.8(1).2021.96-104) (in Ukrainian)
8. Salnikova, O. 2019. Efficiency of the State Management Efektyvnist Derzhavnoho Upravlinnia. *Scientific Bulletin: Public Administration* 1(1): 100–112. <https://doi.org/10.32689/2618-0065-2018-1/1-100-112> (in Ukrainian)
9. Khudaverdiieva, V., 2023. Public Management as a Variety of Social Management: the Price of Efficiency. *Scientific Bulletin: Public Administration* 2(14): 221–237. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-221-237](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-221-237) (in Ukrainian)
10. Zubchuk, O., Grebonozhko, Ye., Kamaran, K.K., Yesennikov, K. & Maherramov, A., 2023. State Competitiveness as an Analytical Tool in the Study of Public Administration Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. *Public Administration* 18(8): 49–56. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/18-8/14> (in Ukrainian)
11. Orlova, N. & Lukashuk, M., 2022. Assessment of the Efficiency of Public Administration. In: *Strategy of Modern Development of Ukraine: Synthesis of Legal, Educational and Economic Mechanisms: Collective Monograph* / ed. by professor G. V. Starchenko. Kharkiv: Kharkiv National Economic University; Dnipro Academy of Continuous Education: 118–132. <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022-03-02> (in Ukrainian)
12. Svichynskyy, V. 2021. Evaluation of the Effectiveness of Local Executive Authorities. *Aktual problems of public administration* 3(84): 42–45. <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa384202124-6240> (in Ukrainian)
13. Pollitt, C. & Bouckaert, G., 2017. *Public Management Reform: A Comparative Analysis – Into the Age of Austerity*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press.
14. OECD, 2007. *Performance Budgeting in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264034051-en>
15. OECD, 2021. *State of Implementation of the OECD AI Principles: Insights from National AI Policies*. Paris: OECD Publishing.
16. OECD, 2024. *Governing with Artificial Intelligence: Are Governments Ready?* Paris: OECD Publishing.
17. Charnes, A., Cooper, W.W. & Rhodes, E., 1978. *Measuring the Efficiency of Decision Making Units*. *European Journal of Operational Research* 2(6): 429–444. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(78\)90138-8](https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8)
18. Jeffrey, F., 2023. *Role of DEA Model to Maximize Performance Efficiency and Effectiveness of Public Sector*. *Review of Public Administration and Management* 11(1).
19. Guan, Q., Zou, S., Liu, H. & Chen, Q., 2022. *Performance Evaluation Method of Public Administration Department Based on Improved DEA Algorithm*. *Computational Intelligence and Neuroscience* 2022, Article 2338680. <https://doi.org/10.1155/2022/2338680>
20. Žubule, Ė. & Kavale, L., 2016. *Evaluation of Efficiency in the Public Sector*. Society. Integration. Education 4: 463–473. <https://doi.org/10.17770/sie2016vol4.1513>
21. Yaremko, I.I., 2022. *Effectiveness of Public Administration: Problems and Directions of Improvement of Evaluation Processes*. SMEU: Academic Journal 4(1): 49–56.
22. Fioretto, S., Masciari, E. & Napolitano, E.V., 2024. *A Brief Discussion on KPI Development in Public Administration*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2412.09142>
23. Jankin Mikhaylov, S., Esteve, M. & Campion, A., 2018. *Artificial Intelligence for the Public Sector: Opportunities and Challenges of Cross-Sector Collaboration*. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, A.37620170357. <https://doi.org/10.1098/rsta.2017.0357>
24. Veale, M., Van Kleek, M. & Binns, R., 2018. *Fairness and Accountability Design Needs for Algorithmic Support in High Stakes Public Sector Decision Making*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1802.04013>
25. Kreif, N. & DiazOrdaz, K., 2019. *Machine Learning in Policy Evaluation: New Tools for Causal Inference*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1903.00402>
26. Chabanna, M., 2025. The Use of Artificial Intelligence in EU Public Policy Vykorystannia shchuchnoho intelektu u publichnii politytsi ES. *Empirio* 2(2): 34–42. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.2.34-42> (in Ukrainian)
27. Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M., 2010. *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*. World Bank Policy Research Working Paper 5430. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-5430>
28. World Bank, 2023. *Government Effectiveness – Worldwide Governance Indicators*. Worldwide Governance Indicators (WGI) Database. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
29. Bertelsmann Stiftung, 2024a. *BTI 2024: Governance in International Comparison*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. <https://bti-project.org/en/reports/global-report>
30. Bertelsmann Stiftung, 2024b. *BTI 2024: Transformation Index*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. <https://bti-project.org/en/reports/country-dashboard>
31. Bertelsmann Stiftung, 2022a. *SGI 2022: Governance in International Comparison*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. https://www.sgi-network.org/docs/2022/thematic/SGI2022_Global_Findings.pdf
32. Bertelsmann Stiftung, 2022b. *Sustainable Governance Indicators 2022*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. <https://www.sgi-network.org/>
33. World Economic Forum, 2019. *The Global Competitiveness Report 2019*. Geneva: World Economic Forum. <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth>
34. International Institute for Management Development, 2025. *World Competitiveness Ranking*. Lausanne: IMD. <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>
35. Legatum Institute, 2023. *The Legatum Prosperity Index 2023*. London: Legatum Institute Foundation. <https://www.prosperity.com/>

36. INESS – Institute of Economic and Social Studies, 2024. *Bureaucracy Index 2024 – Results*. <https://iness.sk/en/bureaucracy-index-2024-results/>
37. Blavatnik School of Government, 2024. *Blavatnik Index of Public Administration 2024 Report*. Oxford: Blavatnik School of Government. <https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2024-12/Blavatnik-Index-Report-2024.pdf>
38. Blavatnik School of Government & Institute for Government, 2019. *International Civil Service Effectiveness (InCiSE) Index 2019: Results Report*. Oxford: Blavatnik School of Government. <https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-04/InCiSE%202019%20Results%20Report.pdf>
39. World Justice Project, 2015. *Open Government Index Methodology and Results Briefing*. Washington, DC: World Justice Project. <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-open-government-index>
40. Charron, N., Lapuente, V. & Bauhr, M., 2024. *The Geography of Quality of Government in Europe: Subnational Variations in the 2024 European Quality of Government Index and Comparisons with Previous Rounds*. QoG Working Paper Series 2024:2. University of Gothenburg. https://qog.pol.gu.se/data/datadownloads/codebook_eqi_24.pdf
41. Khan, M.A. & Javaid, N., 2021. *Artificial Intelligence in E-Government for Smart Governance*. Singapore: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-3380-1>
42. OECD, 2019. *Artificial Intelligence in Society*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/eedfee77-en>
43. Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., et al., 2018. AI4People – An Ethical Framework for a Good AI Society. *Minds and Machines* 28: 689–707. <https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5>

The article was received by the editors 29.08.2025.

The article is recommended for printing 01.10.2025

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-03>

УДК 342.34:321.02

Сергій Олегович Кисельов,

доцент кафедри політології, канд.філос.наук,

Національний університет «Києво-Могилянська академія», вул. Сковороди 2, Київ 04070, Україна

sok@ukma.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0008-7427-6284>**Дарія Миколаївна Сингаєвська,**

аспірантка кафедри політології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

вул. Сковороди 2, Київ 04070, Україна

dsynhaievvska@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0951-9821>

ЛЕГІТИМНІСТЬ ТА СТІЙКІСТЬ ЯК ФАКТОРИ ТРИВКОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТА НЕДЕМОКРАТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Досліджуються ключові фактори, що забезпечують тривкість політичних режимів різного типу – як демократичних, так і недемократичних. Основну увагу зосереджено на аналізі концептів політичної легітимності та режимної стійкості. Спираючись на теоретичні розробки Девіда Істона, Жан-Жака Руссо, Девіда Хелда, Сеймура Ліпсета, Іммануїла Канта, а також дослідження стійкості Девіда Андерсена, Юргена Моллера, Ларса Рорбека та Свена-Еріка Скаанінга, розмежовується легітимність як глибинна нормативна основа влади (дифузна підтримка за Девідом Істоном) та суспільну підтримку як ситуативне схвалення результатів діяльності влади (специфічна підтримка). Підкреслюється, що легітимність не є винятковою ознакою демократій; недемократичні режими також потребують її, трансформуючи силу в право (Ж.-Ж. Руссо) та спираючись на притаманну суспільству звичаєвість. Вводиться кантіанське розрізнення між автономією волі (самочинне слідування моральному закону), що реалізується в умовах індивідуальної свободи демократичних режимів, та гетерономією (підпорядкування зовнішнім причинам), характерною для недемократичних режимів, де несвобода та негідність сприяють співучасті у «банальному злі». Проілюстровано, що тривкість демократій спирається на адміністративну спроможність та якість державного апарату, тоді як тривкість недемократичних режимів корелює з рівнем податкової мобілізації та витратами на силові структури. Ці відмінності ілюструються історичними прикладами: відмова президента Джона Кеннеді від операції «Нортвудс» демонструє роботу механізмів стримувань і противаг у демократичних режимах, тоді як події довкола операції «Рязанський цукор» в Росії показують готовність недемократичного режиму до застосування коерсивної спроможності заради його збереження.

Ключові слова: *демократія, демократичний режим, трансформації, легітимність, стійкість*

Як цитувати: Кисельов, С.О., Сингаєвська, Д. М. 2025. Легітимність та стійкість як фактори тривкості демократичних та недемократичних режимів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 33-39. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-03>

In cites: Kyselov, Sergiy, Synhaievvska, Dariia. 2025. Legitimacy and Resilience as Factors of Democratic and Non-Democratic Regimes' Durability. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 33-39. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-03> (in Ukrainian)

«Ніколи не дозволяйте хорошій кризі змарнуватися»
Уїнстон Черчилль

Після президентських виборів у Росії 2024 року деякі демократичні держави, зокрема США та Бельгія, визнали їхню легітимність, попри численні свідчення про порушення виборчих стандартів ОБСЄ. Це викликає питання про взаємозв'язок між легітимністю, політичним режимом та суспільною підтримкою. На що спираються демократичні держави, які офіційно визнають російську агресію та президента В. Путіна воєнним злочинцем, визнаючи результати виборів, що не відповідають базовим принципам прозорості, легітимними? Така позиція фактично передбачає трактування російського суспільства не як жертв авторитарного режиму, а й як співучасників, які погоджуються на існування системи, що порушує міжнародне право. Визнання легітимності цих виборів також передбачає колективну відповідальність громадян за діяльність політичного керівництва. Відтак, ця ілюстрація пропонує помислити про підвалини легітимності у демократичних та недемократичних режимах.

Актуальність дослідження спонукає до постановки наступної мети, а саме: визначити фактори тривкості демократичних та недемократичних режимів. Дослідницькими завданнями є концептуально розмежувати політичну легітимність та суспільну підтримку та визначити характерні риси тривкості демократичних та недемократичних політичних режимів. Дослідження спирається на методологічне підґрунтя теоретиків легітимності (Девід Істон, Жан-Жак Руссо, Девід Хелд) та дослідників стійкості (Девід Андерсен, Юрген Моллер, Ларс Рорбек, Свен-Ерік Скаанінг).

Легітимність будь-якого політичного режиму є одним із чинників його тяглості у часі та життєспроможності. Однак легітимність не тотожна суспільній підтримці. Остання зазвичай вимірюється рівнем схвалення політичних інституцій у конкретний історичний момент, тоді як легітимність є глибшою нормативною основою влади. Як зазначає Девід Істон у роботі «Переоцінка концепції політичної підтримки», існує дифузна та специфічна підтримка. Перша відбиває довготривале визнання права режиму на управління, тоді як друга є короткостроковим вираженням схвалення діяльності влади. Відповідно, суспільна довіра до уряду може знижуватися, але це не обов'язково означає втрату легітимності самого політичного режиму: «люди можуть втратити довіру до здатності влади керувати державою, але

не бути готовими відмовити владі в цілому в моральному праві керувати і очікувати послуху щодо результатів її діяльності» (Easton 1975: 453). Легітимність, як продукт суспільного консенсусу, визначає політичну згоду громадян у демократичному чи недемократичному режимах та «є вираженням ідентичності окремої волі щодо волі загальної, релевантності аргументованої відповідності конкретної влади, окремого директивно-імперативного впливу екзистенційним парадигмам суспільного буття (загальносуспільним, сутнісним, понадсуб'єктивним інтересам і потребам), в zasadничості права на владне примушення через репрезентування понадсуб'єктивних, некорпоративних цілей, сутності буття» (Рябов 1999: 30).

Розглядаючи легітимність політичного режиму в Україні, варто послуговуватися соціологічним дослідженням, проведеним Київським міжнародним інститутом соціології переддень парламентських виборів у жовтні 2023 року. За результатами опитування, 81% респондентів висловилися проти проведення виборів під час воєнного стану, вважаючи, що вони мають відбутися після завершення бойових дій (КМІС 2024). Це свідчить про високу суспільну підтримку чинної політичної системи, попри кризовий контекст.

У випадку недемократичних режимів легітимність також є результатом нормативного обґрунтування порядку. Жан-Жак Руссо у своєму трактаті «Суспільний договір» зазначав, що правління не може ґрунтуватися лише на силі – воно потребує трансформації цієї сили у право, а підкорення – в обов'язок (Rousseau 1762/1997). Таким чином, висновуємо, що недемократичні режими також формуються через взаємодію держави, її інститутів і суспільства. Це пояснює, чому в демократичних державах політичні системи можуть залишатися легітимними навіть за умов низької суспільної довіри, тоді як авторитарні режими можуть заручитися широкою народною підтримкою, але не долатимуть бар'єр легітимності. Своєю чергою, британський політичний науковець Девід Хелд пропонує сім розумінь чому громадяни погоджуються або підкорюються певній владі (Held 1996: 195):

- 1) відсутні альтернативи (у ситуаціях примусу чи наказів);

- 2) усталені практики не піддаються критичному осмисленню, а лише традиційно наслідуються;
- 3) стан апатії – байдужість до політичного чи соціального середовища зумовлює пасивне прийняття будь-яких рішень, незалежно від їхньої правомірності;
- 4) прагматична покірність – навіть якщо ситуація не задовольняє і далека від ідеальної, її приймають як даність через відсутність альтернативного уявлення про можливий розвиток подій або віру в неможливість змін.
- 5) інструментальне прийняття (умовна згода) – індивід може не схвалювати існуючий стан речей, але погоджується з ним задля досягнення інших, стратегічно важливих цілей та довгострокових вигод;
- 6) нормативна згода – людина або група, аналізуючи наявні обставини та інформацію, доходить висновку, що певне рішення або дія є найбільш правильними, морально виправданими чи необхідними для індивідуальної або колективної відповідальності.
- 7) ідеальна згода – у разі наявності повної інформації, достатнього часу для рефлексії та можливості виважено оцінити всі обставини.

Кожен із цих механізмів пояснює, чому громадяни визнають політичну владу навіть за відсутності активного схвалення. Водночас нормативна та ідеальна згода демонструють рівень автономного волевиявлення, що наближається до ціннісно раціонального прийняття політичних рішень. Сеймур Ліпсет у праці «Деякі соціальні реквізити демократії: Економічний розвиток і політична легітимність» розрізняє ефективність та легітимність. У той час як ефективність – здатність уряду надавати суспільні блага (пов'язана з підтримкою населення); легітимність це визнання громадянами законності інститутів, незалежно від їхньої ефективності. Для С. Ліпсета легітимність є інституціоналізованою і не залежить від короткострокових суспільних настроїв, натомість «значною мірою залежить від того, яким чином вирішуються ключові питання, що історично розділяли суспільство» (Lipset 1959: 86).

Проте питання полягає не лише в тому, чому громадяни визнають владу, а й у тому, як це співвідноситься з їхньою свободою та гідністю як моральних суб'єктів. Якщо прослідкувати логіку розгортання думки Іммануїла Канта, витоки гідності слід шукати у автономності воління. Свобода

волі полягає у тому, що розумна істота самочинно встановлює та слідує моральному закону. Воля, що водночас перебуває між каузальністю природи і каузальністю розуму, але не підкорюється всезагально одному з них, є автономною, допоки об'єкт, зовнішня причина не стає законодавцем. Отже, «відмінність між тим, добра людина або зла, полягає не у відмінності поміж мотивами, які вона приймає в свою максиму (не в її матерії), а в субординації (в її формі): який із вказаних мотивів вона робить умовою іншого» (Kant 1998: 59). У структурі політичних можливостей демократичних режимів така автономність досягається шляхом вільних та прозорих виборів, повноти свободи. Така автономія сумісна з делегуванням повноважень, але не з їх відчуженням (Gutmann 1993: 141). Натомість у недемократичних режимах несвобода виявляється як гетерономія вибору, тобто не самочинне моральне законодавство, а нав'язаним умоналаштуванням стосовно світу. Відповідним чином формалізується структура політичних можливостей недемократичного режиму, де бар'єром до входження є готовність слідувати схильностям та мотивам гетерономної волі. Чи не хрестоматійним прикладом такого є встановлення зовнішньої причиновості російської агресії супроти України з 2014, називаючи це «війною В. Путіна», ігноруючи «банальне зло» – партійних функціонерів, як наприклад, Андрій Турчак – секретар «Єдиної Росії», який їздить на окуповані території, закликаючи до анексії; кліриків, що освячують російських військових на війну чи радили більше народжувати дітей, аби не боятися відправляти їх на війну, як це робив Михайло Васильєв; освітян, працівників підприємств, тощо. Звичаясність того, хто не є свободним, тобто того, хто не усвідомлює морального закону, веде до управління тих, хто зможе використати «факт розуму» на свій манер. Негідність – характеристика тих, хто не підпорядковує свої дії правилам розуму і є несвобідним; характеристика тих, хто складає суспільство недемократичних режимів. Відтак, гідність як чеснота тих, хто послідовно своїй автономній волі чинить морально, передбачає свободну особистість, яка могла би виявляти волю у демократичних режимах. Однак важливо зазначити, що питання легітимності не є винятково режимним – як демократичні, так і недемократичні режими можуть бути легітимними. Легітимність радше є питанням визнання відповідності режиму певній звичаясності.

Отож, аби лишатися тривкими, політичні режими спиратимуться на притаманну їх суспільствам звичаєвість – етичну чи не етичну регулятивність норм, світоглядні настанови, які набувають нормативної дієздатності – аби лишатися легітимними.

Стійкість політичного режиму, поряд із легітимністю, також визначає його тривкість. У статті «Демократична спроможність та стабільність політичного режиму» Девід Андерсен, Юрген Моллер, Ларс Рорбек та Свен-Ерік Скаанінг здійснюють дослідження, згідно з яким з'ясовано, що у демократичних режимах саме адміністративна спроможність істотно знижує імовірність розпаду режиму, тоді як серед недемократичних режимів тривкішими є ті, що мають вищий рівень податкової мобілізації та значні ресурси для утримання силових структур з незначною роллю відведеною адміністративній спроможності.

У демократії з найнижчим рівнем бюрократичної якості ймовірність розпаду режиму становить 2,3%. Натомість у демократії з найвищим рівнем бюрократичної якості цей ризик знижується до менш ніж 0,1%. Таким чином, імовірність краху демократичного режиму зменшується на 97%, коли зростає якість державного управління (Andersen et al. 2014: 1313). Натомість недемократичний режим з найнижчим рівнем вилучення податків має ризик розпаду на рівні 6,4%. При переході до найвищого рівня вилучення податків ризик падіння такого режиму зменшується до 1%, що зменшує імовірність падіння режиму на 83%. Аналогічно перехід від найнижчого до найвищого рівня військових витрат призводить до зниження ризику падіння такого режиму на 89% за інших рівних умов (Andersen et al. 2014: 1316).

Яскравим прикладом цього є політичне рішення стосовно операції «Нортвудс» у США. Після того, як у 1959 році владу на Кубі було захоплено комуністичними повстанцями на чолі з Фіделем Кастро, аби ізолювати комуністичний вплив, у 1960-х роках Об'єднаний комітет начальників штабів Сполучених Штатів в особі голови Комітету Лімана Лемніцера підписав документ про проведення операції «Нортвудс» (National Security Archive 1962), яка передбачала організацію інсценованих нападів на власні об'єкти з метою створення приводу для військового вторгнення на Кубу. Відповідно до розсекречених документів Центрального розвідувального управління, план включав вибух американського військового корабля в

затоці Гуантанамо, атаки на авіацію та військові бази США, інсценовані теракти у містах Флориди як дії кубинських агентів. Важливо зазначити, що президент Джон Ф. Кеннеді відхилив операцію та загалом бойові дії проти Куби, і операція не була реалізована. Ключовим є те, що в демократичному режиму цей силовий план був відхилений, що підтверджує наявність якісного державного апарату з системою стримування та протидії та примат етики відповідальності над етикою переконань.

Натомість одним із сценаріїв дій недемократичного політичного режиму є системне підпорядкування етики особистим інтересам, невибіркове «спаювання» політичного та силового блоків, консолідація адміністративної вертикалі, гетерономність доступу неполітичних груп (клірики, бюрократи, бізнес кола тощо) до прийняття рішень, за якого винятково одна група осіб утримує винятковий політичний доступ. Приміром, перемозі російської партії «Єдина Росія» на парламентських виборах 1999 року над блоком «Отечество – Вся Росія», який спирався на підтримку регіональних еліт, передувала «Рязанський цукор», а за свідками очевидців та показами газоаналізаторами – «московська суміш» з тротилу та гексогену, якою підривали будинки на Каширці і Гур'янова аби виправдати вторгнення на територію Чеченської Республіки Ічкерія та виграти виборчу кампанію В. Путіна.

Для оцінки стійкості корисним є Індекс стійкості, розрахований Фондом миру, який враховує такі показники, як соціальна згуртованість, державна спроможність, економіка, громадянський простір, екологія, інклюзія та індивідуальні можливості (Fund for Peace, 2022). У 2022 р. Україна посіла 64 місце з інтегрованим індексом 5,9 з 10 можливих, що свідчить про середній рівень стійкості. У цьому контексті варто звернутися до концепції антиперистазису – поняття, що використовувалося у філософії природи до появи класичної механіки Ньютона та термодинаміки. Первинно воно означало процес посилення певної якості під впливом протилежної та відторгнення чужих якостей, однак згодом набуло метафізичного значення – позначення тривкості характеристик у зіткненні з іншими факторами. У політичному контексті антиперистазис можна трактувати як здатність політичних режимів зберігати свою життєздатність навіть в умовах значного тиску. Інтегрований індекс у 5,9 балів підтверджує, що попри військові та політичні виклики, український демократичний

режим залишається достатньо тривким, що забезпечується не лише функціонуванням державних інститутів, а й широкою громадянською активністю та самоуправлінням, попри тиск недемократичного режиму

агресора, для якого ведення війни є фактором збереження власного виживання.

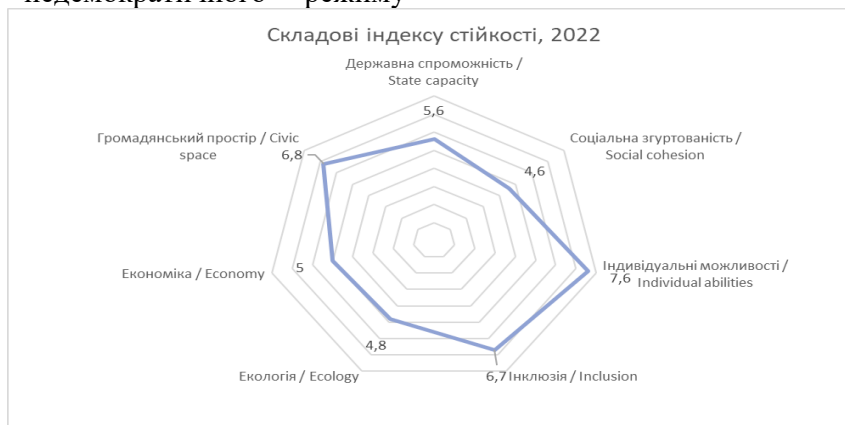

Рис.1. Складові індексу стійкості, 2022 за даними Індексу стійкості Фонду миру

Зрештою висновуємо, що демократичні та недемократичні режими спираються на притаманну їх суспільствам звичаєвість, яка є підвалиною їхньої легітимності. У демократичних режимах легітимність корениться у принципі автономії волі – здатності індивіда до самочинного морального законодавства та вільного, усвідомленого вибору. Ця автономія, яка реалізується через прозорі процедури та вільні вибори, забезпечує нормативну основу влади. Натомість норматив-

на основа недемократичного режиму значною мірою усталена гетерономією волі – підпорядкуванням зовнішнім чинникам, схильностям чи примусу, що призводить до форм прийняття влади (через апатію, прагматизм, інструментальну згоду), які не ґрунтуються на автономному ціннісно-раціональному виборі. Така гетерономна основа, пов'язана з негідністю як характеристикою несвобідного індивіда, формує підґрунтя для коерсивної стійкості режиму

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Easton, David. 1975. A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5(4): 435–457. <https://doi.org/10.1017/S0007123400008309>.
2. Рябов, С. 1999. Легітимація влади: до формулювання програми соціально-філософського дослідження. *Наукові записки*. Том 12. Політологія: 25–33. URL.: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstream/s/492a61be-6b03-4ade-b2ac-5e2247936152/content>
3. КМІС. 2024. Довіра до соціальних інституцій в Україні. URL.: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1>
4. Rousseau, J.-J. 1762/1997. The social contract and other later political writings. *Cambridge Texts in the History of Political Thought* /Second Edition. Cambridge University Press, Book 1. URL.: https://assets.cambridge.org/97811071/50812/frontmatter/9781107150812_frontmatter.pdf
5. Held, David. 1996. *Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press. 389 p.
6. Lipset, Seymour Martin. 1959. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review* 53(1): 69–105. <https://doi.org/10.2307/1951731>
7. Kant, Immanuel. 1998. *Religion within the Boundaries of Mere Reason and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press. 230 p.
8. Gutmann, Amy. 1993. The Disharmony of Democracy. *Nomos* 35, *Democratic Community*: 126–160.
9. Andersen, David, Jørgen Møller, Lasse Lykke Rørbaek and Svend-Erik Skaaning. 2014. State Capacity and Political Regime Stability. *Democratization* 21(7): 1305–1325.
10. National Security Archive. 1962. *Justification for US Military Intervention in Cuba (Operation Northwoods)*. George Washington University. URL.: <https://nsarchive2.gwu.edu/news/20010430/northwoods.pdf>.
11. Fund for Peace. 2022. State Resilience Index. URL.: <https://fundforpeace.org/wp-content/uploads/2022/12/SRI-Index-12.6.22-II80.pdf>

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу.

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Стаття надійшла до редакції 3.10.2025

Стаття рекомендована до друку 10.11.2025.

Sergiy Kyselov

PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Political Science,
National University of Kyiv-Mohyla Academy, 2 Skovorody St., Kyiv, Ukraine
sok@ukma.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0008-7427-6284>

Dariia Synhaievska

PhD student National University of Kyiv-Mohyla Academy, 2 Skovorody St., Kyiv, Ukraine
dsynhaievska@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0951-9821>

LEGITIMACY AND RESILIENCE AS FACTORS OF DEMOCRATIC AND NON-DEMOCRATIC REGIMES' DURABILITY

The article delves into the study of key factors that ensure the resilience, i.e., the long-term viability and stability, of different types of political regimes – both democratic and non-democratic. The main focus is on the analysis of the concepts of political legitimacy and resilience. Drawing upon the theoretical works of David Easton, Jean-Jacques Rousseau, David Held, Seymour Martin Lipset, Immanuel Kant, as well as research on resilience by David Andersen, Jørgen Møller, Lasse Rørbaek, and Svend-Erik Skaaning, the article distinguishes between legitimacy as the deep normative foundation of power (diffuse support according to Easton) and public support as situational approval of the authorities' activities (specific support). It is emphasized that legitimacy is not an exclusive feature of democracies; non-democratic regimes also require it, transforming force into right (J.-J. Rousseau) and relying on the 'customary norms' inherent in society. The Kantian distinction is introduced between autonomy of the will (self-legislating adherence to the moral law), realized under the conditions of individual freedom in democratic regimes, and heteronomy (subordination to external causes), characteristic of non-democratic regimes, where non-freedom and non-dignity facilitate complicity in 'the banality of evil'. Research shows that the resilience of democracies significantly depends on administrative capacity and bureaucratic quality, whereas the resilience of non-democratic regimes correlates with the level of tax mobilization and expenditures on coercive structures. The different sources of resilience are also overviewed: for democracies, administrative capacity and the quality of state institutions are critically important. These differences are illustrated by historical examples: President Kennedy's rejection of Operation Northwoods demonstrates the functioning of checks and balances system in a democracy, while the events surrounding the 'Ryazan sugar' operation in Russia demonstrate the commitment of a non-democratic regime to use coercive power to maintain itself. Ultimately, the study contributes to broader debates in political science about the conditions under which legitimacy translates into stability, revealing that resilience is not merely about survival, but about the quality and nature of governance itself. Special attention is paid to the dual nature of legitimacy as both a normative justification of power and a practical tool of governance, which may either constrain rulers or empower them depending on institutional and societal contexts.

Keywords: *democracy, democratic regime, transformations, legitimacy, resilience*

REFERENCES

1. Easton, David. 1975. A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5(4): 435–457. <https://doi.org/10.1017/S0007123400008309>.
2. Ryabov, Serhiy. 1999. Legitimation of Power: Towards the Formulation of a Programme for Social and Philosophical Research. *Scientific Notes*. Vol. 12. Political Science: 25–33. URL.: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/492a61be-6b03-4ade-b2ac-5e2247936152/content> (in Ukrainian).
3. KIIS. 2024. Trust in social institutions in Ukraine. URL.:

<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1> (in Ukrainian).

4. Rousseau, J.-J. 1762/1997. *The social contract and other later political writings* (V. Gourevitch, Ed.). Cambridge Texts in the History of Political Thought, Vol. 2. Cambridge, UK: Cambridge University Press, Book 1.

5. Held, David. 1996. *Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press. 389 p.

12. Lipset, Seymour Martin. 1959. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review* 53(1): 69–105.

<https://doi.org/10.2307/1951731>

6. Kant, Immanuel. 1998. *Religion within the Boundaries of Mere Reason and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press. 230 p.

7. Gutmann, Amy. 1993. The Disharmony of Democracy. *Nomos* 35, *Democratic Community*: 126–160.

8. Andersen, David, Jørgen Møller, Lasse Lykke Rørbæk and Svend-Erik Skaaning. 2014. State Capacity and Political Regime Stability. *Democratization* 21(7): 1305–1325.

9. National Security Archive. 1962. *Justification for US Military Intervention in Cuba (Operation Northwoods)*. George Washington University. URL: <https://nsarchive2.gwu.edu/news/20010430/northwoods.pdf>.

10. Fund for Peace. 2022. State Resilience Index. URL.: <https://fundforpeace.org/wp-content/uploads/2022/12/SRI-Index-12.6.22-II80.pdf>

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest

The article was received by the editors 3.10.2025.

The article is recommended for printing 10.11.2025.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-04>

УДК 321.7

Деніс Анатолійович Ревенко

аспірант кафедри політології політології Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022
delody@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-8692-8258>

ЛІБЕРАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ, ІНСТИТУТИ, СТІЙКІСТЬ ТА ОЦІНКА ДЕМОКРАТИЧНОСТІ

Досліджено кризові прояви інститутів ліберальної демократії у країнах Східної Європи. Розкрито специфіку їхнього функціонування в умовах політичної турбулентності, що характеризується зростанням популізму, посиленням політичної поляризації, зовнішнім тиском з боку авторитарних режимів та внутрішніми управлінськими дисфункціями. Проаналізовано ключові інституційні механізми забезпечення демократичного порядку та виявлено їхню вразливість до кризових факторів.

Охарактеризовано теоретичні підходи до розуміння стійкості демократії, зокрема концепцію «войовничої демократії», що передбачає застосування тимчасових обмежень задля захисту демократичних режимів від антидемократичних акторів. Показано, що такі заходи, з одного боку, можуть посилювати інституційну стійкість, а з іншого – створюють ризик пролонгації обмежень та поступової ерозії ліберальних цінностей.

Особливу увагу приділено аналізу інституційної динаміки України у період після 2014 року та в умовах воєнного стану. Висвітлено практику заборони проросійських політичних партій, проведення декомунізаційних заходів та застосування інших інструментів «самозахисту» демократії. Водночас підкреслено асиметричність цих процесів і наявність дискусій щодо їх відповідності принципам ліберальної демократії.

Розглянуто міжнародні індекси демократичності (Freedom House, V-Dem, Economist Intelligence Unit) як інструменти оцінки стану демократії. Показано, що тимчасові обмеження, запроваджені під час кризових періодів, знижують показники за компонентами «цивільні свободи» та «ліберальні інститути», проте не завжди свідчать про довгострокову ерозію демократії. Зроблено висновок, що розвиток ліберальної демократії у країнах Східної Європи визначається здатністю інститутів підтримувати баланс між необхідними обмеженнями у кризових ситуаціях та збереженням фундаментальних демократичних принципів у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: ліберальна демократія, демократичні інститути, стійкість, войовнича демократія, Східна Європа, Україна, політична криза, Freedom House, V-Dem, Індекс демократії

Як цитувати: Ревенко, Д.А. 2025. Ліберальна демократія: теоретичні підходи, інститути, стійкість та оцінка демократичності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 40-50. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-04>

In cites: Revenko, Denis. 2025. Liberal Democracy: Theoretical Approaches, Institutions, Resilience and Assessment of Democracy. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 40-50. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-04> (in Ukrainian)

© Ревенко Д.А., 2025.

This is an open-access article distributed under
the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Актуальність дослідження ліберальної демократії зумовлена сучасними політичними процесами. Світ переживає період так званої «реcesії демократії»: за даними Freedom House, 2022 рік став 17-им поспіль роком загального спаду рівня свобод у світі (Gorokhovskaia, Shahbaz, Slipowitz 2023). Авторитарні тенденції посилюються, і нині лише 20% світового населення проживає у країнах, класифікованих як вільні, тоді як 39% – у невільних. Водночас ліберальна демократія залишається еталоном політичного устрою для більшості людей у світі, а її цінності – предметом дискусій і нападок з боку ілліберальних сил. Зростання популярності популістських рухів у ряді країн (в т.ч. у розвинутих демократіях) кинули виклик ключовим принципам ліберальної демократії – поділу влади, верховенству права, захисту меншин, плюралізму тощо. У цьому контексті наукове осмислення класичних і сучасних підходів до ліберальної демократії, її інститутів та інституційної стійкості є вкрай своєчасним.

Мета статті – проаналізувати еволюцію теоретичних уявлень про ліберальну демократію (ЛД), структуру її основних інститутів та поняття інституційної стійкості, а також оцінити існуючі методи вимірювання рівня демократичності. Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) здійснити огляд класичних і сучасних теоретичних підходів до ЛД; 2) окреслити ключові інститути ліберально-демократичної форми правління та визначити, що таке інституційна стійкість ЛД; 3) розглянути основні індекси оцінки рівня демократії (Freedom House, V-Dem, The Economist) та їхні показники; 4) проаналізувати сильні й слабкі сторони кожного з цих індексів і зробити висновки щодо їх достовірності та доцільності використання.

Методи дослідження включають порівняльний аналіз наукової літератури з теорії демократії, структурно-функціональний аналіз інститутів влади, а також метод критичного аналізу для оцінки показників демократичності. Теоретичною базою слугують праці класичних теоретиків (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Дж. Стюарт Мілль), сучасних політологів (Р. Даль, Дж. Ролз, Ф. Фукуяма, Л. Даймонд, Ф. Закарія та ін.), а також міжнародні дослідження стану демократії.

Теоретичні основи ліберальної демократії: класичні та сучасні підходи

Ліберальна демократія – це форма демократії, в якій влада більшості поєднується з гарантованим обмеженням державної влади

та захистом особистих свобод, а також прав меншин на основі конституційних норм. Інакше кажучи, уряд діє в установлених законом межах, а свободи і права громадян захищені інституційно. До фундаментальних принципів ліберально-демократичного ладу належать плюралізм і толерантність (розмаїття політичних сил і терпимість до різних поглядів), розв'язання конфліктів у правовому полі, верховенство права, поділ влади та наявність незалежної судової системи, а також забезпечення основних громадянських прав і свобод. Такі принципи сформувалися історично на ґрунті європейської просвіти, американської та французької революцій, які обмежили владу монархів і утвердили ідею природних прав людини.

Класичні підходи до демократії закладені у працях мислителів Нового часу. Джон Локк обґрунтував концепцію суспільного договору та природних прав, за порушення яких народ має право змінити правління. Шарль-Луї Монтеск'є розвинув ідею поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, щоб запобігти узурпації – цей принцип став наріжним каменем ліберальних конституцій. Джон Стюарт Мілль підкреслював важливість свободи слова та участі громадян у вирішенні державних справ для «уряду участі».

У XX столітті розробка теорії демократії отримала новий імпульс. Роберт Даль – один із провідних теоретиків демократичного плюралізму – увів поняття «поліархії» для опису реальних демократичних режимів. На думку Далья, ідеал «повної» демократії є недосяжним, проте поліархія максимально до нього наближена. Даль визначив мінімальні інституційні критерії демократії, або ж умови поліархії, зокрема: наявність обраних посадових осіб, що справді ухвалюють рішення; періодичні вільні та справедливі вибори; всеохоплююче виборче право для дорослих громадян; право кожного балотуватися на виборні посади; свобода вираження поглядів; альтернативні джерела інформації, не монополізовані державою; свобода асоціацій (партій, профспілок, груп інтересів) (Dahl 1971: 3). Ці умови відбивають синтез демократичного (вибори, правління більшості) і ліберального (свободи, права) компонентів. Отже, ліберальна демократія – це не лише процедура виборів, а й комплекс гарантій, що захищають громадян від зловживань влади. Як зазначається у дослідженнях Freedom House, поняття «ліберальна демократія» означає, що до чесних виборів додається

«широкий спектр громадянських свобод»; всі країни зі статусом «Free» одночасно є і електоральними, і ліберальними демократіями, тоді як частина «Partly Free» мають вибори, але бракують повноти свобод. Джон Ролз, хоч і був теоретиком справедливості, зробив вагомий внесок у обґрунтування ціннісних засад ліберальної демократії. У своїй книзі «Політичний лібералізм» (1993) Ролз стверджував, що стабільність конституційної демократії забезпечується «перекривним консенсусом» – широкою згодою різних суспільних груп щодо базових принципів справедливості та правопорядку, незалежно від їхніх різних філософських чи релігійних поглядів (Rawls 1993: 133–172). Ідеї Ролза підкреслюють морально-правовий фундамент ЛД: базові свободи (свобода слова, совісті, асоціацій, рівність політичних прав тощо) мають бути гарантовані в першу чергу, і не можуть бути поступкою навіть волі більшості. Цей підхід розвиває класичне ліберальне розуміння пріоритету прав індивіда і встановлює його в основу демократичної системи.

Сучасні підходи до ліберальної демократії зосереджуються як на удосконаленні її моделей, так і на виявленні викликів. Наприклад, теорія деліберативної або дорадчої демократії (Ю. Габермас та ін.) акцентує увагу на значенні громадського дискурсу та раціонального обговорення в ухваленні колективних рішень – тобто на якості демократичного процесу, а не тільки його формальних інститутах. Партиципаторна демократія надає пріоритет широкій прямій участі громадян у керуванні (місцеві референдуми, бюджети участі тощо), доповнюючи представницьку систему. Водночас, політологи звернули увагу на «іліберальні демократії» – режими, де вибори начебто проводяться, але права і свободи систематично порушуються. Цей термін популяризував Фарід Закарія, вказуючи на небезпечну тенденцію: демократичні процедури без ліберального змісту можуть привести до влади сили, що поступово демонтують свободи (Zakaria 1997: 22). Прикладами такого можуть бути певні країни пострадянського простору або сучасна Угорщина, лідер якої прямо заявляє про побудову «неліберальної демократії». Отже, сучасні дослідники наголошують, що якість демократії – тобто рівень дотримання ліберальних принципів – не менш важлива, ніж сама наявність виборів.

Американський політолог Френсіс Фукуяма після завершення Холодної війни

проголосив знамениту тезу про «кінець історії», маючи на увазі остаточну перемогу ліберальної демократії як форми правління і відсутність життєздатних ідеологічних альтернатив. На його думку, ліберальна демократія виступає фінальним етапом суспільно-політичної еволюції, що поєднує економічний добробут (ринкова економіка) з політичною свободою (Fukuyama 1992: XI–XVIII). Однак уже в наступні десятиліття виявилось, що історія на цьому не закінчилася: авторитарні режими (Китай, Росія та ін.) кинули виклик ліберально-демократичній моделі, пропонуючи альтернативні – хоч і менш вільні – шляхи розвитку. Сам Фукуяма у пізніших працях зосередився на аналізі інститутів, необхідних для стійкості демократії. Зокрема, він висунув концепцію «політичного порядку», де наголосив на балансі між ефективною державною владою, верховенством права і демократичною підзвітністю. Сучасна ліберальна демократія, згідно з Фукуямою, здатна успішно функціонувати лише за умови одночасного розвитку сильної інституційної держави (що забезпечує порядок і надання публічних послуг), правових обмежень влади (незалежні суди, конституційні запобіжники) та механізмів підзвітності перед громадянами (вибори, вільна преса, громадянське суспільство).

Отже, теоретичні основи ліберальної демократії сформувалися на перетині ідей народовладдя і свободи особистості. Класичні підходи окреслили базові інститути й цінності ЛД, а сучасні – розвинули їх, враховуючи виклики XXI століття (глобалізація, постправа, популізм, технології) та удосконалюючи саму концепцію демократії. Це створює підґрунтя для розуміння, які інститути забезпечують функціонування ЛД та що визначає її стійкість.

Інститути ліберальної демократії і поняття інституційної стійкості

Інститути ліберальної демократії – це формальні та неформальні правила, органи та механізми, які забезпечують реалізацію демократичного врядування за умов дотримання прав і свобод. До базових інститутів ЛД належать:

- **Вибори та парламентаризм.** Вільні, справедливі та регулярні вибори – центральний механізм демократії, що забезпечує формування представницьких органів влади. Парламент як виборний законодавчий орган ухвалює закони, відбиваючи волю народу, а також контролює виконавчу владу. Багатопартійність і конкурентна партійна система є

невід'ємною частиною цього інституту, гарантують альтернативність політичного вибору.

- Поділ влади і система стримувань та противаг. Ліберальна демократія спирається на розмежування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що запобігає концентрації повноважень в одних руках. Незалежна судова влада, зокрема конституційні суди, забезпечує верховенство права, контролює конституційність рішень парламенту і уряду, захищає права громадян. Виконавча влада (уряд, глава держави) підзвітна парламенту та суспільству. Інституційно це закріплено в конституціях і практиці імпідменту, парламентського контролю, можливості вето тощо.

- Конституція та правова держава. Писана чи неписана конституція фіксує основоположні правила політичної системи: форму правління, компетенції органів, виборчі процедури, каталог прав людини. Вона є вищим законом, що обмежує владу і визначає «правила гри». Верховенство права (rule of law) означає, що і держава, і громадяни діють в межах закону, а закони захищають основні свободи. Це підтримується такими інститутами, як незалежні суди, прокуратура, поліція, які в демократичній державі мають діяти неупереджено та за законом.

- Громадянські права та свободи. Інституційною основою ЛД є гарантовані права: свобода слова, друку, совісті, зібрань, об'єднань, право на приватну власність, особисту недоторканність тощо. Ці свободи закріплені в конституціях і законах, їх дотримання забезпечується судовим та громадським контролем. Незалежні медіа та громадянське суспільство (неурядові організації, профспілки, об'єднання громадян) виступають своєрідними «сторожами» демократії, виявляючи порушення та притягуючи владу до відповідальності через розголос і суспільний тиск.

- Децентралізація та місцеве самоврядування. Багато ліберальних демократій мають розвинуті інститути місцевої демократії – обрані органи місцевого самоврядування, які вирішують значну частину питань на локальному рівні. Це сприяє залученню громадян до прийняття рішень та служить ще одним рівнем стримувань і противаг, розосереджуючи владу вертикально.

- Політична культура і неформальні норми. Окрім формальних інститутів, важливу роль відіграють демократичні норми – суспільна згода щодо правил чесної

політичної конкуренції, визнання результатів виборів, відмова від насильства у політиці, толерантність до опозиції. Як підкреслюють дослідники, культура верховенства права та повага до інституцій є клеєм, що тримає демократичний лад. Наприклад, неписані традиції парламентської етики або добровільна передача влади після поразки на виборах – теж інститути у широкому сенсі, що зміцнюють демократію.

Інституційна стійкість ліберальної демократії означає здатність цієї системи зберігати свої основоположні інститути, функціонувати і розвиватися попри зовнішні та внутрішні виклики (економічні кризи, соціальні конфлікти, війни, популістські рухи тощо). Стійка демократія – це така, що «укорінена» в суспільстві: ключові політичні гравці не ставлять під сумнів самі демократичні «правила гри», а громадяни в більшості своїй вважають демократію єдиною прийнятною формою правління (у відомому вислові – демократія стає «єдиною грою в місті»). В теорії демократизації часто вживається поняття «консолідована демократія», яке близьке до інституційної стійкості. Консолідація настає, коли демократія перестає бути крихким експериментом і перетворюється на стабільний, самовідтворюваний порядок. Хуан Лінц та Альфред Степан у своїй роботі «Проблеми демократичного переходу та консолідації» вказували, що консолідована демократія характеризується трьома вимірами стабільності: поведінковим (жодні впливові сили не намагаються встановити авторитаризм або відокремитися від держави), установчим (суспільна думка переважно підтримує демократичні цінності) та конституційним (всі конфлікти вирішуються в межах закону та інститутів) (Linz, Juan and Stepan 1996: 5).

Таким чином, інституційна стійкість ЛД визначається:

1. Міцністю формальних інститутів – незалежність судів, непорушність виборчих процедур, сила правових обмежень для влади.

2. Адаптивністю інститутів – здатністю реформуватися у відповідь на нові виклики (скажімо, оновлення виборчого законодавства, реагування на корупцію, цифрові загрози).

3. Легітимністю влади – рівень довіри населення до демократичних інститутів і лояльність основних еліт до принципів демократії.

4. Протидією екстремальним стресам – якщо країна проходить через кризи

(наприклад, спроби узурпації влади, надзвичайні стани) без руйнування демократичного порядку, це свідчить про стійкість.

Емпірично інституційну стійкість можна вимірювати, зокрема, тривалістю демократичного режиму без перерв, наявністю мирної передачі влади від однієї обраної влади до іншої, рівнем дотримання громадянських свобод навіть у скрутні часи. Для прикладу, Сполучені Штати Америки мають понад 200-річну тяглість конституційної демократії – попри громадянську війну, економічні кризи та інші потрясіння, їхні інститути вижили і пристосувалися (хоча сучасні дослідники вказують на певну ерозію норм). В протилежність, демократичні переходи «третьої хвилі» (1970-90-ті рр.) в деяких країнах Латинської Америки, Африки, пострадянського простору показали, що без належної інституційної розбудови та суспільної підтримки демократія може відступати – через державні перевороти, узурпацію влади або поступовий дрейф до авторитаризму (як у випадку Росії після 2000 року, Туреччини у 2010-х, Венесуели та ін.).

Вивчення інституційної стійкості тісно пов'язане з оцінюванням якості демократії. У політичній науці було розроблено низку індексів демократичності, що вимірюють, наскільки країни відповідають критеріям демократії (передусім ліберальної). Розглянемо найвідоміші з них, а також їхнє значення для аналізу стабільності демократій.

Огляд індексів оцінки демократичності: Freedom House, V-Dem, The Economist Democracy Index

Для порівняння рівня демократії в різних країнах та відстеження динаміки змін використовуються спеціальні індекси. Кожен із них спирається на власну методологію та підхід до розуміння демократії. Зупинимося на трьох найбільш впливових міжнародних індексах: Freedom in the World від Freedom House, V-Dem (Varieties of Democracy) та The Economist Intelligence Unit's Democracy Index.

Freedom House – «Freedom in the World». Щорічний рейтинг Freedom in the World (Свобода у світі) видається американською неурядовою організацією Freedom House з 1973 року і став одним із найбільш цитованих індикаторів політичної свободи. Методологія охоплює оцінку політичних прав (виборчий процес, політичний плюралізм, функціонування уряду) та громадянських свобод (свобода слова, віросповідання, асоціацій, верховенство права, особисті права) в кожній країні і

території. За результатами оцінки країнам присвоюються бали від 1 (найвільніші) до 7 (найменш вільні) по кожній з двох сфер, які потім усереднюються. Залежно від середнього балу країну класифікують як «Free» (вільна), «Partly Free» (частково вільна) або «Not Free» (невільна). Такі категорії вказують, наскільки країна дотримується стандартів ліберальної демократії: вільні держави, як правило, є консолідованими демократіями, частково вільні – мають серйозні проблеми (наприклад, корупція, тиск на опозицію, слабка правова держава), невільні – авторитарні режими. Звіт Freedom House також окремо відзначає, які країни є «електоральними демократіями», тобто формально проводять конкурентні вибори. Проте, як вже згадувалося, Freedom House підкреслює різницю між просто електоральною демократією і ліберальною демократією – остання передбачає повний набір громадянських свобод і верховенство права.

Індекс Freedom House широко використовується в наукових дослідженнях та ЗМІ. Його перевагою є простота і довготривалість спостережень: маючи дані з початку 1970-х, можна відстежувати глобальні тренди (зокрема, третю хвилю демократизації та нинішній відкат). Дані Freedom House мають високий ступінь кореляції з іншими показниками демократії, такими як Polity IV, що підтверджує певну узгодженість у вимірюванні основних параметрів демократії. За оцінками Freedom House на 2023 рік, до категорії «вільних» належить 84 країни, «частково вільних» – 54, «невільних» – 57; при цьому більшість населення землі проживає у невільних або частково вільних державах – показник, що викликає занепокоєння щодо здоров'я ліберальної демократії у світі (Johnson 2023).

V-Dem (Varieties of Democracy). Проєкт V-Dem, започаткований у 2014 р. групою політологів (М. Коппедж, Дж. Геррінг, С. Ліндберг та ін.) у Університеті Гетеборга, пропонує найбільш деталізований підхід до вимірювання демократії. На відміну від більш індикативного характеру Freedom House, V-Dem базується на збиранні експертних оцінок за більш ніж 400 показниками демократії для майже всіх країн світу, причому не тільки сучасних, а й у ретроспективі аж до 1900 року. Головна ідея – розрізнення кількох концептуальних вимірів демократії. V-Dem виділяє п'ять (а загалом сім) ключових принципів: електоральна демократія, ліберальна демократія, учасницька (партиципаторна), деліберативна,

егалітарна, а також інколи додатково розглядають консенсусна і мажоритарна моделі. Кожен з цих вимірів відображає певне бачення того, що є «хорошою демократією»: від мінімального (вибори) до розширеного (соціальна рівність, активна участь громадян, якість дискурсу).

Методологія V-Dem спирається на опитування тисяч експертів по країнах (національних і міжнародних), які оцінюють конкретні аспекти – наприклад, чи незалежний суд, чи є цензура ЗМІ, чи рівний доступ жінок до політики тощо. Для забезпечення надійності використовуються складні статистичні моделі (Item Response Theory, аналіз надійності між експертами), які враховують можливі упередження окремих оцінювачів. У підсумку, дані агрегуються у декілька зведених індексів. Основним з них є Liberal Democracy Index (LDI) – індекс ліберальної демократії, що синтезує показник електоральної демократії (наявність конкурентних виборів) із показниками захисту свобод, верховенства права, незалежності суду, протидія владі. Також V-Dem формує індекси для інших типів демократії (деліберативної, партисипаторної тощо), що дозволяє дослідникам аналізувати «профіль» країни: наприклад, держава може мати високий рівень електоральної демократії, але низький – деліберативної (тобто вибори є, але публічні дебати нерозвинені).

Перевага V-Dem – всеосяжність та глибина даних. Цей проект називають «найбільш комплексною оцінкою демократії у світі». Він дає можливість тонко відстежувати зміни, проводити історичні порівняння, аналізувати причини успіхів чи провалів демократій. До прикладу, за даними V-Dem у 2020-х роках продовжується процес «автократизації» – зниження значень індексів ліберальної демократії в ряді країн, зокрема в Угорщині, Польщі, Бразилії, Індії та ін., що свідчить про наступ на незалежність судів, свободу медіа чи права меншин. V-Dem щорічно публікує Democracy Report – аналітичний звіт із глобальними і регіональними тенденціями та рейтингами країн. Наприклад, Democracy Report 2023 відзначив, що у світі знову зросла кількість автократій і що 87 із 179 країн перебувають у стані автократичного дрейфу або вже є автократіями (Defiance in the Face of Autocratization 2023).

Важливо, що V-Dem у своїх публікаціях чітко окреслює, які країни є ліберальними демократіями. Згідно з їхніми критеріями, до

цієї групи нині належать переважно держави Західної Європи, Північної Америки, а також деякі інші (Австралія, Нова Зеландія, Японія тощо) – їхній індекс LDI перевищує певний поріг (наприклад, 0.8 за шкалою 0–1). Україна в останні роки за V-Dem класифікується як електоральна демократія з елементами ліберальності (індекс LDI десь на рівні ~0.5–0.6), що відповідає наявності конкурентних виборів, але зі значними викликами для верховенства права, свобод та стійкості інститутів (особливо у зв'язку з війною після 2022 р.) (Defiance in the Face of Autocratization 2023).

The Economist Intelligence Unit (EIU) – Democracy Index. Британський журнал The Economist через свій аналітичний підрозділ EIU з 2006 року публікує щорічний Індекс демократії (Democracy Index), який охоплює ~167 країн. Методологія EIU базується на експертному оцінюванні за 60 показниками, об'єднаними в 5 категорій: виборчий процес і плюралізм, функціонування уряду, політична участь, демократична політична культура, громадянські свободи. Кожна країна отримує оцінку від 0 до 10 балів по кожній з п'яти категорій, з яких обчислюється середній бал – сумарний індекс демократії (0 – найгірше, 10 – найкраще). Залежно від результату, країну відносять до одного з чотирьох типів режимів:

- Full Democracy (повна демократія) – держави з розвинутими політичними правами, свободами, стійкими інститутами (як правило, оцінка > 8.0);
- Flawed Democracy (дефектна або недосконала демократія) – країни з формально демократичними інститутами і виборами, але з помітними проблемами (оцінка ~6.0–8.0);
- Hybrid Regime (гібридний режим) – змішані режими з елементами демократії і авторитаризму (оцінка ~4.0–5.9), наприклад наявні вибори, але з порушеннями, обмежені свободи, тиск на опозицію;
- Authoritarian Regime (авторитарний режим) – несвободні держави з оцінкою < 4.0, де вибори фіктивні або відсутні, права не захищені (The Economist Intelligence Unit (EIU) 2023)

На відміну від Freedom House чи V-Dem, індекс EIU більше зосереджується на ефективності демократії (чи працює уряд, чи залучені громадяни до політики, чи підтримують вони демократичні цінності). Наприклад, низька явка виборців або апатія

суспільства можуть знизити бал за категорією «політична участь» навіть в країні з чесними виборами, що продемонструє дефіцит участі. Цікаво, що деякі старі демократії, як-то США або Японія, EIU класифікує лише як «flawed democracies» («недосконалі демократії»), вказуючи на їхні недоліки (політична поляризація, зниження довіри, проблеми функціонування держави).

За останнім звітом Democracy Index 2023, середній глобальний показник демократії дещо знизився, підтверджуючи загальну тенденцію до стагнації демократичного розвитку. У 2023 році EIU нарахував лише 24 країни-повні демократії, де проживає близько 8% населення планети (The Economist Intelligence Unit (EIU). 2023). Найвищі рейтинги традиційно отримують скандинавські держави (Норвегія, Швеція, Данія), а також Нова Зеландія, Канада, Німеччина. Україна у рейтингу 2022 року була віднесена до «гібридних режимів» з оцінкою ~5.42 – вочевидь, через війну і запровадження воєнного стану, що тимчасово обмежує політичні процеси. Росія, Білорусь стабільно належать до авторитарних. Загалом, індекс EIU надає зручну типологію режимів і часто використовується журналістами для ілюстрації стану демократії (наприклад, карти, де країни забарвлені за категоріями).

Методологія EIU менш прозора порівняно з академічними проектами. Індекс формується на підставі експертних відповідей на питання, але конкретні експерти та деталі оцінювання не розкриваються, що стає предметом критики. Тим не менш, Democracy Index цінний як регулярний барометр, що охоплює аспекти, не враховані прямо іншими індексами (наприклад, політична культура).

Критичний аналіз сильних і слабких сторін індексів

Індекси демократичності стали важливим інструментом і для науковців, і для громадськості. Однак кожен із розглянутих показників має як переваги, так і недоліки, пов'язані з методологією та концепцією демократії, що покладена в основу.

Freedom House (Freedom in the World). Сильними сторонами цього індексу є чіткість критеріїв і доступність результатів. Поділ на «Free/Partly Free/Not Free» зрозумілий навіть неспеціалістам, а детальні країнові звіти пояснюють причини оцінок. Freedom House акцентує на ключових для ліберальної демократії аспектах –

політичних і громадянських правах – тим самим даючи оцінку саме ліберальності режиму. Цей індекс охоплює всі країни світу і передбачає довготривалий аналіз (понад 50 років спостережень). Він корелює з іншими оцінками демократії, що свідчить про певну узгодженість у фаховому розумінні базових елементів демократії.

Разом із тим, критики зауважують кілька слабких місць. По-перше, суб'єктивність і можливі упередження. Freedom House спирається на експертні оцінки (співробітників організації та зовнішніх консультантів) і, хоча методологія досить прозора (є список питань і чекліст індикаторів), опоненти ставили під сумнів нейтральність організації. Деякі дослідники вказували на можливий прозахідний ухил в оцінках, тобто тенденцію оцінювати союзників Заходу поблажливіше, ніж ворожі режими. Проте системні дослідження (К. Боллен) не виявили доказів тотальної упередженості: критика здебільшого носила випадковий або анекдотичний характер. По-друге, сталість методології: з часом Freedom House змінював дещо критерії і категорії, що ускладнює порівняння даних за довгий період. Як зазначив Д. Джаннон, зміни методики та вплив політичного контексту означають, що дані Freedom House не є абсолютно нейтральним часовим рядом і їх варто обережно використовувати для динамічних аналізів (Giannone 2010: 69). Тобто оцінка, скажімо, за 1980 рік і 2020 рік могла будуватися на дещо різних підставах. По-третє, спрощення та агрегування. Зведення складної політичної реальності до двох цифр (за політичними правами і свободами) та трьох категорій неминуче втрачає деталі. Наприклад, критики згадували про проблему агрегації: сума балів 4 за права + 2 за свободи = 6 (Partly Free) математично дорівнює $2+4=6$, але змістовно ці ситуації дуже різні. Тим не менш, укладачі індексу свідомі цих обмежень і не претендують на вичерпність – скоріше на індикативність.

V-Dem. Переваги V-Dem впливають із його наукової ґрунтовності: висока точність, багатовимірність і відкритість даних. Для дослідників цей ресурс – золотий стандарт, оскільки дозволяє перевіряти гіпотези про фактори демократії, порівнювати альтернативні концепції. V-Dem пропонує не один узагальнений бал, а цілу систему показників, що дає багатогранну картину. Так, можна побачити, що в певній країні краще з виборами, але гірше зі свободою слова, або

порівняти, наскільки «деліберативною» є демократія в різних країнах. Методологія залучає понад 3000 експертів по всьому світу, і застосування статистичних методів знижує ризик систематичної помилки. Дослідження розробників не виявили суттєвих часових зсувів у упередженості експертів (коли, скажімо, оцінки псуються зі зміною покоління експертів). Крім того, дані V-Dem є у відкритому доступі, що сприяє прозорості: незалежні аналітики можуть завантажити базу і проаналізувати чи перевірити її.

Основні недоліки V-Dem пов'язані з його же перевагами. По-перше, висока складність. Для широкої аудиторії індекси V-Dem менш зрозумілі. Політикам чи журналістам важче використати десятки показників – вони зазвичай все одно звертаються до одного числа (наприклад, Liberal Democracy Index). Через це практичний вплив V-Dem поза академічним світом дещо обмежений. По-друге, метод експертного оцінювання не ідеальний: навіть з запобіжниками, наявний ризик, що на оцінки впливатиме суб'єктивне сприйняття експертами ситуації. Наприклад, коли країна гучно декларує демократичні реформи, експерти можуть, свідомо чи ні, давати вищі бали деяким індикаторам, хоча реальні зміни не настільки глибокі. Або в умовах закритості інформації (як у Північній Кореї) експерти змушені гадати на основі уривчастих даних. V-Dem намагається це мінімізувати, але повністю позбутися суб'єктивності неможливо. По-третє, концептуальна критика: деякі науковці зауважують, що попри заявлену мету врахувати різні розуміння демократії, V-Dem фактично тяжіє до західної моделі ліберальної демократії. Наприклад, Йонас Вольф критикував V-Dem за те, що проект нібито відійшов від різноманітності моделей і зосередився на єдиному – ліберально-демократичному – еталоні, недооцінюючи альтернативні шляхи або культурні особливості. Іншими словами, хоча V-Dem називається «Varieties of Democracy» («Різновиди демократії»), фактично він оцінює всіх за універсальною шкалою, де на вершині – модель ліберальної демократії англо-скандинавського типу. Це й логічно, бо саме ця модель наразі вважається найбільш працездатною, але критики з позицій релятивізму можуть не погодитися з цим. Також слід згадати, що V-Dem не охоплює деякі малі країни (переважно острівні мікродержави) через брак

експертних даних, але це незначний технічний недолік.

Democracy Index від EIU (The Economist). Цей індекс сильний своєю комплексністю та збалансованістю показників. На відміну від чисто правозахисного фокусу Freedom House, EIU намагається виміряти і процедуру, і результативність демократії. Введення таких категорій, як «політична культура» чи «участь» дозволяє виявляти проблеми навіть у формально стабільних демократіях – наприклад, низький рівень участі може сигналізувати про відчуження громадян від політики, що в довгостроковій перспективі підточує інституційну стійкість. Індекс EIU зручний для типологізації режимів, що полегшує порівняння. Він теж публікується регулярно і доступний, супроводжується аналітичними звітами про тенденції (тематика останніх років: вплив пандемії COVID-19, війни і конфлікти на демократію тощо).

Однак Democracy Index має й помітні мінуси. Головний – непрозорість та брак докладної інформації про методику оцінювання. Хоча відомо, за якими питаннями оцінюється кожна країна, EIU не розкриває, хто саме і як ставить бали. Як відзначив аналітик Пітер Таскер, звіт не повідомляє, хто ті експерти, скільки їх, якої вони національності, чи є вони співробітниками EIU чи незалежними фахівцями (Tasker 2016). Це ускладнює зовнішню перевірку об'єктивності. На відміну від Freedom House, де принаймні відома команда авторів по країнах, тут процес закритіший. Тому важче сказати, чи не впливають корпоративні або регіональні упередження на оцінки. Наприклад, можливо, експерти EIU більш критичні до країн з нестабільною економікою, або ж навпаки, можуть бути упереджені щодо окремих урядів з огляду на медійну риторiku. Ще один недолік – обмежена деталізація: маючи 60 питань на 5 сфер, EIU все ж менш детальний, ніж V-Dem чи навіть Freedom House (де понад 100 пунктів оцінки, якщо скласти обидві категорії). Відповідно, певні нюанси можуть губитися. Наприклад, у Freedom House політичні права і громадянські свободи розглядаються окремо, тоді як у EIU все змішується в один бал, і незрозуміло, чи проблеми країни більше в сфері прав, чи культури тощо без заглиблення в звіт. Але користувачі часто дивляться лише на підсумковий рейтинг.

Загалом, порівнюючи три індекси, можна зробити висновок, що ідеального,

позбавленого недоліків інструмента вимірювання демократії не існує. Кожен індекс відбиває певні пріоритети: Freedom House – ліберально-правові аспекти свободи, V-Dem – наукову комплексність і різні грані демократії, EIU – прикладний огляд стану демократії з точки зору як процедур, так і участі. Їхні оцінки багато в чому збігаються (якщо країна в одному індексі в лідерах, то і в інших, як правило, теж; та сама ситуація з аутсайдерами), але трапляються і розбіжності, зумовлені методологією. Наприклад, одні країни можуть отримати вищий бал у Freedom House, але нижчий в EIU через недостатню участь громадян (типово для деяких стабільних, але пасивних демократій). Або навпаки, країна може мати кращий бал EIU за участь і культуру, але потрапити в «Partly Free» у Freedom House через проблеми зі свободою слова (такий випадок: Індія останніми роками – «частково вільна» в FH через утиски меншин і прес, але все ще «flawed democracy» в EIU з відносно високою участю виборців).

Стосовно справедливості та доцільності використання індексів. Більшість дослідників сходяться, що ці інструменти корисні і необхідні для кількісного аналізу демократії. Вони дозволяють побачити загальну картину, виявити тенденції (наприклад, хвилі демократизації чи автократизації), порівняти країни між собою на єдиній шкалі. Разом із тим, індекси слід застосовувати обережно, розуміючи їхні обмеження. Доцільно доповнювати кількісні оцінки якісним аналізом конкретних політичних контекстів. У наукових роботах часто використовують комбінацію індексів, щоб компенсувати недоліки одного перевагами іншого. Наприклад, для перевірки гіпотези можна взяти і дані Freedom House, і V-Dem – якщо висновки збігаються, це підвищує достовірність результату.

Щодо справедливості (fairness) оцінок: попри окремі звинувачення в упередженості, на сьогодні немає доказів, що ці провідні індекси систематично викривлюють реальність на чиюсь користь. Методики постійно вдосконалюються, залучаються локальні експерти, проводяться перевірки. Проте треба враховувати, що концепт ліберальної демократії, закладений в основу, сам по собі може не повністю відбивати специфіку деяких суспільств. Тому «низька оцінка» демократії іноді сприймається урядами як політизована (особливо авторитарні режими критикують ці рейтинги). Наприклад, Китай чи Саудівська

Аравія відкидають такі оцінки, заявляючи про «іншу модель» розвитку. Втім, якщо виходити з універсальності прав людини і цінності політичної свободи, ці індекси загалом коректно вказують на відхилення від ліберально-демократичних норм.

Отже, індекси демократичності є необхідним інструментом політології та практики міжнародних відносин, але їх слід розглядати не як остаточну істину, а як привід для глибшого аналізу. Вони справедливі настільки, наскільки консенсусним є визначення демократії, що лежить в їхній основі. Сьогодні це визначення багато в чому спирається на західну ліберальну традицію – індекси вимірюють відповідність їй. В цьому сенсі їх використання є виправданим для оцінки прогресу чи регресу країн, які задекларували курс на демократичний розвиток і поділяють міжнародні зобов'язання з прав людини. Водночас розмаїття індексів дозволяє поглянути на демократію під різними кутами, отримуючи більш справедливую оцінку в сукупності.

Висновки. Ліберальна демократія як політико-інституційна система поєднує принцип народного суверенітету з верховенством права та захистом прав людини. Класичні теоретики заклали її фундамент – від ідей суспільного договору і поділу влади до чіткого переліку інституційних вимог (Р. Даль) і моральних засад справедливості (Дж. Ролз). Сучасні підходи збагатили розуміння демократії, додавши акцент на якості участі, дискурсу та рівності, а також застерігши від загроз іллібералізму. Інститути ліберальної демократії – вибори, представницькі органи, незалежні суди, конституції, права і свободи – утворюють складну систему стримувань і противаг, яка має забезпечувати стабільність і адаптивність режиму. Інституційна стійкість настає там, де ці інститути глибоко вкорінені, підтримуються суспільною довірою і здатні протистояти кризам без відступу від демократичних принципів.

Оцінка стану і стійкості демократичних режимів неможлива без вимірювання їх характеристик. Розглянуті індекси – Freedom House, V-Dem, Democracy Index EIU – стали невід'ємним інструментом такої оцінки. Кожен з них вносить свій вклад: від простіших індикаторів свободи до складних багатовимірних шкал. Їх застосування дозволило зафіксувати як історичний поступ демократизації (третю хвилю кінця XX ст.), так і тривожні сигнали її відкату в XXI ст.

(демократична рецесія, зростання авторитаризму).

Разом із тим, аналіз сильних і слабких сторін показує, що показники демократичності мають інтерпретуватися обережно. Вони побудовані на певних припущеннях і можуть мати методологічні обмеження. Найкращий підхід – використовувати їх комплексно і динамічно, відстежувати тенденції, але звертатися до якісного аналізу для розуміння причин змін. Висока кореляція між різними індексами свідчить, що базові уявлення про ліберальну демократію є достатньо спільними: наявність конкурентних виборів, плюралізм, гарантовані громадянські свободи – загально визнані критерії. Відмінності ж індексів радше підсвічують різні аспекти, що дозволяє ширше оцінити «здоров'я» демократії.

Для України, яка прагне консолідувати свою демократію на європейських засадах, розуміння класичних і сучасних моделей ЛД та критичний погляд на рейтинги демократії

мають не тільки теоретичне, а й практичне значення. Це допомагає визначити пріоритети реформ: зміцнення верховенства права, забезпечення свобод, підвищення залученості громадян – все те, що вплине і на об'єктивні показники, і на суб'єктивне сприйняття якості демократії.

Таким чином, ліберальна демократія залишається ідеалом, до якого прагнуть, і водночас живою системою, що стикається з викликами. Її інституційна стійкість залежить від здатності суспільства берегти демократичні інститути навіть у буремні часи. Індекси демократії – важливий інструмент діагностики цієї стійкості; вони вказують, де «тонко» в демократичному механізмі, але від людей, еліт і міжнародної спільноти залежить, щоби там не «порвалось». У підсумку, комплексне наукове осмислення ліберальної демократії та критична оцінка методів її вимірювання сприяють кращому розумінню того, як зберегти і зміцнити демократичні інститути в сучасному світі.

Стаття надійшла до редакції 2.09.2025

Стаття рекомендована до друку 21.10.2025

Denis Revenko

PhD student, Department of Political Sciences V.N. Karazin Kharkiv National University 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
delody@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-8692-8258>

LIBERAL DEMOCRACY: THEORETICAL APPROACHES, INSTITUTIONS, RESILIENCE AND ASSESSMENT OF DEMOCRACY

The article examines the crisis manifestations of liberal democratic institutions in Eastern European countries. It reveals the specifics of their functioning under conditions of political turbulence, characterized by the rise of populism, increasing political polarization, external pressure from authoritarian regimes, and internal dysfunctions of governance. The key institutional mechanisms for maintaining democratic order are analyzed, and their vulnerability to crisis factors is identified. The study characterizes theoretical approaches to understanding the resilience of democracy, in particular the concept of «militant democracy», which envisages the application of temporary restrictions in order to protect democratic regimes from anti-democratic actors. It is shown that such measures, on the one hand, may strengthen institutional resilience, while on the other, they create risks of prolonging restrictions and gradual erosion of liberal values. Special attention is paid to the analysis of Ukraine's institutional dynamics after 2014 and under the conditions of martial law. The practice of banning pro-Russian political parties, conducting decommunization measures, and applying other instruments of «self-defense» of democracy is highlighted. At the same time, the asymmetry of these processes and ongoing debates regarding their conformity with liberal democratic principles are emphasized. The article also considers democracy indices (Freedom House, V-Dem, Economist Intelligence Unit) as tools for assessing the state of democracy. It demonstrates that temporary restrictions introduced during crisis periods reduce scores in the components of «civil liberties» and «liberal institutions», but do not always indicate long-term democratic backsliding. It is concluded that the development of liberal democracy in

Eastern European countries is determined by the ability of institutions to maintain a balance between necessary restrictions in times of crisis and the preservation of fundamental democratic principles in the long-term perspective. Moreover, the findings underline the importance of civic engagement, international support, and ongoing reforms as essential factors for strengthening democratic resilience. Ultimately, the study suggests that the future trajectory of liberal democracy in the region will depend on how successfully societies adapt to challenges without sacrificing their core values.

Keywords: *liberal democracy, democratic institutions, resilience, militant democracy, Eastern Europe, Ukraine, political crisis, Freedom House, V-Dem, Democracy Index*

REFERENCES

1. Gorokhovskaia, Y., Shahbaz, A., Slipowitz A. 2023. Freedom in the World 2023: Marking 50 Years in the Struggle for Democracy. *Freedomhouse*. URL.: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2023/marking-50-years>
2. Dahl, R. A. 1971. Polyarchy: Participation and Opposition. New Haven: Yale University Press. 272 p. URL.: https://dispes.units.it/sites/dispes.units.it/files/all_pers/Dahl%20Polyarchy001.pdf
3. Rawls, J. 1993. Political Liberalism. New York: Columbia University Press. 434 p. URL.: [http://213.55.90.4/admin/home/Dmu%20Academic%20Resource/Postgraduate%20Studies/Political%20Science/IR%20Rawls,%20John%20\(1996\)%20Political%20Liberalism.pdf](http://213.55.90.4/admin/home/Dmu%20Academic%20Resource/Postgraduate%20Studies/Political%20Science/IR%20Rawls,%20John%20(1996)%20Political%20Liberalism.pdf)
4. Zakaria, F. 1997. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6 : 22–43.
5. Fukuyama, F. 1992. The End of History and the Last Man. New York: Free Press. 418 p. URL.: <https://ia803100.us.archive.org/33/items/THEENDOFHISTORYFUKUYAMA/THE%20END%20OF%20HISTORY%20-%20FUKUYAMA.pdf>
6. Linz, J. Juan and Stepan, Alfred 1996. Problems of Democratic Transition and Consolidation. London: Johns Hopkins University Press. 504 p. URL.:
7. Johnson, A. 2025. Freedom Map 2025. *Freedomhouse*. (дата звернення: 10.07.2025). URL.: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=all&year=2023>
8. Defiance in the Face of Autocratization: Democracy report. 2023 *The V-Dem Institute Team.. Varieties of Democracy*. URL.: https://www.v-dem.net/documents/29/V-dem_democracyreport2023_lowres.pdf
9. The Economist Intelligence Unit (EIU). EIU. 2023. Democracy Index 2023. Age of conflict. *Economist Intelligence*. URL.: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/>
10. Giannone, D. 2010. Political and Ideological Aspects in the Measurement of Democracy: the Freedom House Case *Democratization*. 2010. Vol. 17 No. 1: 68-97. <file:///C:/Users/intel/Downloads/GiannoneDemocratizationPost-Print.pdf>
11. Tasker, P. 2016. The flawed 'science' behind democracy rankings. *Nikkei Asia*. URL.: <https://asia.nikkei.com/nar/articles/peter-tasker-the-flawed-science-behind-democracy-rankings>

The article was received by the editors 2.09.2025.

The article is recommended for printing 21.10.2025.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-05>

УДК: 324 [342.8]

Антон Олександрович Авксентьєв

старший викладач кафедри політології, канд. політ. наук,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022

a.avksentiev@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

ЕЛЕКТОРАЛЬНА СИСТЕМА ДЛЯ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ АЛЬТЕРНАТИВИ ДЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ

Досліджується проблема вибору оптимальної електоральної системи для перших повоєнних виборів до Верховної Ради. Аргументується, що формат виборчої системи матиме вагомий вплив на репрезентативність та інституційну спроможність парламенту. Розглянуто еволюцію виборчої системи в Україні та конкретні типи електоральних моделей, застосовані на парламентських виборах 1994-2019 років. Обґрунтовано, що електоральна модель, закладена в чинний Виборчий кодекс, є системою з «гнучкими» (або «напіввідкритими»), а не «відкритими» списками. Виокремлено 4 типи електоральних систем як актуальні альтернативи для проведення перших повоєнних парламентських виборів: пропорційна з закритими списками, змішана паралельна, дворівнева пропорційна система з гнучкими регіональними списками (згідно з чинним Виборчим кодексом) та її модифікація, запропонована в законопроекті №13464. Проведено компаративний аналіз цих електоральних моделей на відповідність 10 основним критеріям. За результатами компаративного аналізу доведена доцільність збереження чинної системи як основи для проведення парламентських виборів у повоєнний період. Дослідження спирається не лише на теоретичну базу, але й на емпіричні дані щодо апробації цієї системи на місцевих виборах 2020 року. Аналіз досвіду застосування електоральної моделі на місцевих виборах дозволив розробити практичні рекомендації щодо її перетворення на систему «відкритих списків». Перехід до «відкритих списків» має посилити вплив преференційного голосування виборців та зменшити контроль партійних керівників над розподілом мандатів. Ці рекомендації узгоджуються з даними соціологічних та експертних опитувань. Результати дослідження можуть бути використані як аналітична база для вдосконалення виборчого законодавства та ухвалення обґрунтованих рішень щодо електоральної системи у перехідний повоєнний період.

Ключові слова: *електоральні системи, парламентські вибори, повоєнні вибори, виборчий кодекс, гнучкі списки, відкриті списки, російсько-українська війна, Україна.*

Як цитувати: Авксентьєв, А.О. 2025. Електоральна система для повоєнної України: актуальні альтернативи для парламентських виборів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 51-59. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-05>

In cites: Avksentiev, Anton. 2025. Electoral System for Post-War Ukraine: Current Alternatives for Parliamentary Elections. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 51-59. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-05> (in Ukrainian)

© Авксентьєв А.О., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Після завершення активної фази повномасштабної війни Україна зіткнеться з необхідністю проведення президентських, парламентських та місцевих виборів. При цьому процес підготовки до майбутніх виборів має відбуватися завчасно, оскільки організація перших повоєнних виборів пов'язана з низкою дійсно безпрецедентних викликів. Наразі ці виклики активно обговорюються як у рамках академічної дискусії, так і в більш широких суспільно-політичних форматах. У цьому дослідженні ми фокусуємось на одному з ключових проблемних питань щодо майбутніх виборів – типі електоральної системи для обрання депутатів Верховної Ради. Ми підходимо до категорії «виборчої системи» у вузькому сенсі як способі переведення голосів виборців у депутатські мандати. Актуальність теми посилюється тим, що тип виборчої системи матиме критичне значення не лише для політичної конкуренції, а й для довіри громадян до результатів голосування, репрезентативності парламенту, його інституційної спроможності та стійкості демократичних процедур у довгостроковій перспективі.

В українській політології дослідження виборчих систем має ґрунтовну традицію, огляд якої міг би стати предметом окремої наукової статті. Свій внесок у розробку цієї проблематики зробили сотні вітчизняних дослідників, серед яких М. Афанасьєва, Р. Балабан, Т. Бевз, Г. Зеленько, І. Жданов, Ю. Ключковський, А. Колодій, Л. Кочубей, А. Круглашов, В. Лебедюк, В. Литвин, Б. Мохончук, У. Мовчан, Ю. Остапеч, І. Поліщук, М. Рибачук, А. Романюк, О. Романюк, О. Ромців, М. Ставнійчук, О. Фісун, Ю. Шведа, Ю. Якименко та інші. Безпосередньо в контексті нашого дослідження особливої уваги також заслуговують опубліковані вже під час повномасштабного вторгнення аналітичні розробки українських «think tanks» на кшталт «Опори», «Чесно», «Центру Разумкова», «IFES Ukraine». Водно-

час попри активну наукову й експертну увагу до теми, питання вибору конкретної моделі електоральної системи для повоєнного періоду залишається відкритим. У публічному просторі вже озвучуються взаємовиключні підходи – від повернення до закритих списків як тимчасового рішення до послідовного вдосконалення чинної пропорційної моделі з «гнучкими» (або «напіввідкритими») регіональними списками. Відповідно, *мета* цієї статті – визначити оптимальний тип виборчої системи для перших повоєнних парламентських виборів в Україні та сформулювати рекомендації щодо необхідних нормативно-правових змін для її впровадження.

Електоральне реформування. Еволюція виборчої системи в Україні характеризувалась постійними змінами та експериментами з правилами обрання народних депутатів. З моменту здобуття незалежності в Україні відбулося вісім парламентських кампаній, під час яких застосовувались три різні типи електоральних систем. На перших виборах у 1994 р. застосовувалась мажоритарна система абсолютної більшості. На виборах 2006 та 2007 років – пропорційна система з закритими списками та єдиним загальнодержавним багатомандатним округом. Найчастіше (у 1998, 2002, 2012, 2014 та 2019 роках) парламент обирався за змішаною паралельною системою, яка поєднувала мажоритарну модель відносної більшості в одномандатних округах та пропорційну компоненту з закритими списками. У попередніх дослідженнях нами вже аналізувались політичні та інституційні ефекти від застосування різних електоральних моделей (Авксентьев 2017). Для зручності узагальнення основні параметри правил обрання народних депутатів наведено у «Таблиці 1», яка демонструє динаміку змін виборчої системи в Україні протягом 1994 – 2019 років.

Таблиця 1.

**Електоральні системи на виборах до Верховної Ради (1994-2019) /
Electoral systems in elections to the Verkhovna Rada (1994-2019)**

Рік / Year	Система / System	Бар'єр / Threshold (%)	Парламентські партії / Parliamentary parties	% партії- переможця / % of the winning party	Голоси за непрохідні партії / Votes for non-passing parties (%)
1994	Мажоритарна / Majority	-	-	-	-
1998	Змішана / Mixed	4	8	24,65	32,24
2002	Змішана / Mixed	4	6	23,57	24,28

2006	Пропорційна / Proportional	3	5	32,14	22,27
2007	Пропорційна Proportional	3	5	34,37	11,42
2012	Змішана / Mixed	5	5	30,00	6,88
2014	Змішана / Mixed	5	6	22,14	22,53
2019	Змішана / Mixed	5	5	43,16	21,69

Джерело: самостійно складено автором на основі даних ЦВК

Наприкінці 2019 року набув чинності Виборчий кодекс України, який запроваджував нову електоральну модель для парламентських виборів – дворівневу пропорційну систему з «гнучкими» (або напіввідкритими) списками та багатомандатними регіональними округами. Ця модель ще жодного разу на практиці не застосовувалась по відношенню до парламентських виборів в Україні, але була апробована на місцевих виборах 2020 року. Наше окреме дослідження цієї апробації виявило поєднання високого рівня готовності виборців до преференційного голосування з закладеним у систему обмеженням їхнього реального впливу на персональний розподіл мандатів між кандидатами (Фісун, Авксентьев 2021). Тож, називати чинну модель «системою відкритих списків», вочевидь, некоректно – її алгоритм відповідає тому, що в англomовній політології позначається як «flexible lists» («гнучкі списки») або «semi-open lists» («напіввідкриті списки»). Однак із точки зору демократичних стандартів і можливостей впливу виборців на персональний склад рад чинна система є набагато кращою, ніж пропорційна система з закритими списками, де проходження кандидатів залежить від номеру, який їм присвоїть партійне керівництво на з'їзді.

У листопаді 2023 р. керівництво Верховної Ради, голови парламентських фракцій та депутатських груп підписали зобов'язання зберегти для парламентських і місцевих виборів основу чинної системи та наблизити її до моделі «відкритих списків» (Висновки, прийняті під час дев'ятого Діалогу Жана Моне 2023). Однак у 2025 р. позиція діючого парламенту щодо виборчої системи виглядає вже не такою консолідованою. Зокрема, голова парламентського підкомітету з питань виборів Аліна Загоруйко висловила доволі поширену думку на користь пропорційної системи з закритими списками для перших повоєнних виборів через «легке адміністрування та просту логістику» (Ящук 2025). Своїх прихильників, особливо серед депутатів-мажоритарників, має й змішана електоральна система, за якою проводились три останні парламентські виборчі кампанії. Натомість голова

Верховної Ради Руслан Стефанчук разом із депутатами від фракції «Батьківщина» виступив співініціатором законопроекту №13464 щодо внесення змін у Виборчий кодекс та корегування чинної системи. Отже, у повоєнному контексті Україна знову опиняється перед вибором між кількома конкуруючими електоральними моделями. У цій ситуації доцільним виглядає порівняння різних типів систем, які фігурують у політичних дискусіях і мають істотні шанси бути використаними для перших повоєнних виборів.

Альтернативи для повоєнних виборів. Далі представлено компаративний аналіз чотирьох таких альтернатив: пропорційної із закритими списками, змішаної паралельної моделі, чинної системи (за Виборчим кодексом), а також її модифікації, запропонованій у законопроекті №13464. Передусім коротко охарактеризуємо принципи функціонування кожної з чотирьох моделей, а також їхні основні переваги й недоліки.

Пропорційна система з закритими списками. Ця електоральна модель передбачає єдиний багатомандатний округ, у якому виборці голосують за партії, що самостійно формують та визначають черговість кандидатів у виборчих списках. В Україні пропорційна система з закритими списками використовувалась на парламентських виборах 2006 та 2007 років. Аналізуючи саме цей український досвід, американський дослідник Б. Мораскі дійшов висновку, що система закритих списків може зміцнювати партійну дисципліну й контроль, але це відбувається за рахунок зниження прозорості, відповідальності депутатів перед виборцями та внутрішньопартійної конкуренції (Moraski 2017). Аргумент щодо зміцнення партійної дисципліни знаходить своє підтвердження й у дослідженні І. Садовські та Н. Погорілої. Їхній кількісний аналіз «міжфракційної міграції» депутатів різних парламентських скликань засвідчив, що за пропорційної системи закритих списків рівень переходів між фракціями був нижчим, ніж за змішаної системи (Sadowski, Pohorila 2017). На думку дослідниць, це створює дилему між стабільністю парламенту та підзвітністю

депутатів перед виборцями, зв'язок із якими значно послаблюється за такої електоральної моделі. Ця аргументація також пояснює, чому українські політичні партії природно тяжіють до закритих списків – контроль над черговістю кандидатів у списках дозволяє відтворювати практику торгівлі «прохідними місцями». Водночас, у публічному дискурсі повернення до закритих списків часто обґрунтовується міркуваннями організаційної доцільності: простота системи для виборців та членів комісій, швидший підрахунок голосів, уніфікований бюлетень для всіх округів (включно з закордонним), зменшення внутрішньої конфліктності всередині партій.

Змішана паралельна система. Ця модель поєднає дві складові представництва: половина депутатів обирається за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних округах, а інша половина – за пропорційною системою з закритими списками в єдиному загальнодержавному окрузі. Саме ця електоральна формула застосовувалася в Україні найчастіше – на парламентських виборах 1998, 2002, 2012, 2014 та 2019 років. Її перевага, на думку низки дослідників, полягає у можливості поєднати плюси обох систем – територіальне представництво та елемент партійної пропорційності. В українському контексті часто підкреслюється, що мажоритарна складова забезпечує прямий зв'язок між виборцем і депутатом, дозволяє врахувати регіональне різноманіття та дає виборцям можливість впливати на персональний склад парламенту. Також аргументом на користь змішаної системи з мажоритарною складовою є можливість самовисування для незалежних кандидатів. Водночас практика застосування змішаної системи в Україні виявила низку суттєвих недоліків. Вітчизняні дослідниці О. Ромців та Л. Микієвич у своєму аналітичному пошуку оптимальної виборчої моделі для України акцентують увагу на «втрачених голосах»: підтримка всіх кандидатів-мажоритарників, які не посіли перші місця в округах, взагалі ніяк не конвертується в мандати (Romtsiv, Mykiiievych 2023). Поширеним аргументом проти мажоритарної складової також є високий рівень клієнталізму – в багатьох випадках одномандатні округи породжують залежність обраних депутатів не стільки від виборців, скільки від локальних фінансово-промислових груп. У численних публікаціях українських «think tanks» (передусім, «Опори» та «Чесно») мажоритарна складова виборчої системи

критикувалася за прояви прямого і непрямого підкупу виборців, а також використання адміністративного ресурсу. Досвід застосування цієї системи в Україні засвідчив, що мажоритарна складова дає неконкурентні переваги партії влади, а також сприяє «міжфракційній міграції» в парламенті та утворенню нових депутатських груп (переважно з мажоритарників), які викривляють результати голосування за партії. Однак до всіх цих критичних аргументів у воєнному контексті додається ще й «дилема окупованих округів». На парламентських виборах 2014 та 2019 років вибори на окупованих територіях не проводились, але відповідні мажоритарні округи залишались вакантними. Через це Верховна Рада обиралася не в повному конституційному складі – 421 депутат у 2014 році та 424 депутати в 2019 році. Однак після повномасштабного вторгнення кількість окупованих округів збільшилась вдвічі – станом на середину 2025 року повністю окуповано або окуповано переважну більшість території 55 мажоритарних округів із 225. Відповідно, обрання парламенту в неповному складі може негативно позначитися на його дієздатності. Ще один критичний аргумент полягає в тому, що через значну внутрішню міграцію при незмінних контурах одномандатних округів суттєво порушується принцип рівності голосів виборців – депутати-мажоритарники представлятимуть дуже різні за чисельністю виборців округи. А мільйони українців із «закордонного виборчого округу» взагалі будуть позбавлені мажоритарного представництва, що також не відповідає принципу рівності. Тож, попри звичність змішаної системи для українських виборців та політичних суб'єктів, її недоліки в нинішніх умовах стають більш виразними, ніж її переваги.

Дворівнева пропорційна система з гнучкими регіональними списками. Ця електоральна модель, закріплена у чинному Виборчому кодексі України, передбачає формування Верховної Ради за дворівневою пропорційною системою. Політичні партії висувують єдиний загальнонаціональний список із фіксованою черговістю, з якого перші дев'ять кандидатів автоматично отримують мандати в разі подолання партією 5% виборчого бар'єру. Решта кандидатів одночасно включаються до одного з 25 регіональних списків. Виборець голосує за партію та має право преференційно підтримати одного кандидата з регіонального списку цієї партії (Виборчий кодекс України 2019). Проте для зміщення позиції в списку кандидат повинен

подолати бар'єр у 25% від виборчої квоти («ціни» одного мандату в голосах), що на практиці різко обмежує ефект преференційного голосування. Саме тому модель класифікується як система з «гнучкими» (flexible) або «напіввідкритими» (semi-open) списками, на відміну від повністю відкритих, де виборець має визначальний вплив на персональний розподіл мандатів. Наш аналіз виборів до Харківської обласної ради 2020 року показав, що через наявність цього бар'єру в 25% від виборчої квоти, а також через розподіл частини мандатів на рівні єдиних закритих списків партій лише 20% депутатів було обрано саме завдяки преференційним голосам виборців (Фісун, Авксентьев 2020). Поза тим, «гнучкі» списки – це вже крок уперед із точки зору впливу виборців на персональний склад ради, порівняно з закритими списками. На перевагах чинної електоральної системи в контексті парламентських виборів наголошує вітчизняна дослідниця О. Ромців (щоправда, називаючи цю модель системою «відкритих списків»). Зокрема, вона відзначає мінімізацію «втрачених голосів», зменшення можливостей для електоральних маніпуляцій та адміністративного ресурсу, підвищення зацікавленості громадян виборчим процесом, посилення зв'язку між кандидатами та виборцями (Ромців 2023). Водночас система часто критикується за складність для виборців та членів комісій, обмежений вплив преференційного голосування, партійну монополію на висування кандидатів. У повоєнних умовах ця система наражається і на нові виклики, пов'язані з масштабною внутрішньою та зовнішньою міграцією, що може призвести до дисбалансу регіонального представництва. Зокрема, ці міграційні виклики розглядаються в дослідженні Ю. Ключковського та В. Венгера, де автори акцентують увагу на необхідності забезпечення рівної «ваги» голосів виборців у різних округах (Ключковський, Венгер 2023: 37).

Виборча система згідно з законопроектом №13464. У липні 2025 року в парламенті було зареєстровано законопроект

№13464 щодо внесення змін до Виборчого кодексу України, який передбачає істотну трансформацію чинної електоральної системи. Серед ініціаторів законопроекту – 30 народних депутатів, включно з головою Верховної Ради Русланом Стефанчуком (Проект Закону про внесення змін до Виборчого кодексу України 2025). Ключове нововведення, що заслуговує на позитивну оцінку – це скасування бар'єру у вигляді 25% від виборчої квоти для просування кандидатів у регіональних списках. Також пропонується відмінити автоматичне здобуття мандатів «першою дев'яткою» єдиних списків партій. Однак, якщо ці зміни потенційно посилюють вплив преференційного голосування виборців, то інші положення законопроекту, навпаки, його нівелюють. Автори пропонують гарантовано надавати мандат першим номерам регіональних списків, незалежно від кількості преференційних голосів за них (за умови що сумарно в регіоні партія здобула право щонайменше на один мандат). Ще одним важливим нюансом є пропозиція зараховувати всі голоси за партію без преференційної підтримки конкретного кандидата на користь єдиного загальнодержавного, а не регіонального списку цієї партії. Фактично це збільшить кількість мандатів, що розподіляється на рівні єдиних загальнодержавних списків – відповідно, зменшить вплив преференційного голосування виборців. Саме ці новації законопроекту найбільше впливають на виборчу систему, однак автори зачіпають і інші аспекти (формат бюлетеню, гендерні квоти, кількість кандидатів у регіональних списках тощо). Детальний аналіз законопроекту №13464 здійснила громадянська мережа «Опора» із загальною критичною оцінкою запропонованої моделі (Савчук та ін. 2025).

Результати компаративного аналізу. Для узагальнення компаративного аналізу представлених чотирьох електоральних систем нами було обрано 10 основних критеріїв. Ступінь відповідності систем цим критеріям наведено нижче в «таблиці 2».

Таблиця 2.

Компаративний аналіз електоральних систем / Comparative analysis of electoral systems

	Пропорційна (закриті списки) / Proportional (closed lists)	Змішана Mixed	Виборчий кодекс / Electoral code	Законопроект №13464 / Bill №13464
Складність системи / System complexity	проста / easy	проста / easy	середня / medium	середня / medium
Вплив виборця на склад / Voter influence on seats	низький / low	середній / medium	високий / high	середній / medium

Регіональна пропорція / Regional proportionality	низька / low	середня / medium	висока / high	висока / high
«Втрачені голоси» / «Wasted vote»	менше / less	більше / more	менше / less	менше / less
Опція самовисування / Self- nomination option	ні / no	так / yes	ні / no	ні / no
Зв'язок депутата з округом / MP–district link	відсутній / none	сильний / strong	середній / medium	середній / medium
Ризик продажу мандатів / Risk of seat-selling	високий / high	середній / medium	середній / medium	високий / high
Ризик електоральних маніпуляцій / Risk of electoral manipulation	середній / medium	високий / high	середній / medium	середній / medium
Інституційна спроможність парламенту / Institutional capacity of parliament	низька / low	низька / low	середня / medium	середня / medium
Ризик політичної узурпації / Risk of political capture	високий / high	високий / high	середній / medium	середній / medium

Джерело: самостійно складено автором за результатами компаративного аналізу

За результатами компаративного аналізу найгіршою альтернативою визначена *пропорційна система з закритими списками*, яка має негативні оцінки за 7 з 10 критеріїв. Основними проблемами є повна відсутність впливу виборця на персональний розподіл мандатів, високий ризик торгівлі місцями у списках та незбалансованість регіонального представництва. Єдиною помітною перевагою є максимальна простота системи для виборців та членів комісій. Проте ця простота досягається ціною повної замкненості процесу формування парламенту від суспільства. *Змішана система* виграно виділяється з-поміж інших можливістю самовисування та міцним зв'язком депутатів із округами. Водночас вона має найгірші результати за 4 з 10 критеріями. Мажоритарна складова змішаної системи збільшує диспропорційність парламенту та кількість «втрачених голосів» виборців, а близько чверті мажоритарних округів ризикують залишитись вакантними через тимчасову окупацію територій, що позначиться на інституційній спроможності парламенту. Традиційно в Україні мажоритарна складова система використовувалась в інтересах партії влади та супроводжувалась використанням різноманітних маніпулятивних електоральних технологій, прямого і непрямого підкупу, адміністративного ресурсу тощо. Оптимальною з-поміж чотирьох моделей видається закладена в чинний Виборчий кодекс *дворівнева пропорційна система з гнучкими регіональними списками*. Ця модель отримала найкращі оцінки за ключовими демократичними критеріями: високий вплив виборця, висока регіональна пропорція, менша кількість «втрачених

голосів», нижчий ризик політичної узурпації. Основними слабкими місцями є відносна складність системи та обмеження права самовисування. Також аналіз показав, що *модифікація чинної системи законопроектom №13464* не покращує її, а, навпаки, погіршує в розрізі критеріїв впливу виборців на персональний склад парламенту та зростання ризиків торгівлі мандатами з боку партійних керівників.

Зазначимо, що обраний перелік критеріїв, безумовно, не є вичерпним і не охоплює всіх викликів, з якими зіштовхнеться Україна під час організації перших повоєнних парламентських виборів. Важливо розуміти, що жодна виборча система не здатна задовольнити всім вимогам й очікуванням одночасно. І доречно нагадати фундаментальний висновок «теореми неможливості» Кеннета Ерроу: не існує такої процедури голосування, що могла б одночасно відповідати базовим критеріям справедливого й раціонального колективного вибору. Однак, на нашу думку, є достатньо обґрунтованих підстав стверджувати, що закладена в чинний Виборчий кодекс модель є більш оптимальною, ніж пропорційна з закритими списками або змішана паралельна система. При цьому чинна модель дійсно потребує точкового доопрацювання і наближення до принципів «відкритих списків» задля посилення впливу виборців.

Зауважимо, що результати нашого компаративного аналізу де-факто збігаються з результатами соціологічного дослідження «Центру Разумкова». У червні 2024 року «Центр Разумкова» провів опитування; в рамках якого респондентам запропонували

визначити найкращу, на їхню думку, виборчу систему для обрання Верховної Ради. Найбільшу підтримку отримала пропорційна система з відкритими списками (41,2%), тоді як за змішану систему висловилися 16,4%, за мажоритарну – 13,5%, за пропорційну з закритими списками – лише 3,8%, і ще майже чверть опитаних не змогли відповісти на запитання. Показово, що паралельно в рамках експертного опитування, пропорційну систему з відкритими списками назвали оптимальною 71,7% експертів (Війна і майбутні вибори в Україні 2024). Такий збіг громадської й експертної думки підкріплює доцільність проведення перших повоєнних виборів до парламенту саме за пропорційною системою з відкритими списками. Відповідно, закладена в чинний Виборчий кодекс система «гнучких» списків має бути взята за основу та доопрацьована задля збільшення впливу преференційних голосів виборців на персональний розподіл мандатів.

Висновки, рекомендації та перспективи подальших досліджень. Організація перших повоєнних виборів до Верховної Ради стане одним із ключових етапів відновлення демократичного політичного процесу в Україні. Питання вибору електоральної системи для перших повоєнних виборів має засадниче значення для майбутньої архітектури політичного представництва. У дослідженні проаналізовано чотири моделі, які станом на 2025 рік є актуальними альтернативами на роль електоральної системи для перших повоєнних виборів. Проведений компаративний аналіз визначив як оптимальну передбачену Виборчим кодексом дворівневу пропорційну систему з регіональними гнучкими списками. Натомість пропорційна система з закритими списками є найгіршим варіантом, і тим загрозливіше виглядають заклики на користь цієї моделі від чинних парламентарів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев, А.О. 2017. Сучасна теорія голосування в контексті українських електоральних трансформацій. *Дис....канд. політ. наук, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.* URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/86404548-f499-423c-b168-8ffbb1902541/content>
2. Фісун, О., Авксентьев А. 2021. Дворівнева пропорційна виборча система в Україні: крос-регіональний аналіз першої апробації. *Політичні*

Водночас дослідження передбаченої Виборчим кодексом системи та досвіду її першої апробації на місцевому рівні дозволило зробити акцент на ключових рекомендаціях, як наблизити модель до декларованих «відкритих списків» та збільшити вплив преференційного голосування виборців. Для посилення демократичного потенціалу системи необхідно внести точкові зміни: скасувати бар'єр у 25% від виборчої квоти для просування кандидатів в окружних списках, відмінити механізм автоматичного отримання мандатів «першою дев'яткою» єдиного списку, а також забезпечити розподіл абсолютної більшості мандатів на рівні регіональних, а не загальнодержавних списків. З огляду на актуальний демографічний контекст, потребує корекції й нинішній поділ на регіональні округи. Округи з великою часткою тимчасово окупованої території доцільніше об'єднати з сусідніми областями, ніж формувати там окремі регіональні списки партій. Варто відзначити, що частково ці рекомендації враховані в законопроекті №13464, однак його позитивні новації перекреслюються нормою про неконкурентні переваги для перших номерів регіональних списків, що максимізує ризик торгівлі цими позиціями.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з тим, як адаптувати взятую за основу електоральну систему до реального повоєнного контексту. Окремим напрямом подальших досліджень має стати розробка моделей включення до виборчого процесу громадян України, які перебувають за кордоном. У межах чинної пропорційної системи з регіональними відкритими списками вони позбавлені можливості впливати на персональний склад парламенту, оскільки голосують лише за загальнодержавний список партій. Це створює ризики обмеження представництва мільйонів виборців і порушення принципу рівності голосів.

дослідження. Вип. 2: 62-79.

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2021-2-3>

3. Висновки, прийняті під час дев'ятого Діалогу Жана Моне. 2023. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74725.pdf>

4. Яшук, М. 2025. Якою буде виборча система після війни. У Верховній Раді назвали формат. *Українські новини.* URL: <https://ukranews.com/ua/news/1080936-yakoyu-bude-vyborcha-systema-pislya-vijny-u-verhovnij-radi-nazvaly-format>

5. Moraski, Bryon. 2016. Adapting to closed-list proportional representation: lessons from Ukraine. *Journal of Elections Public Opinion and Parties* 27(2): 1-20. <https://doi.org/10.1080/17457289.2016.1249484>
6. Sadowski, I., Pohorila, N. 2017. Game of Seats: Electoral Rules, Revolutions, and Affiliation Switching in Ukraine, 1990–2014. *East European Politics and Societies*, 32(1): 142-167. <https://doi.org/10.1177/0888325417728771>
7. Romtsiv, O., Mykilevych, L. 2023. Electoral systems: advantages, disadvantages, search for optimal options. *Law Journal of the Ivan Franko National University of Lviv* 39: 281-287. <https://doi.org/10.23939/law2023.39.281>
8. Виборчий кодекс України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
9. Фісун, О., Авксентьев, А. 2021. Як спрацювала пропорційна система «відкритих списків» на місцевих виборах 2020 р. в Харківській області? *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* Вип. 38: 139-147. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2020-38-17>
10. Ромців, О. 2023. Характеристика виборчої системи України через призму Виборчого кодексу України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Т. 10. № 2(38): 268-274. <https://doi.org/10.23939/law2023.38.268>
11. Ключковський, Ю., Венгер, В. 2023. Передумови та виклики для організації й проведення виборів в Україні у післявоєнний час. *Рада Європи*. URL: <https://rm.coe.int/ua-2023-elections-needs-assessment-2777-2271-8729-1/1680ae9b59>
12. Проект Закону про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо удосконалення правового регулювання організації підготовки і проведення виборів. 2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56758>
13. Савчук, А., Баштовий, Д., Романюк, П., Бондарчук, А. 2025. Аналітична записка щодо законодавчих ініціатив зі зміни виборчих систем для місцевих і парламентських виборів. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://oporaua.org/vybory/analitichna-zapiska-shhodo-zakonodavchih-initsiativ-zi-zmini-viborchih-sistem-dlya-miscevih-i-parlaments-kih-viboriv-25750>
14. Війна і майбутні вибори в Україні: виклики та перспективи: Аналітична доповідь Центру Разумкова 2024. *Національна безпека і оборона* №1-2 (195-196). URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/10/28/NSD19-5-196-2023_ukr.pdf

Стаття надійшла до редакції 30.09.2025

Стаття рекомендована до друку 10.11.2025

Anton Avksentiev

Associate Professor of the Department of Political Science, Ph.D in Political Science, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
a.avksentiev@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

ELECTORAL SYSTEM FOR POST-WAR UKRAINE: CURRENT ALTERNATIVES FOR PARLIAMENTARY ELECTIONS

This study examines the issue of selecting an optimal electoral system for the first post-war elections to the Verkhovna Rada. It argues that the design of the electoral system will have a significant impact on both the representativeness and institutional capacity of the parliament. The article traces the evolution of Ukraine's electoral system and reviews specific electoral models applied in parliamentary elections from 1994 to 2019. It substantiates that the model currently enshrined in the Electoral Code constitutes a system with «flexible» (or «semi-open») rather than fully «open» lists. Four types of electoral systems are identified as relevant alternatives for organizing the first post-war parliamentary elections: proportional representation with closed lists, a parallel mixed system, a two-tier proportional system with flexible regional lists (as defined by the current Electoral Code), and its modified version proposed in Draft Law №13464. A comparative analysis of these models is conducted using 10 key evaluation criteria. The findings support the appropriateness of retaining the current system as the foundation for post-war parliamentary elections. The study draws not only on theoretical insights but also on empirical data from the implementation of this system in the 2020 local elections. The analysis of this experience has led to practical recommendations for transforming the current model into a fully open-list system. Such a transition is expected to enhance the role of preferential voting by citizens and reduce the degree of party leadership control over the allocation of mandates. These recommendations align with data from sociological and expert surveys, highlighting public support for «open lists». The study's conclusions may serve as an analytical basis for improving electoral legislation and making informed

decisions regarding the electoral system during the transitional post-war period. Prospects for further research are outlined, with an emphasis on ensuring the full participation of overseas voters in shaping the personal composition of parliament.

Keywords: *electoral systems, parliamentary elections, post-war elections, electoral code, flexible lists, open lists, Russian-Ukrainian war, Ukraine.*

REFERENCES

1. Avksentiev, A.O. 2017. Modern voting theory in the context of Ukrainian electoral transformations. *PhD thesis*, V.N. Karazin Kharkiv National University. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/86404548-f499-423c-b168-8ffbb1902541/content> (in Ukrainian).
2. Fisun, O., Avksentiev, A. 2021. Two-tier proportional electoral system in Ukraine: cross-regional analysis of the first approbation. *Political Studies*, Iss. 2.: 62-79. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2021-2-3> (in Ukrainian).
3. Conclusions adopted during the Ninth Jean Monnet Dialogue. 2023. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74725.pdf> (in Ukrainian).
4. Yashchuk, M. 2025. What electoral system will be after the war: the format was named in the Verkhovna Rada. *Ukrainian News*. URL: <https://ukranews.com/ua/news/1080936-yakoyu-bude-vybory-sistema-pislya-vijny-u-verhovnij-radi-nazvaly-format> (in Ukrainian).
5. Moraski, Bryon. 2016. Adapting to closed-list proportional representation: lessons from Ukraine. *Journal of Elections Public Opinion and Parties* 27(2): 1-20. <https://doi.org/10.1080/17457289.2016.1249484>
6. Sadowski, I., Pohorila, N. 2017. Game of Seats: Electoral Rules, Revolutions, and Affiliation Switching in Ukraine, 1990–2014. *East European Politics and Societies*, 32(1): 142-167. <https://doi.org/10.1177/0888325417728771>
7. Romtsiv, O., Mykiiievych, L. 2023. Electoral systems: advantages, disadvantages, search for optimal options. *Law Journal of the Ivan Franko National University of Lviv*, №39: 281-287. <https://doi.org/10.23939/law2023.39.281>
8. Election Code of Ukraine. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (in Ukrainian).
9. Fisun, O., Avksentiev, A. 2021. How did the proportional system with «open lists» work in the 2020 local elections in Kharkiv region? *The Journal of V.N. Karazin Kharkov National University. Issues of Political Science* 38: 139-147. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2020-38-17> (in Ukrainian).
10. Romtsiv, O. 2023. Characteristics of the electoral system of Ukraine through the prism of the electoral code of Ukraine. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*. Vol. 10, No. 2(38): 268-274. <https://doi.org/10.23939/law2023.38.268> (in Ukrainian).
11. Kliuchkovskiy, Y., Venger, V. 2023. Prerequisites and challenges for organizing and conducting elections in Ukraine in the post-war period. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/ua-2023-elections-needs-assessment-2777-2271-8729-1/1680ae9b59> (in Ukrainian).
12. Draft Law on Amendments to the Election Code of Ukraine on Improving the Legal Regulation of the Organization of Preparation and Conduct of Elections. 2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56758> (in Ukrainian).
13. Savchuk, A., Bashtovyi, D., Romaniuk, P., Bondarchuk, A. 2025. Analytical brief on legislative initiatives to change electoral systems for local and parliamentary elections. *Civil Network OPORA*. URL: <https://oporaua.org/vybory/analitichna-zapiska-shhodo-zakonodavchih-iniciativ-zi-zmini-viborchih-sistem-dlya-miscevih-i-parlaments-kih-viboriv-25750> (in Ukrainian).
14. War and future elections in Ukraine: challenges and prospects: Analytical report by the Razumkov Center. 2024. *National Security and Defence*, No. 1–2 (195–196). URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/10/28/NSD195-196_2023_ukr.pdf (in Ukrainian).

The article was received by the editors 30.09.2025.

The article is recommended for printing 10.11.2025.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-06>

УДК 321.01:321.13(477)

Зоя Григорівна Шумейко

аспірант кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки, проспект Волі, 13, Луцьк, Волинська область, 43025

zoyashumeiko13@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-7866-9078>

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УРЯДУ ТА ОПОЗИЦІЇ В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ (2014 Р.)

Проаналізовано особливості взаємовідносин між урядом та опозицією в Україні у період Революції гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) як ключового етапу розвитку сучасної української політичної системи. На основі аналізу наукових джерел та нормативно-правових документів розкрито, як поступове звуження інституційних механізмів парламентського контролю, концентрації владних ресурсів в руках виконавчої влади та монополізації медіапростору сприяло ескалації конфлікту та переходу опозиції до позаінституційних форм дії. Показано, що хронологія розвитку подій 2013-2014 рр. характеризувалася трьома послідовними моделями: керованою конкуренцією (обмежена ефективність парламентських інструментів), «подвійним тиском» (поєднання парламентської діяльності з масовою вуличною мобілізацією) та розривом інституційної угоди (делегітимація парламенту та перехід до вуличної фази протистояння). Обґрунтовано, що ухвалення законів 16 січня 2014 р. стало переломним моментом, після якого парламент втратив функцію переговорного пункту, а опозиція перестала виступати як повноправний учасник політичного процесу.

Окрему увагу приділено ролі громадянського суспільства як позапартійного арбітра, здатного впливати на обидві сторони конфлікту та трансформувати логіку політичної взаємодії. Показано, що саме поєднання самоорганізації суспільства, зростання рівня горизонтальних мереж та ослаблення монополії влади на інформаційні ресурси сприяло делегітимації авторитарних практик. Проаналізовано післяреволюційні зміни, пов'язані з переформатуванням парламентської більшості, оновленням партійного поля та підвищенням ролі інституційного забезпечення опозиційної діяльності. Порівняльний аналіз європейської практики показує, що запобігання новим кризам потребує законодавчого закріплення статусу опозиції, незалежного медіарегулювання та прозорої урядової комунікації.

Ключові слова: уряд, опозиція, Революція гідності, парламентський контроль, політична криза, інституційна стійкість, демократична підзвітність.

Як цитувати: Шумейко, З.Г. 2025. Взаємовідносини уряду та опозиції в період Революції гідності (2014 р.). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 60-66. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-06>

In cites: Shumeiko, Zoia. 2025. Government–Opposition Relations During the Revolution of Dignity (2014). *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 60-66. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-06> (in Ukrainian)

Події Революції гідності 2013-2014 років актуалізували питання взаємодії уряду та опозиції в умовах тривалої політичної кризи, масштабної громадянської мобілізації та різкої трансформації політичних правил. У цьому випадку йдеться не просто про

ротацію політичної влади або зміну парламентської більшості, а про більш заглиблене розуміння того, яким чином опозиція може зберігати легітимні механізми впливу на владні рішення за умов, коли інститути працюють у конфліктному режимі, а уряд схильний до концентрації владних повноважень. На думку В. Денисенка, ключ до аналізу цієї ситуації полягає у реконструкції логіки функціонування політичного режиму 2010-2013 рр.: посилення вертикалі управління, вибіркове застосування норм

© Шумейко З.Г., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

права та скорочення парламентських процедур поступово сформували специфічну структуру взаємодії між владою й опозицією, яка проявилася вже у період листопада 2013 – лютого 2014 рр. (Денисенко 2021a; Денисенко 2021b). Ю. Мацієвський наголошує, що гібридний характер режиму (поєднання формальних демократичних інститутів з практиками персоналістичного контролю) створив певну «інституційну пастку»: формальні процедури існували, але не забезпечували справедливої політичної конкуренції, що призвело до радикалізації поведінки опозиційних сил і громадянського суспільства (Мацієвський 2016: 2).

Проблема взаємовідносин між урядом та опозицією у період Революції гідності викликала значну увагу науковців, оскільки саме цей період став показовим в контексті реагування інститутів на глибоку внутрішньополітичну кризу та мобілізацію суспільства. Важливі наукові доробки зроблені науковцями: О. Валевським, В. Денисенком, О. Дешком, П. Гай-Нижником, Ю. Котлярем, Л. Кочубей, Ю. Мацієвським, О. Сичем, О. Цимбалом, Я. Якименком та іншими. У своїх працях дослідники наголошують, що взаємодія між владою та опозицією у 2010-2013 рр. відбувалась у логіці гібридного політичного режиму, у якому формально зберігалися демократичні інститути, але на практиці поступово звужувалися можливості опозиції здійснювати парламентський контроль і використовувати легітимні інституційні інструменти впливу (Денисенко 2021a; Мацієвський 2016; Цимбал 2014).

Як зазначає О. Валевський, концентрація повноважень у виконавчій владі призвела до розбалансування системи стримувань і противаг та спровокувала політизацію правоохоронних органів (Валевський 2014: 138). Л. Кочубей підкреслює, що у листопаді 2013 – лютому 2014 рр. конфлікт між урядом і опозицією вийшов за межі інституціоналізованих процедур і перейшов у площину вуличної мобілізації та прямого тиску громадянського суспільства (Кочубей 2014: 60). П. Гай-Нижник розглядає це як реакцію на втрату політичної конкуренції: уряд фактично перестав сприймати опозицію як інституційного опонента, що спричинило прогресуючу радикалізацію протестних дій (Гай-Нижник 2018: 106-107).

Дослідники також відзначають, що інформаційні та комунікаційні механізми відіграли окрему роль у розгортанні революційних подій. За спостереженнями О. Мітчука, І. Крупського та В. Прокопця, саме

альтернативні медіа та засоби масової інформації були основними в поширенні критики влади, натомість офіційні канали поступово втрачали легітимність в очах суспільства (Мітчук, Крупський, Прокопець 2025: 103). У цьому сенсі, як підкреслює О. Сич, інституційні слабкості опозиції частково компенсувалися високим рівнем самоорганізації громадян та зростанням ролі горизонтальних мереж (Сич 2018a: 361).

Разом із тим необхідно зазначити, що більшість досліджень акцентують увагу або на загальній динаміці протестного руху, або на характеристиці окремих інститутів (парламент, медіа, партійна система), тоді як комплексний аналіз того, як саме змінювалися механізми критики, контролю та співпраці між урядом і опозицією у період Революції гідності, все ще залишається фрагментарним.

Метою статті є аналіз взаємовідносини між урядом та опозицією у період Революції гідності, з'ясування трансформаційних механізмів інституційного контролю та політичної підзвітності в умовах кризи, а також оцінка їхнього впливу на подальший розвиток демократичних інститутів.

Революцію гідності слід розглядати крізь призму тих процесів, які сформувались у 2010-2013 рр. У цей період в Україні виокремилась модель керованої політики, що базувалася на поєднанні консолідованої парламентської більшості, жорсткої урядової дисципліни та суттєвого посилення президентських повноважень. Як слушно зазначає О. Валевський, «центр ваги» державної політики поступово зміщувався до адміністративної вертикалі, тоді як парламентська опозиція втрачала реальні канали впливу на порядок денний та розподіл бюджетних ресурсів (Валевський 2014: 137). На думку В. Денисенка, у 2010-2013 рр. взаємовідносини між владою і опозицією набували стабільно конфліктного характеру: регламентні механізми (блокування трибуни, поправки до законопроектів, створення тимчасових слідчих комісій) фактично перетворилися на «останній інституційний бар'єр», тоді як влада застосовувала процедурні обмеження та практику пакетних голосувань (Денисенко 2021a: 416). Важливим додатковим чинником виступала концентрація медіавласності. Як підкреслює Л. Кочубей, уже у 2013 р. спостерігалось зниження балансу думок у загальнонаціональних телеканалах, що створювало для опозиції асиметричні умови доступу до публічного простору (Кочубей 2014: 61).

У такій ситуації рішення уряду 21 листопада 2013 р. про призупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС) стало каталізатором масових протестів і радикалізації відносин між урядом та опозицією. П. Гай-Нижник інтерпретує цей момент як точку, в якій суспільне прагнення до європейського вибору та захисту національної гідності зіткнулося з інституційною інерцією влади, що втратила здатність до компромісу (Гай-Нижник 2018: 102).

Перший етап взаємодії уряду та опозиції (листопад – грудень 2013 р.) характеризувався спробами опозиційних сил поєднати інституційні механізми політичного тиску з масовою вуличною мобілізацією. Так, представники парламентської опозиції ініціювали розгляд питання про відставку уряду, подання резолюції недовіри та скликання позачергових пленарних засідань, і водночас закликали громадян до мирних акцій протесту, зокрема проведення загальних віче та пікетування урядових будівель (Цимбал 2014: 24; Бусленко 2015: 75). Як зазначає Л. Кочубей, йдеться про реалізацію стратегії «подвійного тиску», за якої інституційний вплив у парламенті поєднувався з морально-символічним тиском, здійснюваним через Майдан. Важливою складовою цієї стратегії залишалося збереження переговорного каналу з урядом – зокрема через «круглі столи», участь колишніх президентів як посередників та активні консультації з представниками ЄС (Кочубей 2014: 67).

Події Майдану в ніч з 29 на 30 листопада 2013 р. стали фактичним переломним моментом у взаємовідносинах між урядом та опозицією. Після цього інциденту «вікно можливостей» для компромісу різко звузились, а суспільний запит на відповідальність уряду й правоохоронних органів конвертувався у стрімке збільшення кількості учасників протесту (Між неволею і незалежністю 2015). Медіасередовище відіграло у цьому процесі роль потужного каталізатора: масове поширення відеоматеріалів про застосування сили, звернення міжнародних організацій та активна комунікація протестувальників у соціальних мережах посилили легітимність опозиції та суттєво делегітимізували позицію уряду (Мітчук, Крупський, Прокопець 2025: 102; Котляр, Мосін 2024: 49). Як відзначають О. Мітчук, І. Крупський, В. Прокопець, саме медійне відтворення насильства і мережевий ефект поширення інформації істотно радикалізували суспільні настрої,

зменшивши простір для будь-яких не публічних домовленостей між владою та опозицією (Мітчук, Крупський, Прокопець 2025: 105).

Наступним етапом ескалації стали події середини січня 2014 р., коли у Верховній Раді України (ВРУ) були ухвалені відповідні закони. Голосування від 16 січня 2014 р., проведене з грубими порушеннями регламентних норм і без повноцінного обговорення, ознаменувало різкий злам логіки переговорів між владою та опозицією. Як справедливо зазначає П. Дешко, ці законодавчі акти сприймалися суспільством не просто як обмеження окремих свобод, а як спроба легалізувати репресивні практики та фактично «закрити» інституційні канали опозиційної діяльності (Дешко 2024: 74). На думку В. Денисенка, саме цей крок став точкою неповернення: парламент перестав виконувати роль майданчика для досягнення компромісу, а вулична фаза протесту стала домінуючою формою політичної взаємодії (Денисенко 2021а: 429).

Порушення базових принципів парламентської процедури, підкріплене селективним застосуванням права, остаточно підтвердило гібридний характер режиму і, за словами Ю. Мацієвського, продемонструвало, що формальна інституційна оболонка може існувати й надалі, але її зміст, правила чесної політичної конкуренції, вже фактично демонтовано (Мацієвський 2016: 215). У цих умовах опозиція втратила можливість інституційного впливу на ухвалення рішень і була змушена остаточно перенести центр своєї активності у площину прямої громадянської мобілізації. Відповідно, співвідношення між урядом та опозицією набуло форми відкритого конфлікту, в якому парламентські процедури відігравали дедалі меншу роль, а легітимність сторін дедалі більше визначалася підтримкою громадян.

Наростання насильства у січні-лютому 2014 р. остаточно змінило характер відносин між урядом та опозицією. Події 19-22 січня, а згодом масові розстріли у центрі Києва 18-20 лютого трансформували ситуацію з формату «уряд – опозиція» у формат «режим – суспільство», де опозиційні сили виконували радше представницьку та комунікаційну функцію Майдану, а не рівноправну переговорну роль у відносинах з урядом (Мацієвський 2016: 112; Бусленко 2015). У цих умовах опозиція почала втрачати можливість контролювати перебіг подій, оскільки ключові рішення ухвалювалися

безпосередньо у просторі громадянської мобілізації.

Залучення міжнародних посередників (глав МЗС держав ЄС, представників США та інституцій ЄС) створило мінімальний політичний каркас для спроб повернення до переговорного процесу. Проте, як зазначає Я. Якименко, на той момент партійна система вже була фактично розбалансована: окремі провладні депутати почали виходити з парламентської більшості, а значна частина регіональних еліт дистанціювалася від центру (Якименко 2015: 186). Відтак, спроби стабілізувати ситуацію шляхом амністії, відставки уряду, відновлення Конституції 2004 р. та організації дострокових виборів наштовхнулися на глибокий дефіцит довіри між сторонами.

На думку В. Бусленка, конфліктний характер відносин між владою та опозицією, що накопичувався протягом попередніх років, унеможливив появу компромісних варіантів («третього шляху»), а будь-яка поступка трактувалася як прояв слабкості (Бусленко 2015: 78). Як підкреслює Л. Кочубей, у кінці січня – на початку лютого 2014 р. легітимність опозиційних лідерів з боку протестних середовищ почала звужуватися: дедалі більше учасників Майдану вимагали безумовного припинення насильства й політичної відповідальності президента та уряду (Кочубей 2014: 71). Таким чином, переговорна архітектура стрімко втратила здатність виконувати функцію посередництва, а конфлікт остаточно перейшов у фазу колапсу політичних інститутів та делегітимації владних повноважень.

Післяреволюційна реконфігурація української політичної системи розпочалася з від'їздом В. Януковича, формуванням нової парламентської більшості та проведенням дострокових президентських виборів у травні 2014 р. Ці події ознаменували перехід до нової фази, у якій ключовим викликом стала не лише стабілізація влади, а й інституціоналізація опозиції як повноправного учасника політичного процесу. Як показує порівняльний аналіз європейського досвіду, в тих країнах, де статус опозиції закріплений на законодавчому рівні (доступ до порядку денного, гарантовані контрольні інструменти, участь у медійному просторі), ймовірність виходу політичних конфліктів за межі правового поля суттєво зменшується (Рудич 2016). Український досвід 2013-2014 рр. підтвердив необхідність ухвалення спеціального закону про політичну опозицію, посилення процедур парламентського

контролю, створення незалежного медіарегулятора та впровадження прозорих практик урядової комунікації у кризових ситуаціях (Котляр, Мосін 2024: 54; Яковлев, Гарань 2015: 101).

Важливе значення має і соціальний вимір. Як зауважує О. Сич, Революція гідності стала прикладом мережевої самоорганізації громадянського суспільства, яке виступило своєрідним «позапартійним арбітром» між владою та опозицією, впливаючи як на темп, так і на межі політичних дій (Сич 2018а: 361). Водночас дослідник попереджає, що без інституційного закріплення прав меншості навіть масова мобілізація не перетворюється у стабільні правила змагальної політики (Сич 2018а: 363). Аналізуючи роль націоналістичних організацій, він зазначає, що їхня радикалізація була реакцією на насильство з боку держави та ігнорування протестних вимог, проте наголошує на необхідності їх подальшої інтеграції у правове поле (Сич 2018b: 263).

Окремої уваги заслуговує дослідження партійно-політичного виміру. За спостереженням Ю. Якименка, період 2010-2015 рр. характеризувався значним оновленням партійної системи: зникненням частини олігархічних проєктів, появою політичних сил із «майданним» корінням та перегруповуванням опозиційного й владного таборів. Це фактично засвідчило глибоку трансформацію каналів політичної репрезентації, хоч і з певним ризиком подальшої фрагментації (Якименко 2015: 189). Довгострокова стійкість демократичних перетворень залежить насамперед від якості взаємодії між урядом та опозицією в парламенті, рівня прозорості процесів ухвалення рішень та здатності інституцій поглинати конфлікти, не допускаючи перетворення їх у насильницькі форми (Україна після Євромайдану 2015: 23).

Резюмуючи викладений матеріал, можна виокремити три послідовні моделі розвитку взаємовідносин між урядом та опозицією у 2013-2014 рр., кожна з яких мала власну логіку та специфічні механізми політичної взаємодії, а саме:

1. Модель керованої конкуренції (до листопада 2013 р.), коли опозиція формально зберігала регламентні права, однак їх реальна ефективність була обмежена концентрацією влади у виконавчій вертикалі та контролем медійного простору з боку провладних акторів (Денисенко 2021а: 417; Валевський 2014: 141).

2. Модель подвійного тиску (листопад – грудень 2013 р.), для якого характерне поєднання парламентської активності опозиції з масовою вуличною мобілізацією. Попри збереження переговорного каналу, застосування сили з боку держави поступово витісняло логіку компромісу й перевело конфлікт у площину протиставлення «влада – суспільство» (Кочубей 2014: 68; Гай-Нижник 2018: 106).

3. Модель розриву інституційної угоди (січень – лютий 2014 р.), коли після ухвалення «диктаторських законів» та ескалації насильства парламент остаточно втрачає роль майданчика для діалогу, а ухвалення рішень зміщується у позапарламентський простір, що супроводжується колапсом довіри між сторонами та делегітимацією владних інститутів (Бусленко 2015: 78); (Між неволею і незалежністю. 18-22 лютого 2014 2015) (Дешко 2024: 74).

Зазначена динаміка, як підкреслює Ю. Мацієвський, відповідає загальній траєкторії функціонування кризових гібридних режимів: руйнування процедурних запобіжників спершу радикалізує опозицію, а згодом делегітимізує уряд, створюючи передумови для швидкої та інституційно неконтрольованої зміни влади (Мацієвський 2016: 221). Таким чином, відсутність інституціоналізованих гарантій опозиційної діяльності у поєднанні з концентрацією виконавчої влади становить критичний ризик для демократичної стабільності в умовах кризи.

Досвід Революції гідності продемонстрував, що сталість демократії визначається регулярною електоральною ротацією, а також здатністю інститутів реагувати на конфлікти у межах правового поля. У ситуації, коли уряд руйнує регламентні запобіжники і монополізує медійний простір, опозиція неминує переходить до позаінституційних форм дії, а переговорні механізми втрачають ефективність. Це підвищує ризики насильницької ескалації та створює умови для делегітимації політичної влади.

По-перше, опозиція у 2013-2014 рр. виконувала «подвійну роль»: інституційну (робота у фракціях, участь у парламентських процедурах) і репрезентативну – як виразник суспільної мобілізації. Але застосування непропорційної сили з боку держави (30 листопада, 19-22 січня, 18-20 лютого) призвело до того, що суспільний мандат опозиції радикалізувався і став пов'язаний вже з вимогою політичної відповідальності влади.

По-друге, закони 16 січня 2014 р. стали переломним моментом, коли інституційний компроміс втратив сенс. За таких умов парламент втратив свою ключову функцію – здатність до політичного діалогу.

По-третє, післяреволюційний досвід актуалізував питання інституціоналізації опозиції. Законодавче закріплення прав меншості, гарантований доступ опозиції до парламентського порядку денного, відкритість бюджетних та урядових процедур, прозора комунікація влади та наявність незалежного медіарегулятора суттєво знижують конфліктний потенціал і повертають політичну конкуренцію у межі правових процедур.

По-четверте, ключову роль відіграло громадянське суспільство, яке у кризових умовах взяло на себе функцію позапартійного арбітра, впливаючи як на уряд, так і на опозицію. Без потужної мережевої самоорганізації, здатної утримувати баланс вимог і контролю, розрив між сторонами неминує трансформуватися б у пряме протиставлення «держави» та «суспільства». Отже, інституційна стійкість у майбутньому передбачає не лише дотримання регламентів, а й розбудову постійно діючих механізмів участі та публічного контролю, які працюють і поза межами виборчих циклів. Український досвід Революції гідності засвідчив, що лише поєднання сильних демократичних інститутів, легітимної опозиції та активного громадянського суспільства здатне забезпечити стабільність держави в умовах глибокої кризи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисенко, В. І. 2021а. Взаємовідносини влади та опозиції в Україні у 2010-2013 рр. *Проблеми гуманітарних наук: зб. нау. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія* 6/48: 408-434.
2. Денисенко, В. І. 2021б. *Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010-2014 рр.): монографія*. Запоріжжя: ВД «Гельветика». 878 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/01_2021/Denisenko_monogr.pdf
3. Мацієвський, Ю. В. 2016. *У пастці гібридності: зигзаги трансформації політичного режиму в Україні (1991-2014): моногр.* Чернівці: Книги-XXI. 552 с.
4. Цимбал, Д. І. 2014. Структурування парламентської опозиції та особливості її функціонування в період 2010-2013 рр. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* 1: 23-30.
5. Валєвський, О. 2014. Політична криза 2010-2013 рр. і завдання побудови нової моделі

державної політики. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України* 6 (74): 135-144.

6. Кочубей, Л. О. 2014. Влада та опозиція в Україні у період Євромайдану (листопад 2013-лютий 2014 рр.): аспекти взаємодії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України* 2: 55-75.

7. Гай-Нижник, П. П. 2018. Революційні події в Україні: боротьба за право вибору і національну гідність (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.). *Гілея: науковий вісник* 132 (5): 100-112.

8. Мітчук О., Крупський І., Прокопеч В. 2025. Інформаційно-комунікаційні особливості висвітлення подій Революції Гідності (2013-2014 рр.). *Образ* 1 (47): 99-107.

9. Сич, О. М. 2018а. Революція гідності: контекст перманентного революційного процесу та періодизація, *Гілея: науковий вісник*. 135: 359-364.

10. Бусленко, В. 2015. Конфліктний характер взаємовідносин між владою та опозицією в Україні: причини та політичні наслідки. *Studia Politologica Ucraino-Polona* 5: 73-79.

11. Між неволею і незалежністю. 18-22 лютого 2014 року. 2015. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>

12. Котляр, Ю., Мосін, О. 2024. Революція гідності : вибір європейського майбутнього, *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. Vol. VII: 47-56. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2024>

13. Дешко, П. П. 2024. Революція гідності: результати та наслідки. *Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та молодих учених Приватного вищого навч. закладу Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука / МОН України, ПВНЗ МEGУ ім. акад. Степана Дем'янчука*. Вип. 1. Рівне, 2024. Р.: О. Зень 1: 71-76. URL: <https://www.megu.edu.ua/sites/default/files/2024-08/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%20%E2%84%961.pdf#page=72>

14. Якименко, Ю. В. 2015. Партійна система України у 2010-2015 рр.: зміни, тенденції, перспективи еволюції, *Держава і право : збірник наукових праць. Серія : Політичні науки*. К.: Юридична думка 68: 181-193. URL.: https://razumkov.org.ua/upload/1452861136_file.pdf

15. Рудич, Ф.М. (ред.). 2016. *Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами* : монографія. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України. 488 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/political_power_196.pdf

16. *Україна після Євромайдану: досягнення та виклики* /ред. М. Яковлев, О.Гарань. 2015. К.: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. 132 с. URL.: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/331704643644fc6ab0dc8b1.16662709.pdf>

17. Сич, О. М. 2018b. Вплив українських націоналістичних структур на перебіг Революції гідності 2013-2014 рр. *Гілея: науковий вісник*. 136: 262-267.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2025

Стаття рекомендована до друку 2.10..2025

Zoia Shumeiko

PhD student, Department of Political Science and Public Administration,

Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Volyn Region, 43025, Ukraine

zovashumeiko13@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-7866-9078>

GOVERNMENT–OPPOSITION RELATIONS DURING THE REVOLUTION OF DIGNITY (2014)

The interactions between the government and the opposition in Ukraine during the Revolution of Dignity (November 2013 – February 2014), a pivotal stage in the development of the contemporary Ukrainian political system, are analysed. Drawing on scholarly sources and legal documents, the study demonstrates how the gradual narrowing of institutional mechanisms of parliamentary oversight, the concentration of executive power, and the monopolisation of the media space contributed to conflict escalation and the opposition's turn to extra-institutional forms of action. The chronology of events in 2013-2014 is shown to have unfolded in three consecutive stages: managed competition (limited effectiveness of parliamentary instruments), «dual pressure» (a combination of parliamentary activity with mass street mobilisation), and the breakdown of the institutional agreement (parliamentary delegitimation and transition to the street phase of confrontation). It is argued that the adoption of the 16 January 2014 laws marked a turning point, after which parliament ceased to serve as a negotiating arena and the opposition could no longer act as a full-fledged participant in the political process.

Special attention is devoted to the role of civil society as a non-partisan arbiter capable of influencing both sides of the conflict and reshaping the logic of political interaction. It is shown that the combination of societal self-organisation, the expansion of horizontal networks, and the weakening of the

state's monopoly over information resources facilitated the delegitimation of authoritarian practices. Post-revolutionary transformations are examined, including the reconfiguration of the parliamentary majority, the renewal of the party system, and the strengthening of institutional support for opposition activity. A comparative analysis of European practice suggests that preventing future crises requires the legislative consolidation of the opposition's status, independent media regulation, and transparent governmental communication. The main models of government–opposition relations are identified, and the specifics of the mechanisms of their political interaction are examined. It is demonstrated that the combination of strong democratic institutions, a legitimate opposition, and an active civil society can ensure state stability in the face of political challenges.

Keywords: *government, opposition, Revolution of Dignity, parliamentary oversight, political crisis, institutional resilience, democratic accountability.*

REFERENCES

1. Denysenko, V. I. 2021a. Relations between the Government and the Opposition in Ukraine in 2010-2013. *Problems of the humanities: a collection of scientific works of the Drohobitsky State Pedagogical University named after Ivan Franko. Series: History* 6/48: 408-434 (in Ukrainian).
2. Denysenko, V. I. 2021b. *Formation and Functioning of Viktor Yanukovich's Political Regime in Ukraine (2010-2014): Monograph.* Zaporizhzhia: VD «Helvetyka». 878 pp. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/01_2021/Denisenko_monogr.pdf (in Ukrainian).
3. Matsiievskiy, Yu. V. 2016. *In the Trap of Hybridity: Zigzags of Political Regime Transformations in Ukraine (1991-2014): Monograph.* Chernivtsi: Knyhy-XXI. 552 pp. (in Ukrainian).
4. Tsymbal, D. I. 2014. Structuring of the Parliamentary Opposition and Features of Its Functioning in 2010-2013. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo* 1: 23-30 (in Ukrainian).
5. Valevskiy, O. 2014. The Political Crisis of 2010-2013 and the Tasks of Building a New Model of State Policy. *Scientific notes of the I. F. Kuras Institute of Physics and Technology of the National Academy of Sciences of Ukraine* 6 (74): 135-144 (in Ukrainian).
6. Kochubei, L. O. 2014. Government and Opposition in Ukraine during the Euromaidan (November 2013-February 2014): Aspects of Interaction. *Scientific notes of the I. F. Kuras Institute of Physics and Technology of the National Academy of Sciences of Ukraine* 2: 55-75 (in Ukrainian).
7. Hai-Nyzhnyk, P. P. 2018. Revolutionary Events in Ukraine: The Struggle for the Right of Choice and National Dignity (November 2013-February 2014). *Hileia: Gilea: scientific bulletin* 132 (5): 100-112 (in Ukrainian).
8. Mitchuk, O., Krupskiy, I., Prokopets, V. 2025. Information and Communication Features of Coverage of the Revolution of Dignity (2013-2014). *Image* 1 (47): 99-107 (in Ukrainian).
9. Sych, O. M. 2018a. The Revolution of Dignity: Context of the Permanent Revolutionary Process and Periodization. *Gilea: scientific bulletin* 135: 359-364 (in Ukrainian).
10. Buslenko, V. 2015. "onflictual Nature of Relations between the Government and the Opposition in Ukraine: Causes and Political Consequences. *Studia Politologica Ucraino-Polona* 5: 73-79 (in Ukrainian).
11. Between Servitude and Independence. 18-22 February 2014. 2015. *Historical truth.* URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/> (in Ukrainian).
12. Kotlyar, Yu., Mosin, O. 2024. Revolution of Dignity: Choice of European Future. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. Vol. VII:* 47-56. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2024> (in Ukrainian).
13. Deshko, P. P. 2024. Revolution of Dignity: Results and Consequences. *Collected scientific works of higher education students and young scientists of the Private Higher Educational Institution Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities / MON Ukrainy. Issue 1. Rivne, 2024.* R.: O. Zen 1: 71-76. URL: <https://www.megu.edu.ua/sites/default/files/2024-08/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%20%E2%84%961.pdf#page=72> (in Ukrainian).
14. Yakymenko, Yu. V. 2015. Party System of Ukraine in 2010-2015: Changes, Trends, Prospects of Evolution. *State and Law: Collection of Scientific Works. Series: Political Sciences. K.: Legal opinion* 68: 181-193 URL.: https://razumkov.org.ua/upload/1452861136_file.pdf (in Ukrainian).
15. Rudych, F. M. (ed.). 2016. Political Power and Opposition in Ukraine: Comparative Analysis with Foreign Countries: Monograph. K.: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 488 pp. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/political_power_196.pdf
16. Ukraine after Euromaidan: Achievements and Challenges /ed. by. Yakovliev, M., Haran, O. (ed.). 2015. K.: Fond «Democratic initiatives» im. I. Kucheryva. 132 p. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/331704643644fc6ab0dc8b1.16662709.pdf>
17. Sych, O. M. 2018b. The Influence of Ukrainian Nationalist Structures on the Course of the Revolution of Dignity 2013-2014. *Gilea: scientific bulletin* 136: 262-267 (in Ukrainian).

The article was received by the editors 28.08.2025

The article is recommended for printing 2.10.2025.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-07>

УДК 323

Taras Ivanec

Advisor to the Ministry of National Defence of the Republic of Lithuania, PhD student of the Global Political Science Group, General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, 5, Šilo Str., Vilnius (Lithuania)
taras.ivanec@edu.lka.lt, <https://orcid.org/0009-0005-8567-3400>

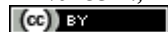
THEORIES OF DEMOCRATIC CONTROL OF ARMED FORCES AND THEIR APPLICATION DURING CONFLICT

This thorough examination investigates the development and obstacles of Democratic Control of Armed Forces (DCAF) within the framework of Ukraine's persistent conflict with Russia from 2014 to 2024. The conflict, initially characterized by the annexation of Crimea and expanding into a full-scale war, highlights the imperative of combining military effectiveness with democratic responsibility, particularly in the context of hybrid warfare. Fundamental theories – Huntington's civil-military interactions principles, Janowitz's professionalization, Schiff's concordance model, and Feaver's principal-agent theory – offer essential insights for ensuring oversight during combat. These frameworks underscore the significance of civilian authority, public trust, transparency, and mutual comprehension, however encounter challenges when authoritarian inclinations or hybrid threats obscure civil-military demarcations. Ukraine's experience illustrates that including societal engagement – via civic groups, media, diaspora activity, and technological platforms – substantially improves openness and accountability. The extensive participation of civil society, especially during periods of intensified conflict, demonstrates a transition to hybrid supervisory frameworks in which societal entities enhance formal institutions, hence bolstering democratic resilience during crises. External circumstances, particularly Russia's annexation of Crimea and hybrid strategies, serve as drivers for changes aimed at strengthening military integrity and democratic supervision. These pressures expedite legislative and societal reforms focused on enhancing military openness, restructuring command hierarchies, and fostering public discourse. The Ukrainian situation illustrates how external dangers can act as both stressors and accelerators for the reinforcement of democratic principles, compelling institutions to adjust to emerging hybrid difficulties. The integration of institutional reforms and societal engagement demonstrates a comprehensive approach to civil-military interactions. Technological capabilities enable individuals to engage actively in the oversight of military actions, elevating accountability requirements above conventional models. Civil society initiatives, diaspora efforts, and technological platforms collaboratively enhance social cohesion and resilience, essential in both conflict situations and the maintenance of democratic legitimacy. This dynamic process underscores the importance of adaptive governance structures that can respond to evolving military threats while maintaining democratic standards. Moreover, international cooperation and comparative experiences offer valuable lessons for Ukraine, facilitating the adoption of best practices in civil-military relations. Ultimately, the Ukrainian case emphasizes that sustainable DCAF relies on a delicate balance between security imperatives and the preservation of civil liberties, especially in volatile geopolitical environments.

Keywords: *Democratic Control of the Armed Forces (DCAF), Societal Engagement, Institutional Oversight, Non-Institutional Oversight, Internal and External factors*

In cites: Ivanec, Taras. 2025. Theories of Democratic Control of Armed Forces and Their Application During Conflict. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 67-80. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-07> (in Lithuania)

© Ivanec T., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Introduction

The aggressive war that Russia began against Ukraine by occupying and later annexing Crimea without its consent on February 20, 2014, signifies a profound upheaval in the modern era of a rules-based international order (Simpson 2014). The preservation of the global order relies on the principles of legal adherence; yet, since 2014, the realities of conflict have called into question even the most basic international, bilateral, and national standards, necessitating a reevaluation of these foundational concepts. Democratic Control of Armed Forces (DCAF) is the most fundamental principle in terms of military control, especially in Western countries. In contrast, authoritarian rule is defined by autocratic control of the armed forces (ACAF), the centralization of authority under a singular leader or governing elite, with the military frequently acting as a tool of repression and domination (Finer 1976). In ACAF transparency is curtailed, accountability measures are feeble or absent, and citizen control is limited. Unfortunately, during wartime, civilization and regulations are sometimes disregarded. If the Latin phrase «*Silentia omnium, mortis confessio est*» (Lomachinska 2022) meaning «*Silence of all is the confession of death*» is accurate, how can one reconcile the most essential democratic values while achieving military success? This statement indicates that amidst enormous disorder, such as wartime, even the most astute persons may become speechless, highlighting the significant effect of the experience on both individuals and society. So, is accountability and transparency of the defence and security sector in times of war possible? If yes, what internal and external factors make it possible? The most widely recognized civil-military studies authors seem to agree in its essence DCAF, as a principle, seeks the accountability and transparency of the armed forces and defence system as a whole to the nation and to the nation's democratically elected representatives. Concept does not make exceptions in times of hybrid or conventional conflicts, but requires certain adaptations. This article delineates conflicts through the lens of hybrid and conventional warfare in Ukraine, asserting that hybrid combat commenced in 2014 and escalated into a full-scale invasion in 2022. However, this escalation did not negate the existence of hybrid conflict, which continues to exert a significant effect on the

Russo-Ukrainian confrontation at an elevated intensity. Research problem – In the context of modern warfare marked by hybrid threats and prolonged war, how can the principles and practices of DCAF be effectively modified or maintained, to guarantee both military efficacy and democratic accountability? The objective of the article is to analyze the impact of society engagement, particularly the contributions of civil organizations, on military DCAF during periods of conflict. Tasks: 1) To conduct an exhaustive literature analysis of DCAF ideas, emphasizing scholarly perspectives on DCAF within military contexts; 2) To analyse how internal factors – such as Ukraine's strategic commitment to democratic principles and societal demands – and external factors – such as Russia's annexation of Crimea and hybrid warfare – have collectively driven legislative reforms and institutional transformation in Ukraine's security sector since 2014; 3) To identify and recommend further exploration areas. Potential impacts and challenges of integrating civil-military oversight models – leveraging digital platforms and societal engagement. The article used the term «conflict» broadly and utilizes «hybrid warfare» or «war» more narrowly when referring to conventional warfare. This article presents a comprehensive overview of DCAF, encompassing not just legal and institutional perspectives but also the entire interplay among political, military, and societal dimensions.

1. Theorizing Democratic Control of Armed Forces in Complex Conflict Environments

1.1. Foundational theories of civil-military relation and democratic oversight

The most authoritative political and social science authors, from a variety of viewpoints, have provided significant insights into the dynamics of DCAF, especially within emerging democracies. S. Huntington's concepts, articulated in «*The Soldier and the State*» provide essential insights into civil-military relations and democratic oversight during periods of conflict, while not specifically addressing a contemporary situation such as Ukraine. Focus on systematic transition Huntington posited that well-defined limits and reciprocal respect between civilian and military authorities are essential for enabling civilian institutions to shape and uphold democratic values and national security (Huntington 1957). For Huntington a regulated and balanced

interaction among politicians is essential to ensure respect for national-level choices. Another fundamental concept established by Huntington is «*The notion of trust*» – a requisite level of trust that must exist to prevent military forces from dominating civilians, who should retain authority. M. Janowitz's principal thesis is on the military's professionalization and its incorporation into civilian society. In conflict, M. Janowitz emphasizes the imperative for a technologically and administratively adept force that can respond to asymmetrical threats (Janowitz 1960). The primary task is to uphold civilian trust and legitimacy by ensuring military actions are consistent with social ideals and that military personnel are cognizant of and responsive to civilian concerns. Whether it enhances civil-military relations remains uncertain. He establishes a framework for comprehending how a professional military, seamlessly integrated into society, can address the complexities of conflict while upholding democratic principles.

Schiff's concordance theory highlights a harmonious relationship among the military, political elites, and the public, provides significant insights for hybrid warfare contexts. Within this context, effective armed forces oversight necessitates a substantial consensus among these three entities regarding national security objectives and the military's appropriate role (Schiff 2009). In times of conflict, this concordance may be undermined by conflicting narratives, disinformation tactics, or societal divisions. Consequently, sustaining control measures requires proactive measures to cultivate mutual understanding, transparency, and responsibility among all stakeholders. Feaver's principal-agent theory underscores the intrinsic tension in civil-military relations, especially in times of conflict. His idea posits that for democracy to flourish, «The military must endorse and honor each faction inside the government» (Feaver 1996). This enables a swift and accurate response during conflict scenarios, unimpeded by governmental entities.

To sum up, the foundational theories of Huntington and Janowitz provide valuable insights into civil-military relations and democratic oversight, especially during conflicts; however, their frameworks frequently presuppose a separation between the military and society that is increasingly obscured by modern hybrid warfare and greater societal involvement in security matters. To comprehensively grasp the dynamics of DCAF in contemporary conflicts, especially in contexts such as Ukraine where civil society is actively

involved, it is essential to augment these theoretical frameworks with research that prioritizes societal engagement and its oversight in guaranteeing responsible and accountable armed forces. Building on these insights into civil-military relations, Schiff's concordance theory and Feaver's principal-agent framework emphasize the importance of prioritizing civilian engagement to attain effective DCAF.

1.2. Balancing DCAF theory with non democratic perceptions of force

Historically, social theories have been contrasted with reality-based theories, and civil-military relations and DCAF is no exception. In the 500 BCA, the pre-Socratic Greek philosopher Heraclitus is attributed with the viewpoint, that war is at the center of politics (Kahn 1979). This demonstrates that from ancient times, contractual concepts, laws, or even universally accepted norms are ineffective when force is the sole determinant. When sufficiently strong, force can overcome both theory and reason. Also Clausewitz did not specifically write on DCAF, but underscored the primacy of political objectives above military considerations (Clausewitz 1984), a tenet that continues to be crucial in dialogues regarding control of the military. While Huntington and other authors analyze oversight over armed forces and intricate equilibrium of civil-military realms, second category of scholars, offer perspectives on authoritarian governance, or ACAF. S. Finer concentrated on military interventions and the dynamics of military governance in autocratic regimes, emphasizing the significance of political autonomy. S. Finer analyzes military intervention across various political contexts, positing that specific societal conditions, such as a fragile political culture and legitimacy, alongside organizational traits of the military, including a robust corporate identity, heighten the probability of military intervention. He does not concentrate on conflict itself; nonetheless, his research underscores how internal vulnerabilities and power vacuums inside the civilian domain render political systems susceptible to military hegemony. A. Stepan examined the techniques employed by military administrations and their operational mechanisms (Stepan 1988). His theory examines the techniques utilized by armies to sustain power, including the co-optation of civilian elites, repression of dissent, and the formulation of ideological reasons for their governance. G. O'Donnell expanded on this corpus of work by examining bureaucratic-

authoritarianism and the legitimization and organization of military regimes (O'Donnell 1978). G. O'Donnell's examination of bureaucratic authoritarianism provides a framework for comprehending how military regimes validate their authority through assertions of technical proficiency, economic advancement, and the curtailment of political engagement. His bureaucratic authoritarianism model highlights the technical characteristics of military governance and the marginalization of civil society in decision-making processes, which directly contravenes the principles of DCAF. G. O'Donnell disapproves of some characteristics of DCAF in specific societies. Based on S. Huntington, M. Janowitz, R. Schiff, D. Feaver, S. Finer, A. Stepan and G. O'Donnell foundational theories, effective DCAF in times of conflicts differentiate from DCAF in peace time, it necessitates adaptation and synthesis, recognizing both the persistent principles and the emerging challenges of contemporary warfare.

1) DCAF in times of peace:

- Aims to guarantee military accountability and transparency to democratically elected civilian authority;
- Functions based on the principles of the rule of law, respect for human rights, and public engagement in defence and security policy;
- Highlights robust legislative control, defined civilian command structures, and autonomous judicial systems. Crucial element throughout the years to maintain respect in contemporary systems.

2) DCAF in times of conflict:

- Challenges conventional DCAF, as it may encounter difficulties operating successfully in hybrid or open warfare. The heightened dependence on military power may foster an atmosphere in which civilian oversight and openness are diminished, leading to constitutional and legal difficulties;
- Highlights importance to maintain the authority and integrity of the government and nation, rather than compromising it for civilian approval.

These theories underscore the significance of not only shared understanding, accountability, transparency, and civilian oversight, but also power which collectively enhance civil-military relations in times of conflict. Given that foundational DCAF theories

were written immediately after World War II or during the Cold War, rather than in the context of renewed threats of warfare, it is valuable to analyze these fundamental DCAF theories and principles during conflict in more detail through the lens of societal engagement, both institutionally and by involving significantly broader societal strata.

1.3. Contemporary institutional and non-institutional oversight approaches in Ukraine

The supervision of the Ukrainian military has progressively integrated contemporary technologies, journalistic inquiries, anti-corruption strategies, diaspora efforts, and voluntary initiatives since the commencement of the Russo-Ukrainian conflict. These aspects collectively seek to enhance democratic governance and accountability within Ukraine's defence sector against the backdrop of conflict and the creation of national identity. Upon examining foundational and other DCAF theories, it is evident that control over armed forces is present in every state, while autocratic or transitional regimes may choose not to characterize their control methods as democratic. The primary difference between these models is accountability and transparency to their respective societies, with DCAF exceeding ACAF by integrating an extra mechanism: a voluntary, reciprocal connection through involvement and non-coerced activity. This part will further examine contemporary institutional and non-institutional approaches for implementing DCAF ideas in wartime contexts.

The incorporation of contemporary technologies has been crucial in improving openness and oversight within Ukraine's military (Bertrand, Marquardt 2023). Digital systems facilitate real-time oversight of military operations, logistics, and procurement processes, thereby diminishing prospects for corruption and inefficiencies. Technologies like satellite images and drones are utilized for tactical benefits and improved accountability, assuring adherence to appropriate governance standards. This transition to advanced technological solutions signifies a wider trend in democracies to utilize information technology for enhanced governance, consistent with the tenets of open government and societal engagement.

Table 1.

Compilation of contemporary technologies and platforms employed in Ukraine for institutional and non-institutional oversight

I. Technological oversight platforms developed by Ukrainian government	- United24 (u24.gov.ua): A government-supported fundraising website launched by President Zelenskyy to gather contributions for defence, medical assistance, and reconstruction efforts. - Diia (www.diia.gov.ua): A governmental platform designed to furnish citizens with online access to diverse state services, while minimizing bureaucracy and enhancing transparency. This facilitates social monitoring by enabling citizens to readily access governmental information and engage in e-governance. It facilitates access to diverse services. - Hochu Zhit (https://hochuzhit.com/): A Ukrainian state project that has the goal to get surrender from Russian Soldiers in Ukraine War.
II. Technological oversight platforms developed by the societal organizations	- Chesno (www.chesno.org): A prominent Ukrainian civic initiative dedicated to fostering transparency and accountability in the political sphere. Their website offers information regarding politicians, electoral campaigns, and government officials. It monitors Members of Parliament's attendance, fundraising, voting records, and campaign commitments. - Nashi Groshi (https://nashigroshi.org/): «Our Money» is a Ukrainian initiative aimed at enhancing government procurement and fostering greater transparency in political processes. - Texty (Texty.org.ua): is a Ukrainian organization dedicated to promoting political information and various data points using diverse methodologies. - Come Back Alive (savelife.in.ua): A leading Ukrainian charity that supplies equipment and training to the military. - YouControl (youcontrol.com.ua): A platform for evaluating compliance and security within Ukrainian enterprises. - Serhiy Prytula Charity Foundation (https://prytulafoundation.org/en): implement separate projects that carry strategic value for the Ukrainian Defence Forces and for restoring decent living conditions.
III. Initiatives for diaspora:	- The Ukrainian World Congress (www.ukrainianworldcongress.org): Umbrella organization for diaspora, lobbying and fundraising. - United Help Ukraine (unitedhelpukraine.org): The objective of contributing funds for Ukraine in diaspora.

Investigative journalism has become an essential tool for ensuring accountability among military officials (Alperovitch 2022). Ukrainian media have revealed cases of corruption, incompetence, and inefficiency in the armed services, increasing public awareness and exerting political pressure for reform (Mironova, Whitt 2019). This journalistic scrutiny is augmented by anti-corruption initiatives implemented since 2014, designed to enhance supervision of defence finances and procurement procedures. The creation of independent anti-corruption institutions has established a framework for the transparent evaluation of military expenditures and operations, guaranteeing that civilian monitoring is meaningful rather than superficial.

Ukraine's recent history has also experienced a resurgence of civil society and voluntary initiatives that emphasize national unity and support for the military. Volunteer initiatives transcend mere material assistance;

they serve as mechanisms for civilian monitoring, as these organizations record and disclose irregularities in military conduct, so fostering accountability. Civilian engagement cultivates social agreement on the necessity of robust military governance, emphasizing transparency and accountability.

The Ukrainian diaspora has actively campaigned to bolster military oversight and national integrity during the current war. Expatriates have established numerous efforts encompassing fundraising for military equipment and lobbying foreign governments for financial and military support (Iarmolenko, Kerstetter 2015). The diaspora's involvement crosses boundaries, as persons of Ukrainian descent employ digital platforms to push for changes and promote narratives that strengthen national unity and resilience against aggression (Kozachenko 2021). This transnational action fosters the establishment of a strong supervision mechanism for Ukraine's military, generating worldwide pressure and support for democratic

norms concerning the necessity for robust military governance, emphasizing transparency and accountability. Recent technological, journalistic and literature acknowledges the constraints of only institutional approaches and emphasizes the crucial contribution of Ukrainian societal organizations in promoting DCAF since 2014. The increase in civil society involvement, catalyzed by occurrences such as the Euromaidan Revolution, the hybrid assaults in Donbas, and a full-scale war, significantly contributed to the army's operational effectiveness. Civil society organizations are engaged in national defence, as outlined in Security Governance Challenges. This mobilization of social actors aimed to rectify institutional deficiencies and enhance transparency and accountability within the security sector. Furthermore, the government receives support; yet, this assistance is contingent upon the needs and desires of the Ukrainian populace, serving as a countermeasure to ensure continued aid and cooperation, indicating the emergence of new stakeholders in this context. These dynamics illustrate that civil society involvement can serve as a potent and beneficial catalyst for democratic oversight.

To sum up, the convergence of contemporary technology, journalistic integrity, anti-corruption efforts, diaspora involvement, and voluntary activities forms a comprehensive strategy to enhance democratic supervision of the Ukrainian military. The interaction of these factors cultivates a culture of accountability and civic engagement, which is vital for Ukraine's continuous fight against external aggression and internal difficulties. The collaborative endeavors of society, both nationally and globally, highlight the resilience of the Ukrainian state and its dedication to a transparent and accountable military structure. Previous solely institutionally-driven models, particularly those highlighting objective civilian oversight and professional military forces, provide crucial insights into structure, yet may inadequately address the intricacies of modern complex conflict in Ukraine. Conversely, non-institution-based oversight theories emphasize the necessity of strong institutions and the active engagement of civil society to establish an improved framework for accountability and transparency. DCAF must assist civil society organizations, enhance media influence, and support their inquiries and volunteer programs to effectively promote and uphold democratic ideals.

2. Developments of Democratic Control of Armed Forces in Ukraine, 2014-2024

The historical setting of Ukraine's endeavor for democratic oversight of its armed forces from 2014 to 2024 has been complex, encompassing numerous internal and external influences. Notable occurrences during this time encompass the initiation of hostilities with Russia, persistent endeavors to assimilate Ukraine into the Euro-Atlantic community, and substantial transformations in political culture, all of which have impacted the dynamics of military government in the nation.

2.1. Internal factors

The internal political dynamics of Ukraine have been profoundly influenced by enduring differences that mirror its historical setting and cultural character. The «Euromaidan» protests that commenced in 2014 were predominantly fueled by extensive discontent with the pro-Russian administration of Viktor Yanukovych, culminating in his removal in February 2014. This movement signified a substantial advancement in European integration and democratic reforms, strongly contrasting with the post-Soviet legacy of corruption and oligarchy that afflicted Ukrainian politics (Aji, Setiyono 2023).

The war with Russia has heightened the drive for a cohesive national identity. The Russian invasion in February 2022 intensified popular attitude regarding a unique Ukrainian identity, characterized as a reaction to Russian aggression. Ukraine's political culture has undergone substantial evolution over the past decade, shaped by historical legacies and contemporary socio-political turmoil. The Euromaidan uprisings of 2013-2014 illustrated a movement for enhanced democratization and governance changes, resulting in increased demands for accountability and transparency in the military sector. During this period, public sentiment advocated for the eradication of corruption and the augmentation of state institutions' efficacy, especially the armed forces, which faced recurrent criticism for bureaucratic inefficiency and insufficient response to civil society (Kuzio 2024). In this context, DCAF became a crucial concern, prompting public participation in military supervision through several avenues, such as investigative journalism and diaspora advocacy for structural transformation of the defence management and control. These initiatives have been essential in emphasizing concerns regarding military governance and public accountability, acting as safeguards against

possible power abuses (Arel, Driscoll 2023). The interaction between civil society and military organizations illustrates wider issues of governance in the post-Soviet region, as remnants of authoritarianism persistently impede democratic consolidation.

Since 2014, Ukraine has initiated extensive legislative reforms to align its security sector governance with Western ideals of democratic oversight and civil-military ties, demonstrating its strategic alignment with Europe and NATO:

- The Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» represented a pivotal development in this transformation, as it establishes a strategic framework that prioritizes DCAF, thus aligning national policies with European and NATO standards. This law measure bolstered the institutional framework for democratic oversight, enhancing the responsibility of security institutions and facilitating Ukraine's incorporation into Western security structures.

- Subsequent developments encompass the Law of Ukraine «On the Military Service and Military Duty», which refined conscription protocols by promoting professional military personnel and highlighting civilian supervision of military staffing and policies. This legislation sought to transition Ukraine's military to a more professional and transparent framework aligned with NATO norms, highlighting the autonomy of military personnel while preserving civilian oversight.

- The Law of Ukraine «On the Legal Status of Military Officials» enhanced democratic oversight by elucidating the legal framework regulating military leadership. It emphasized the concepts of accountability, openness, and respect for human rights, consistent with Western standards that prioritize civilian supervision and civilian-led accountability systems as foundational elements of democratic civil-military relations.

- The Law on Defence Procurement signifies a crucial institutional reform by establishing transparent and competitive processes for military acquisitions, thereby significantly diminishing corruption opportunities and enhancing accountability in defence expenditures – an essential advancement toward integrating European governance standards within Ukraine's defence sector. These reforms are essential for creating a contemporary, corruption-resistant defence industry that is answerable to civilian authorities.

In addition, Ukraine's legal structure for civil oversight was rejuvenated by anti-

corruption laws and institutions instituted post-2014, such as the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine established in 2015 and the Anti-Corruption Strategy, initially adopted in 2014 and renewed annually. These steps were essential for promoting openness, addressing corruption, and guaranteeing civilian control of security and defence institutions – fundamental components of the Western democratic governance paradigm. The establishment of the Ministry of Veterans Affairs illustrates attempts to enhance civilian governance of military-related matters beyond conventional defence frameworks, thereby bolstering democratic oversight in social policy and public trust. These legislative actions demonstrate Ukraine's intentional and planned efforts to establish democratic oversight of its security sector. They emphasize the nation's persistent dedication to reforming the institutional framework of civil-military relations, promoting openness, accountability, and civilian supremacy – principles essential to Western democratic paradigms. These reforms are essential in light of persistent external threats, since they seek to create resilient and accountable institutions that can uphold democratic principles in both wartime and peacetime.

The economic environment of Ukraine has significantly impacted the DCAF. The extended battle has resulted in considerable economic consequences, including heightened poverty levels, a decreasing population, and increasing unemployment rates. Economic distress frequently results in political instability, which can exacerbate challenges in maintaining democratic practices under military government. Diplomatic relations have transformed into a strategic cooperation focused on enhancing Ukraine's defence capabilities while addressing the necessity for improved democratic accountability systems (Bobrytska, Bobrytskyi, Bobrytskyi, Protska 2022). Furthermore, dependency on foreign military assistance and investment has prompted inquiries on sovereignty and control within the armed forces, especially concerning the ramifications of external financial reliance on national security strategies. As Ukraine pursues deeper relations with NATO and the European Union, the integration of foreign best practices into local military governance frameworks has become essential. Nonetheless, reconciling these dynamics has been difficult due to the increasing influence of external entities alongside domestic reform efforts.

These internal factors illustrate Ukraine's intentional endeavor to integrate concepts of

transparency, accountability, and civilian authority into its governance frameworks, essential for preserving democracy in the face of persistent external threats. Concurrently, Ukraine's economic landscape - negatively impacted by war - has encountered difficulties like increasing poverty, population decline, and unemployment, hindering the preservation of democratic processes under duress. The reliance on international military aid and foreign investment has prompted concerns regarding sovereignty and control over the armed forces, underscoring the necessity of harmonizing external support with domestic reforms to safeguard the resilience and integrity of Ukraine's democratic governance in both wartime and peacetime.

2.2. External factors

The annexation of Crimea by Russia in March 2014 represented a pivotal moment in Ukraine's national security landscape, necessitating a reassessment of military governance and democratic oversight structures. The event and the ensuing battle in the eastern territories of Donetsk and Luhansk sparked a hybrid war marked by a blend of conventional and irregular tactics utilized by pro-Russian troops, requiring a formidable military response from Ukraine. The aggression directed at Ukraine prompted extensive reforms, fostering a transition towards a more robust military stance and underscoring the imperative for democratic control within the armed services to address the external threat of Russian expansionism (Poshedin 2023). In response to the foreign danger, Ukraine has endeavoured to bolster its military capabilities via structural changes and an emphasis on improving civilian oversight of the military. Post-Maidan reforms encompassed personnel modifications intended to modernize the command structures of the Armed Forces of Ukraine. The emphasis on democratic civilian oversight of the military has been highlighted by the implementation of parliamentary oversight procedures intended to guarantee that military operations conform to national and democratic ideals (Zaborowski 2016). Consequently, Russian influence has concurrently accelerated societal militarization and incited essential conversation regarding civil-military interactions as a fundamental aspect of democratic administration.

Ukraine's objective of Euro-Atlantic integration has profoundly influenced its military reforms and the quest for democratic oversight of the armed services. Establishing a Western-aligned security framework has

required conformity with NATO norms, highlighting the significance of civilian control in military decision-making. Numerous reforms have been implemented throughout the years, encompassing alterations in senior military leadership, the reorganization of the Ministry of Defence, and the creation of new accountability mechanisms for military spending and activities.

These institutional initiatives signify a wider social call for reform, as demonstrated by research focused on improving state-military ties and guaranteeing compliance with democratic governance principles. The creation of tools for legislative monitoring of military operations signifies a crucial advancement towards a more accountable military functioning under civilian supervision. The success of these initiatives depends on the entrenched political culture and the capacity to sustain public involvement in overseeing military matters.

Social engagement initiatives during this period have enhanced institutional reforms by promoting a culture of responsibility and public involvement in military governance. Journalistic inquiries have revealed numerous difficulties within the military sector and underscored the necessity for transparency in military operations and financial allocations. Civil society, especially the involvement of the Ukrainian diaspora, has been essential in promoting reforms and emphasizing the need for robust democratic control of the armed forces. Civil society organizations have aggressively influenced the discourse on military government by employing various platforms, including as media coverage and public forums. These initiatives frequently align with parliamentary endeavors to enact laws designed to strengthen democratic oversight mechanisms, highlighting a cooperative strategy to tackle the issue from both societal and institutional viewpoints. This dual strategy not only improves military supervision efficacy but also fortifies democratic principles in Ukraine as society actively participates in governance discussions.

The period from 2014 to 2024 represents a crucial phase of development for Ukraine, influenced by internal dynamics and external influences. Crucial elements including the persistent confrontation with Russia, the endeavor for Euro-Atlantic integration, and the fortitude of civil society have significantly influenced the present state of Ukraine's defence and government. The interaction of these aspects underscores the intricacies of

contemporary statehood in a conflict-ridden context and stresses the necessity for ongoing reform and adaptation to tackle current and future security issues. In response to the external danger, Ukraine has implemented extensive changes to modernize its military capabilities and improve civilian control systems. Post-Maidan reforms have resulted in changes to personnel and command structures within the Armed Forces of Ukraine, demonstrating a dedication to advancing transparent and responsible military government:

- In 2014 Defence Minister Pavlo Lebedev absconded from the nation amidst allegations of having commanded the use of force against demonstrators. His resignation signified a pivotal event, reflecting the transformations in military governance resulting from extensive public protest.

- In September 2019, Oleksandr Danylyuk (Titarenko, Kriachko 2024), Secretary of the National Security and Defence Council, resigned owing to policy disputes with President Zelenskyy, particularly on the Donbas conflict. This departure underscored governance conflicts and the challenges of governing during societal protests.

- 2020 minister Zahorodniuk was dismissed from his position due to apprehensions regarding his administration of the Ministry of Defence, especially concerning military preparedness.

- 2021 Arsen Avakov resigned under duress, chiefly owing to critiques of his management of multiple issues, including allegations of police misconduct and corruption inside the ministry. His resignation indicated a potential alteration in internal security policies.

- 2022 Iryna Venediktova (Attorney General) was suspended and subsequently removed by President Zelenskyy owing to purported partnerships with Russia by officials within her administration. Although predominantly a judicial character, her function was essential in adjudicating military offenses, hence influencing civil-military relations.

- In 2022 Ivan Bakanov (Director of the Security Service of Ukraine) was dismissed due to apprehensions about his efficacy and allegiance within the growing battle. The firing indicates significant evaluations of leadership inside essential security institutions. The specific grounds for his departure were not widely published, however they highlighted the internal scrutiny experienced by leadership during the conflict.

- In 2023 Oleksii Reznikov (Minister of Defence) was dismissed due to corruption charges related to military procurement practices. This prominent termination highlighted persistent accountability concerns within the defence sector, particularly vital in wartime government.

The use of parliamentary control mechanisms has been essential in guaranteeing that military actions adhere to democratic values, thus reducing the potential for autocratic government during wartime (Trepanowski, Dążkowski, Burdun, Bojarski 2023). Moreover, possible NATO membership has profoundly impacted the delivery of military assistance, an essential component of Ukraine's reformative path amid the current conflict. This support has frequently sought to strengthen the democratic frameworks essential for maintaining military efficacy and popular endorsement (Kolås 2024), so illustrating the connection between Euro-Atlantic integration objectives and military reforms. The consequences of the Russian invasion have so expedited societal militarization and stimulated intense discussion on civil-military relations as vital to democratic governance. Recognizing that a robust defence necessitates civilian support, changes have sought to synchronize military goals with the democratic legitimacy and sovereignty ambitions of Ukrainian society (Bartusevičius, Leeuwen, Mazepus, Laustsen, Tollefsen 2023). As a result, military responses in Ukraine are characterized not only as defensive measures but also as components of wider democratic ambitions, indicating a significant transformation in the perception and execution of civilian oversight over military operations amid persistent threats to national integrity (Geng, Xie, 2019). Through the promotion of this alignment, Ukraine aims to develop a defence strategy that effectively addresses external aggression while strengthening its democratic institutions, ensuring that military power is wielded under civil authority and in accordance with national interests (Shopina, Kobets, Tarasov 2021).

Such examples demonstrate that institutional improvements and social engagement programs, although diverse, are closely interconnected and frequently mutually reinforcing. Institutional reforms, including alterations in military command structures and the establishment of oversight mechanisms, create the essential framework for the exercise of democratic governance in times of war. These changes seek to create explicit accountability mechanisms for military

operations and foster compliance with democratic values. Conversely, social engagement programs highlight the effectiveness of these reforms, advocating for enhanced transparency and public accountability in military governance. Meanwhile, institutional reforms are crucial for establishing a robust legal framework for democratic oversight of the armed forces, while social initiatives foster a wider societal consensus on the significance of military accountability and responsiveness to civilian governance. This interplay reveals a holistic strategy for augmenting democratic oversight of Ukraine's military forces, requiring collaboration between institutional entities and civil society.

3. Application of societal engagement in times of conflict

3.1. Societal democratic control as a counter-strategy to aggression

German scholar H. Delbrück's contrasted between "tactics" and "strategy" and frequently emphasized on the military thought evolution (Ryan 2023). He suggested that societal engagement strengthens military infrastructure and cultivates a communal attitude that improves collective resilience in times of conflict. Delbrück's conclusions indicate that societal engagement in defense efforts can profoundly affect military outcomes. This societal engagement unites diverse demographic sectors, forming a robust front better equipped to endure external attacks. The strength of a nation during wartime is intrinsically linked to the degree of civilian engagement and the solidarity demonstrated in support of military efforts.

Furthermore, technological advancements are essential in facilitating societal participation. Crowdfunding initiatives like «Come Back Alive», «Serhiy Prytula Charity Foundation» and others, indicated in Table 1 facilitate communal fundraising by residents for vital resources, like drones, vehicles, and medical supplies for the military. This significant transition from conventional wartime fundraising methods – such as purchasing war bonds or increasing taxes – signifies a contemporary period in which individuals can directly enhance their military's operational capacities (Bugg, McDaniel, Scullin, Braver 2011). Donations obtained via these platforms have facilitated the acquisition of essential equipment for frontline operations, illustrating that civilian participation may significantly bolster military objectives. Moreover,

technologies such as social media have broadened the avenues for citizen activism and instantaneous information dissemination, equipping individuals with resources to organize, advocate, and counter opposing narratives. The initiative of citizen journalism, wherein ordinary folks disseminate information about the conflict, further empowers communities to shape public perception and mobilize global support. Institutions utilizing these platforms not only record the consequences of conflict but also stimulate collective action that strengthens national solidarity and fortifies resilience against foreign threats.

Ultimately, the strategic application of big data and sophisticated analytics allows governments and civil organizations to get deeper insights into public opinion and behaviour, thereby successfully targeting propaganda and involving communities in resilience-building efforts. This application of data promotes a sophisticated comprehension of societal dynamics in conflict scenarios, resulting in customized solutions that enhance collective engagement and strengthen civil-military ties. The engagement tactics utilized during the Ukraine war demonstrate that contemporary technical advancements and public participation provide novel frameworks for resilience in wartime, transcending institutional military paradigms (Sprinks, Woods, Parkinson, Wehn, Joyce, Ceccaroni, Gharesifard 2021). Cyber operations, hypersonic missiles, and other long-range armaments indicate that all citizens may be possible targets of an adversarial entity. Although this has been true since 2014, the variety of available weaponry and the expenses associated with its delivery – both financially and in terms of military personnel casualties – have fundamentally altered the nature of societal involvement. In Huntington's framework, the primary burden of weariness was borne by the military forces, while the civil population experienced it as a secondary consequence. The targeting of both civilian and military components of an adversarial civilization occurs simultaneously, utilizing a diverse range of physical and non-physical, kinetic, cyber, informational, and economic strategies. Moreover, citizens employing cyber operations, crowdfunding, and commercially accessible information might directly target the adversary's civilians.

3.2. Applicability of societal oriented DCAF theory in Ukraine

The elements of a nation's combat capability are referred to as the «*Center of Gravity*». The word was originally utilized by Clausewitz. In theological terms, the center of gravity encompasses the concentration of endeavor rather than a physical point, including both moral and material factors. The Ukrainian strategy for societal engagement has integrated the moral and material resources necessary to combat and achieve victory in Ukraine. They have executed this on the battlefield and implemented it in the global information environment. A crucial basis for Ukraine's society engagement in combat is the possession of a distinct political framework that enables the development, testing, implementation, and evolution of its strategy. Ukraine seems to have successfully integrated the civil and military dimensions of its governance in a way akin to Western democracies. Despite the inherent bureaucratic, historical, emotional, and institutional conflicts, the structure has enabled President Zelenskyy to administer his nation more effectively and engage with leaders to solicit their support. The Ukrainian military is supported by a president, a defence minister, and a military commander in chief, each with clearly defined tasks, enabling effective collaboration to develop cohesive national and military strategies. This represents a significant asymmetry between Ukraine and Russia in this conflict. Russia, characterized by its authoritarian and centralized decision-making, lacks an effective integration of civil and military authorities. Consequently, it is deprived of vigorous debate and the evaluation of diverse problem-solving options, resulting in unrealistic assumptions and political ambitions that conflict with its military capabilities. This is an issue that Russia, due to its territory takeover, has yet to address in this conflict. Since 2014, Ukraine has seen numerous transformations, with the development of internal institutions, particularly a robust civil-military connection, being among the most significant.

The concept of civil primacy is among the most ancient topics in political science. Plato examines the challenges associated with establishing a guardian class, men who, akin to noble dogs, would act as the ideal protectors of the city. The delineation of civil and military duties, along with the subordination of the military to democratically elected citizens, constitutes a crucial element in strategy formulation and the development of successful combat capabilities. As an inherently continuous dialogue, it subjects military concepts and strategies to broader examination

and the pragmatism of political and economic authorities. However, it also reveals to political leaders the complexities of constructing, maintaining, and utilizing military power in all its manifestations. A robust civil-military partnership facilitates the consideration of diverse tactics and plans, fostering successful competition among ideas. This interaction between policy and military strategy seeks to achieve improved alignment of the two. Political aims in warfare are feasible only if they align with corresponding military capabilities. The Ukrainian approach of citizen involvement has aimed to better align political and military outcomes of the war.

This article, based by S. Huntington and new institutionalism theories and contemporary strategic thought, posits that societal engagement represents a distinctive and increasingly relevant approach to battle and Democratic Control of Armed Forces (DCAF), particularly in contexts like Ukraine. Unlike traditional annihilation or exhaustion strategies that concentrate power within state institutions, social engagement leverages the resources and participation of a broad societal base. Modern technologies—social media, intelligent devices, crowd funding, improved connectivity, media, and journalism—enable rapid citizen interaction, hence reducing the civil-military divide. Civilians are directly financing military supplies, reporting adversary movements, and participating in cyber operations, obscuring the traditional distinction between offence and defence. The Ukrainians have adopted a hybrid strategy designed to weaken Russian determination while inflicting substantial economic and social costs. Thus, the strategic framework requires a transparent world. The approach of societal engagement has demonstrated efficacy for Ukraine and has promoted the advancement of DCAF throughout the nation. The concept of civic participation may enhance and broaden the perception of NATO. It leads to an increased level of public power and promotes improved support for citizens.

Conclusions:

1) Societal engagement is a crucial catalyst for the successful execution of DCAF, particularly in periods of conflict. The analysis reveals that within the context of Ukraine's hybrid and conventional warfare, civil society endeavors, including journalism, volunteer initiatives, diaspora activism, and digital platforms, have substantially enhanced transparency, accountability, and the

comprehensive reform of military governance. These factors frequently mitigate institutional deficiencies and promote a culture of accountable civil-military relations, underscoring that non-institutional monitoring mechanisms are essential instruments in modern conflict contexts.

2) Since 2014, legislative reforms have been essential in aligning Ukraine's institutional security sector governance with Western democratic ideals, strengthening the institutional framework for civilian oversight. Significant legislation, such as the 2018 «Law of Ukraine on the Principles of National Security» and the 2020 «Law on Defence Procurement», has established transparent, accountable, and rule-based frameworks aimed at augmenting public supervision, mitigating corruption, and advancing professional military standards. These structural transformations of institutions illustrate Ukraine's strategic dedication to integrating liberal democratic principles into its security framework, functioning both a reaction to foreign challenges and a declaration of sovereignty;

3) External forces, notably Russia's annexation of Crimea in 2014 and the ensuing hybrid warfare, have prompted legislative and societal reforms designed to enhance DCAF. The invasion expedited the implementation of accountability procedures, reformed military command structures, and intensified public discourse on civil-military ties. External pressures have highlighted the necessity for robust institutions that can address hybrid challenges while upholding democratic values, demonstrating that such risks serve as both catalysts and stressors for the strengthening of democracy

Recommendations for further exploration:

1) The amalgamation of contemporary technologies with civil society efforts has revolutionized conventional concepts of military oversight, broadening societal engagement into novel areas such as real-time supervision, crowdsourcing, cyber warfare, and social media reporting. Ukraine's employment of internet platforms such as *Diia*, *Chesno*, and foreign diaspora initiatives illustrates how modern tools augment transparency and enable citizens to directly impact military and security decisions. Future studies are needed to better understand how these technological supervision platforms undermine the conventional civil-military barrier, promoting a hybrid oversight model based on societal engagement and digital openness.

2) The evolving notion of societal engagement – marked by technology, media, civil society, and diaspora involvement – signifies a paradigm shift in modern civil-military relations, highlighting that DCAF during conflict relies not only on formal institutions but also on active societal participation. Ukraine's experience demonstrates that this hybrid supervision model can effectively cultivate resilient, transparent, and responsible military institutions, particularly under external pressure and during extended conflict, representing a notable advancement in the theory and practice of DCAF. This concept should be tested in future studies to evaluate how societal engagement concurrently functions as both a support element for the battleground and a governing collaborator.

REFERENCES

1. Simpson J. 2014. Russia's Crimea plan detailed, secret and successful. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26644082>
2. Finer, S. E. 1976. *The man on horseback: The role of the military in politics*. Westview Press
3. Lomachinska, I. 2022. The phenomenon of military chaplaincy in the spiritual and worldview paradigm of modern Ukraine. *Skhid*, 3(4). [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2022.3\(4\).270045](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2022.3(4).270045)
4. Huntington, S. P. 1957. *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Harvard University Press
5. Janowitz, M. 1960. *The professional soldier*. Free Press.
6. Schiff, R. 2009. *The Military and Domestic Politics: Government and the Military in New Democracies*. Routledge URL: <https://doi.org/10.4324/9780203892305>
7. Feaver, P. D. 1996. The civil-military problematique: Huntington, Janowitz, and the question of civilian control. *Armed Forces & Society* 23(2)
8. Kahn, C. H. 1979. *The art and thought of Heraclitus: An edition of the fragments with translation and commentary*. Cambridge University Press. http://topologicalmedialab.net/xinwei/classes/readings/Heraclitus/Heraclitus_readings_flux.pdf
9. Clausewitz, C. 1984. *On War* /M. Howard & P. Paret, Eds. & Trans. Princeton University Press. <https://ia801804.us.archive.org/14/items/on-war-vom-kriege-carl-von-clausewitz-howard-paret-brodie-west-morigi-repubblica/On%20War%2C%20Vom%20Kriege%2C%20Carl%20von%20Clausewitz%2C%20Howard%2C%20Paret%2C%20Brodie%2C%20West%2C%20Morigi%2C%20Repubbicanesimo%20Geopolitico%2C%20Neo-marxismo%2C%20Neo-marxism%2C%20Marxismo%2C%20Neo-Republicanism%2C%20Antilogicalism.pdf>

10. Stepan, A. 1988. *Rethinking military politics: Brazil and the Southern Cone*. Princeton University Press.
11. O'Donnell, G. 1978. *State and Alliances in Contemporary Argentina*. Princeton
12. Bertrand, N. and Marquardt, A. 2023. *US increases pressure on Ukraine to do more to counter corruption*. URL: <https://edition.cnn.com/2023/10/03/politics/us-ukraine-pressure-counter-corruption>
13. Alperovich, D. 2022. How Russia Has Turned Ukraine Into a Cyber-Battlefield. *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-01-28/how-russia-has-turned-ukraine-cyber-battlefield>
14. Mironova, V. and Whitt, S. 2019. Mobilizing civilians into high-risk forms of violent collective action. *Journal of Peace Research* 57(3): 1-15 p. <https://doi.org/10.1177/0022343319856043>
15. Iarmolenko, S. and Kerstetter, D. 2015. Identity, Adjustment, and Transnational Activity Patterns of Fourth-Wave Ukrainian Diaspora in the United States. *Tourism Culture & Communication* 15(3): 237-247 p. <https://doi.org/10.3727/109830415x14483038034281>
16. Kozachenko, I. 2021. Transformed by contested digital spaces? Social media and Ukrainian diasporic 'selves' in the wake of the conflict with Russia. *Nations and Nationalism* 27(2). <https://doi.org/10.1111/nana.12707>
17. Aji, A. B. and Setiyono, S. D. J. 2023. Conflict resolution between Russia and Ukraine based on an international law perspective. *International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis* 06(12): 5934-5939 p. <https://doi.org/10.47191/ijmra/v6-i12-60>
18. Kuzio, T. 2024. Ukrainian versus pan-russian identities: the roots of russia's invasion of ukraine. *Studies in Ethnicity and Nationalism* 24(3). <https://doi.org/10.1111/sena.12422>
19. Arel, D. and Driscoll, J. 2023. *Ukraine's unnamed war*. 274 p. <https://doi.org/10.1017/9781009052924>
20. Bobrytska, V. I., Bobrytskyi, L. V., Bobrytskyi, A. L., & Protska, S. M. 2022. Addressing the issues in Democratic Civilian Control in Ukraine through updating the refresher course for civil servants. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 21(8). <https://doi.org/10.26803/ijlter.21.8.23>
21. Poshedin, O. 2023. Democratic control of the defence sector in Ukraine. *Humanitarian Vision*, 9(2). <https://doi.org/10.23939/shv2023.02.001>
22. Zaborowski, W. 2016. The nature of civilian and democratic control over the armed forces. *Journal of Science of the Gen. Tadeusz Kosciuszko Military Academy of Land Forces*, 182(4). <https://doi.org/10.5604/17318157.1226140>
23. Titarenko, O. and Kriachko, O. 2024. Certain risks of mobilization draft laws and their possible impact on the military security of ukraine. *Honor and Law: The Scientific Journal of the National Academy of National Guard* 1(88). <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2024/1/88/302295>
24. Trepanowski, R., Dążkowski, D., Burdun, P., & Bojarski, D. 2023. In times of need. Cross-country investigation of the determinants of aid allocation for ukraine during the 2022 Russian invasion. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2034774/v2>
25. Kolås, Å. 2024. Norway's aid to ukraine: building peace or fueling crime? *Journal of Illicit Economies and Development*, 6(2). <https://doi.org/10.31389/jied.232>
26. Bartusevičius, H., Leeuwen, F. v., Mazepus, H., Laustsen, L., & Tollefsen, A. F. 2023. Russia's attacks on civilians strengthen Ukrainian resistance. *PNAS Nexus*, 2(12). <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgad386>
27. Geng, K. and Xie, Z. 2019. Indicators for bsc-based assessment of integrated military-civilian logistics support. *Proceedings of the 2019 4th International Conference on Social Sciences and Economic Development, ICSSSED 2019*. <https://doi.org/10.2991/icssed-19.2019.5>
28. Shopina, I., Kobets, M. & Tarasov, S. 2021. Non-governmental control in the sphere of national security of ukraine. *Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulatio*. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210826.034>
29. Ryan, M. 2023. *The war for Ukraine: Strategy and adaptation under fire*. Naval Institute Press.
30. Bugg, J. M., McDaniel, M. A., Scullin, M. K., & Braver, T. S. (2011). Revealing list-level control in the stroop task by uncovering its benefits and a cost. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 37(5). <https://doi.org/10.1037/a0024670>
31. Sprinks, J., Woods, S., Parkinson, S., Wehn, U., Joyce, H., Ceccaroni, L. & Gharesifard, M. 2021. Coordinator perceptions when assessing the impact of citizen science towards sustainable development goals. *Sustainability*, 13(4). <https://doi.org/10.3390/su13042377>

The article was received by the editors 26.09.2025.

The article is recommended for printing 30.10.2025.

Тарас Ігорович Іванець,

Радник Міністерства національної оборони Литовської республіки,
аспірант всесвітньої групи політичних наук, Військова академія імені генерала Йонаса Жемайтиса Литви,
Вул. Шило, 5, м. Вільнюс (Литва)
taras.ivanec@edu.lka.lt, <https://orcid.org/0009-0005-8567-3400>

ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗБРОЙНИХ СИЛ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС КОНФЛІКТУ

Це комплексне дослідження присвячене аналізу про розвиток і перешкоди демократичного контролю збройних сил (ДКЗС) у рамках затяжного конфлікту Росії проти України у 2014–2024 роках. Конфлікт, спершу позначений анексією Криму та зростаючий у повномасштабну війну, підкреслює необхідність поєднання військової ефективності з демократичною відповідальністю, особливо в умовах гібридної війни. Дослідження аналізує основні теорії контролю під час бойових дій – принципи цивільно-військових взаємин за Хантінгтоном, професіоналізація за Яновіцом, модель згоди за Шіффом і теорія принципала-агента за Фівером. Ці рамки наголошують на значущості цивільної влади, суспільної довіри, прозорості та взаєморозуміння, однак стикаються з викликами, коли авторитарні нахили або гібридні загрози стирають межі цивільного і військового секторів. Досвід України свідчить, що залучення громадськості — через громадські організації, медіа, діаспору й технологічні платформи — значно підвищує рівень відкритості та відповідальності. Широке залучення громадянського суспільства, особливо під час загострення конфлікту, показує перехід до гібридних наглядових структур, у яких суспільні інституції доповнюють формальні структури, зміцнюючи демократичну стійкість у кризових ситуаціях. Зовнішні обставини, зокрема анексія Криму Росією і гібридні тактики, слугують рушіями змін, спрямованих на посилення військової цілісності й демократичного контролю. Ці тиски прискорюють законодавчі і громадські реформи, спрямовані на підвищення відкритості військових структур, реформування командної ієрархії та стимулювання громадської дискусії. Аналіз ситуації в Україні дає підстави для висновку, що зовнішні загрози можуть виступати водночас і як чинники напруження, і як каталізатори посилення демократичних принципів, змушуючи інституції пристосовуватися до нових гібридних викликів. Інтеграція інституційних реформ і громадського залучення демонструє комплексний підхід до цивільно-військових взаємин. Звертається увага на важливість технологічних можливостей для більш активного залучення громадян у контроль за збройними силами, підвищуючи тим самим вимоги до відповідальності понад традиційні моделі. Підкреслюється роль ініціативи громадянського суспільства, діяльності діаспори та технологічних платформ у сприянні зміцненню соціальної єдності і стійкості, що є особливо важливо як під час конфліктів, так і для підтримки демократичної легітимності.

Ключові слова: *демократичний контроль збройних сил (ДКЗС), громадська участь, інституційний нагляд, неінституційний нагляд, внутрішні та зовнішні фактори*

Стаття надійшла до редакції 26.09.2025

Стаття рекомендована до друку 30.10.2025

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-08>

УДК 327 (477)

Алла Павлівна Гірман

доцент, к.політ.н., Дніпровський університет митної справи та фінансів,
вул. Володимира Вернадського, 2/4. м. Дніпро, 49000

girmanap77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ Й СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: АНАЛІТИЧНИЙ ТА ПРОГНОЗНИЙ ПІДХІД

Здійснено комплексний аналіз та прогнозування зовнішньої політики України в умовах глибоких трансформацій міжнародної системи початку XXI століття. Увага зосереджується на сучасних тенденціях, чинниках впливу та напрямках розвитку зовнішньополітичного курсу України у контексті європейської інтеграції, безпекових викликів та регіональної співпраці. У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід, який поєднує інструменти політичної науки, міжнародних відносин, аналітики безпеки та стратегічного прогнозування. Методологічну основу становлять три головні напрями: порівняльний аналіз зовнішньополітичних стратегій України, Польщі, Литви й Румунії; сценарне моделювання розвитку зовнішньої політики у середньостроковій перспективі (2025-2030 рр.), а також контент-аналіз експертних оцінок провідних фахівців у сфері міжнародних відносин.

Порівняльне дослідження показало, що попри відмінності в політичних традиціях, усі чотири країни мають спільну мету – зміцнення регіональної безпеки, енергетичної незалежності та трансатлантичної єдності. Україна поступово переходить від реактивної моделі зовнішньої політики до більш активної стратегії, орієнтованої на реформування, інтеграцію до ЄС і НАТО, а також на формування субрегіонального лідерства в Східній Європі. Серед головних чинників, що впливають на формування зовнішньої політики, визначено безпековий, енергетичний, економічний та інституційний. Європейська інтеграція визначається як провідний вектор державного розвитку, що формує як зовнішньополітичну поведінку, так і внутрішні реформи України.

У результаті сценарного моделювання виділено три можливі траєкторії розвитку – реформістську, консервативну й кризову. Реформістський сценарій передбачає прискорення інтеграційних процесів, поглиблення співпраці з НАТО, залучення інвестицій і зміцнення обороноздатності. Консервативний сценарій характеризується збереженням статус-кво та прагматичним балансом інтересів, тоді як кризовий передбачає зростання загроз і скорочення міжнародної підтримки. Узагальнення експертних оцінок свідчить, що найбільш імовірним і сприятливим є реформістський варіант, який можливий за умови стабільної політичної волі та ефективного використання міжнародного партнерства.

Ключові слова: зовнішня політика України, міжнародні відносини, прогнозування, геополітика, європейська інтеграція, сценарний аналіз.

Як цитувати: Гірман, А.П. 2025. Сучасні виклики й сценарії розвитку зовнішньої політики України: аналітичний та прогнозний підхід. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 81-86. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-08>

In cites: Girman, Alla. 2025. Modern Challenges and Development Scenarios of Ukraine's Foreign Policy: Analytical and Prognostic Approach. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 81-86. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-08> (in Ukrainian)

© Гірман А.П., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Система міжнародних відносин на початку ХХІ століття зазнає глибоких трансформацій, які зумовлюють потребу в переосмисленні зовнішньої політики держав. Україна як держава, що розташована на межі геополітичних інтересів Заходу і Сходу, перебуває у стані підвищеної вразливості та водночас значного впливу. Події останніх десятиліть – Революція Гідності, повномасштабне вторгнення Росії, підписання угоди про асоціацію з ЄС, отримання статусу кандидата в члени Євросоюзу, активна взаємодія з НАТО – суттєво змінили траєкторію зовнішньої політики держави.

Водночас виникає об'єктивна потреба у формуванні науково обґрунтованих прогнозів зовнішньополітичного розвитку України, які дозволять державним інституціям гнучко реагувати на зміни у глобальному середовищі. Саме тому актуальним є комплексний аналіз сучасних тенденцій та побудова сценаріїв майбутнього зовнішньополітичного курсу.

Дослідження зовнішньої політики України в контексті її європейської інтеграції, безпекових викликів та регіонального співробітництва займає ключове місце у вітчизняній та міжнародній політології (Перспективи формування нової європейської системи безпеки 2025; Разумков 2025; Сех 2024; Михайленко 2018). При цьому науковий дискурс поступово переходить від описово-аналітичного до прогнозно-стратегічного рівня, що відповідає потребам української державності та глобальним викликам міжнародної системи.

Останнім часом у наукових дослідженнях, присвячених зовнішній політиці України, аналізуються етапи становлення державної дипломатії, трансформація її пріоритетів та роль у системі міжнародних відносин. У працях дослідників простежується еволюція зовнішньополітичного курсу від багатовекторності 1990-х років до чіткої орієнтації на євроатлантичну інтеграцію після 2014 року. Аналітичні підходи сучасних досліджень базуються на поєднанні теорій реалізму та конструктивізму, що дозволяє пояснити як прагматичні, так і ціннісні засади зовнішньополітичних рішень України.

Узагальнення попередніх досліджень дає підстави стверджувати, що подальший розвиток зовнішньої політики держави потребує не лише аналітичного осмислення минулих тенденцій, а й формування науково обґрунтованих прогнозів майбутнього розвитку; саме така аналітико-прогностична

перспектива дозволяє оцінити ефективність чинних механізмів реалізації зовнішньої політики та окреслити можливі шляхи її вдосконалення в контексті глобальних викликів і регіональних трансформацій.

Мета цього дослідження полягає у визначенні ключових напрямків та перспектив зовнішньої політики України в умовах динамічних міжнародних процесів, а також у розробці прогнозних сценаріїв розвитку на середньострокову перспективу (2025-2030 рр.). Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати основні чинники, які впливають на зовнішньополітичну стратегію України.
2. Визначити ключові тенденції у відносинах України з провідними міжнародними акторами.
3. Побудувати можливі сценарії розвитку зовнішньої політики.
4. Оцінити ризики та можливості кожного сценарію.
5. Сформулювати практичні рекомендації для підвищення ефективності зовнішньополітичної діяльності держави.

Методологічна основа дослідження сформована на принципах міждисциплінарного підходу, що поєднує інструменти політичної науки, міжнародних відносин, аналітики безпеки та прогнозування розвитку глобальних систем. Такий підхід дозволяє розглядати зовнішню політику України не ізольовано, а як динамічну систему, що взаємодіє з багаторівневим міжнародним середовищем.

Основні методологічні положення базуються на трьох взаємопов'язаних напрямках аналізу: порівняльному аналізу, сценарному моделюванні та оцінюванні експертних думок. Кожен з них виконує окрему дослідницьку функцію та взаємно підвищує достовірність отриманих результатів.

Ці методи включали:

- порівняльний аналіз зовнішньополітичних стратегій України, Польщі, Литви та Румунії;
- сценарне моделювання, що базується на ключових невизначеностях міжнародного середовища (як то: темпи інтеграції до ЄС, безпекова підтримка НАТО, поведінка РФ, позиція США та Китаю);
- контент-аналіз експертних думок фахівців у сфері міжнародних відносин і безпеки, що дозволило уточнити ймовірність реалізації окремих сценаріїв.

Порівняння зовнішньополітичних стратегій, обраних для аналізу держав, є надзвичайно важливим, оскільки Україна, Польща, Литва та Румунія мають спільний геополітичний простір – Східну Європу та схожі безпекові виклики, зокрема вплив Росії, питання енергетичної незалежності, регіональної безпеки й участі в європейських та євроатлантичних структурах. Однак кожна з країн має і свої переваги, історичний досвід і політичні акценти, які формують їх унікальні стратегії зовнішньої політики.

Порівняльний аналіз ґрунтується на таких критеріях:

- інституційна основа (наявність стратегічних документів, зовнішньополітичних концепцій);
- стратегічні пріоритети (європейська інтеграція, безпека, економічна співпраця);
- механізми реалізації (участь в міжнародних організаціях, дипломатична активність, військово-політичні союзи);
- регіональна роль і партнерства;
- ставлення до Росії і безпекова політика.

Усі чотири держави формують спільну геополітичну лінію протидії агресивній політиці РФ. Польща та Литва виступають активними адвокатами України в ЄС і НАТО. Румунія прагне закріпити свою роль у Чорноморській безпековій архітектурі, тоді як Україна активно працює над формуванням власної моделі субрегіонального лідерства.

Доречно зауважити, що важливою тенденцією є нові формати співпраці цих держав: Люблінський трикутник, «Ініціатива трьох морів», Балто-Чорноморське партнерство.

У Таблиці 1 подано порівняння ключових параметрів зовнішньої політики обраних чотирьох держав з акцентом на їхній статус щодо членства в ЄС і НАТО, пріоритетні напрямки зовнішньополітичної діяльності, ставлення до Російської Федерації, формати співпраці з Україною та типи зовнішньої політики. Порівняння демонструє різні моделі реагування на сучасні виклики безпеки, геополітичні пріоритети та практичні форми міжнародної взаємодії.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика зовнішньополітичних підходів України, Польщі, Литви та Румунії / Comparative characteristics of the foreign policy approaches of Ukraine, Poland, Lithuania and Romania

Критерій/ Criterion	Україна/ Ukraine	Польща/ Poland	Литва/ Lithuania	Румунія/ Румунія
Членство в ЄС/НАТО EU/NATO Membership	кандидат/ candidate	член обох/ member of both	член обох/ member of both	член обох/ member of both
Головний пріоритет Main Priority	ЄС, НАТО, безпека/ EU, NATO, security	регіональне лідерство, ЄС/ regional leadership, EU	балтійська безпека, підтримка демократії/ Baltic security, support for democracy	чорноморська безпека/ Black Sea security
Ставлення до РФ Attitude toward the Russian Federation	супротивник, агресор/ adversary, aggressor	супротивник/ adversary	супротивник/ adversary	стратегічна обережність/ strategic caution
Формати співпраці з Україною Formats of Cooperation with Ukraine	–	Люблінський трикутник/ Lublin Triangle	Люблінський трикутник/ Lublin Triangle	Чорноморські ініціативи/ Black Sea initiatives
Типи зовнішньої політики Types of Foreign Policy	реактивна, оборонна/ reactive, defensive	активна, ініціативна/ active, initiative-driven	ціннісна, моральна/ value-based, moral	безпекова, прагматична/ security-oriented pragmatic

Отже, попри різні ресурси та масштаби впливу, Україну, Польщу, Литву й Румунію об'єднує спільна стратегічна мета – забезпечення регіональної безпеки, енергетичної незалежності та зміцнення трансатлантичної

єдності. Для України особливо важливо вивчати досвід цих країн – їхню інституційну сталість, дипломатичну послідовність і механізм комунікації з ЄС та НАТО – для

посилення власного зовнішньополітичного потенціалу після завершення війни.

Аналіз сучасних зовнішньополітичних орієнтирів України засвідчив, що ключовими чинниками формування зовнішньої політики України є:

- безпековий фактор – необхідність протидії зовнішній агресії та гарантування обороноздатності;

- енергетичний фактор – диверсифікація постачань енергоносіїв і зелена трансформація;

- економічний фактор – інтеграція до європейського ринку та пошук нових торговельних партнерів в Азії;

- інституційний фактор – ефективність дипломатичної служби, кадрова стабільність і стратегічне планування.

Ці висновки підтверджуються поточними тенденціями. Так, європейська інтеграція стає головним вектором, що визначає не лише політику, а й внутрішні реформи. Поглиблення співпраці з НАТО безперечно визнається основою безпеки. Наступна визначальна тенденція – пошук стратегічних партнерств з країнами Глобального Півдня (як то Туреччина, Саудівська Аравія, Індія). І, наостанок, розвиток економічної дипломатії з акцентом на залучення інвестицій, модернізацію інфраструктури, просування українського експорту.

Беручи до уваги усі наведені фактори та формалізовану в стратегічних документах позицію України, можемо стверджувати, що основні орієнтири нашої держави – це європейська та євроатлантична інтеграція, відновлення територіальної цілісності, енергетична незалежність, розвиток партнерств з США, Польщею, країнами Балтії. Тривала війна та необхідність дипломатичної мобілізації для збереження міжнародної підтримки лише підсилює актуальність напрямків зовнішньої політики нашої держави. Україна зосереджується на інтеграції в ЄС і НАТО, а також на формуванні антикризових коаліцій у відповідь на агресію Росії. Важливим є акцент на зміцненні співпраці з демократичними державами.

Спираючись на викладене, а також застосування методу сценарного моделювання, було здійснено прогнозування можливих траєкторій розвитку зовнішньої політики України у середньостроковій перспективі (2025-2030 рр.). Зауважимо, що базовим принципом моделювання є ідентифікація ключових невизначеностей міжнародного середовища, які можуть істотно вплинути на

зовнішньополітичні рішення держави. Серед них:

- темпи інтеграції України до Європейського Союзу (ступінь політичної та інституційної готовності);

- рівень безпекової підтримки з боку НАТО та західних союзників;

- поведінка Російської Федерації як фактор ризику в регіоні;

- стратегічна позиція США щодо Східної Європи;

- зростання впливу Китаю на глобальному рівні.

На основі комбінації цих чинників побудовано три сценарії – реформістський, консервативний і кризовий. Кожен з них визначає можливий стан системи зовнішніх відносин України за різних політичних і безпекових умов.

Перший сценарій – реформістський (оптимістичний). За цього сценарію Україна прискорює інтеграцію в ЄС і НАТО, завершує ключові реформи, залучає міжнародні інвестиції, підвищує обороноздатність.

Другий сценарій – консервативний (інерційний). За нього зберігається прагматичний баланс між безпековими і економічними пріоритетами, без суттєвих проривів.

Третій сценарій – кризовий (песимістичний). Він передбачає погіршення безпекової ситуації, скорочення міжнародної підтримки, необхідність внутрішньої стабілізації.

Для уточнення реалістичності та практичної значущості сценаріїв було також проведено контент-аналіз експертних думок фахівців у сфері міжнародних відносин, безпекових досліджень, дипломатії. До вибірки увійшли представники академічних установ, аналітичних центрів, а також дипломати. Це дозволило отримати комплексне бачення стану міжнародного середовища.

Висновки. Поєднання трьох методів – порівняльного аналізу, сценарного моделювання та контент-аналізу експертних думок – забезпечило взаємну перевірку результатів дослідження. Це підвищило надійність висновків і дозволило створити більш обґрунтований прогноз розвитку зовнішньої політики України у мінливих міжнародних умовах.

Результати порівняльного аналізу демонструють, що майбутній курс зовнішньої політики України буде значною мірою визначатися здатністю країни впроваджувати внутрішні реформи, мобілізувати міжнародну підтримку та маневрувати в складному геополітичному просторі.

Найбільш реалістичним та сприятливим є реформістський сценарій, за умови стабільного політичного компромісу та залучення зовнішніх партнерів. Водночас потенційні ризики – як внутрішні (корупція, слабкість інститутів), так і зовнішні (зростання напруги, економічна криза) – вимагають активного моніторингу та розробки превентивної політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Перспективи формування нової європейської системи безпеки і місце в ній України: аналітична доповідь. 2025. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 13 жовтня. URL:

<https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/perspektyvy-formuvannya-novoyi-yevropeyskoyi-systemy-bezpeky-i>

2. Разумков, Д. 2025. Україна 2025 рік: виклики, стратегії та можливості. *Українська правда*. 13.01. URL:

<https://blogs.pravda.com.ua/authors/razumkov/6784d3c54ec19/>

3. Сех, Д. 2024. «Міжмор'я» – важливий регіональний альянс у процесі становлення України як європейської держави. *Міжнародні та політичні дослідження* 37: 32-39. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.3>

4. Михайленко, О.М. 2018. Україна в європейському просторі: можливості та виклики інтеграції. Київ: Університет «Україна». 248 с.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2025

Стаття рекомендована до друку 18.10.2025.

Alla Girman

Associate Professor, PhD in Political Science

Associate Professor of the Department of International

Economic Relations, regional studies and tourism Dniprovsky University of Customs and Finance

st. V. Vernadsky, 2/4, Dnipro, 49000

girmanap77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

MODERN CHALLENGES AND DEVELOPMENT SCENARIOS OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY: AN ANALYTICAL AND FORECASTING APPROACH

The article focuses on a comprehensive analysis and forecast of Ukraine's foreign policy amid the profound transformations of the international system in the early 21st century. It explores the main trends, influencing factors, and perspectives of Ukraine's external course within the context of European integration, security challenges, and regional cooperation. The study is based on an interdisciplinary approach that combines political science, international relations, security analysis, and strategic forecasting. The methodological framework encompasses three key components: comparative analysis of the foreign policies of Ukraine, Poland, Lithuania, and Romania; scenario modeling of Ukraine's foreign policy development for the medium term (2025-2030); and content analysis of expert opinions from leading specialists in international relations and diplomacy.

The comparative analysis demonstrates that despite differences in political traditions, the four states share common objectives—strengthening regional security, achieving energy independence, and preserving transatlantic unity. Ukraine is gradually shifting from a reactive and defensive model toward a proactive and reform-oriented strategy aimed at integration with the EU and NATO, as well as developing subregional leadership in Eastern Europe. The key factors affecting Ukraine's foreign policy are identified as security, energy, economic, and institutional determinants. European integration is defined as the country's central strategic direction shaping both its domestic reforms and external behavior.

Through scenario modeling, the study proposes three possible trajectories of development—reformist, conservative, and crisis-based. The reformist scenario envisions accelerated integration with the EU and NATO, enhanced defense capacity, and growing international investment. The conservative scenario implies maintaining pragmatic stability without major breakthroughs, while the crisis scenario anticipates deteriorating security and reduced international support. Expert evaluations indicate that the reformist model is the most realistic and favorable under conditions of political stability and sustained

international engagement. The article concludes that Ukraine's future foreign policy success depends on its ability to balance internal reforms, strengthen security resilience, and ensure active diplomacy in a complex and volatile global environment.

Keywords: *Ukraine's foreign policy, international relations, forecasting, geopolitics, European integration, scenario analysis.*

REFERENCES

1. Prospects for the Formation of a New European Security System and Ukraine's Place in it: Analytical Report. 2025. *National Institute for Strategic Studies*. 13.10. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analytychni-dopovidi/perspektyvy-formuvannya-novoyi-yevropeyskoyi-systemy-bezpeky-i>
2. Razumkov, D. 2025. Ukraine 2025: Challenges, Strategies and Opportunities. *Ukrainian Truth*. 13.01. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/razumkov/6784d3c54ec19/>
3. Sek D. 2024. «Intersea» – an important regional alliance in the process of Ukraine's emergence as a European state. *International and Political Studies* 37: 32-39. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.3>
4. Mykhailenko, O.M. 2018. Ukraine in the European space: opportunities and challenges of integration. Kyiv: University "Ukraine". 248 p.

The article was received by the editors 1.09.2025.

The article is recommended for printing 18.10.2025.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-09>

УДК 323:004(477)

Костянтин Валерійович Бринзааспірант кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків.k.brynza@ukr.net <https://orcid.org/0009-0008-7090-7042>

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ У ВИМІРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглядаються особливості суверенітету держави у вимірі інформаційної епохи та глобалізації. Підкреслюється значення суверенітету держави для забезпечення ефективного розвитку та конкурентоспроможності суспільства. Аналізується вплив сучасних умов на стан суверенітету держави як важливого актора сучасної глобальної взаємодії. Визначається, що в інформаційну епоху влада великою мірою залежить від спроможності продукувати та контролювати ціннісні смисли та культурні коди суспільства. Зазначається важливість ідентичностей, які характеризують сучасну суспільну взаємодію на різних рівнях. Дається характеристика протиріч універсального та партикулярного, на підґрунті яких виникає багато конфліктів. Підтвердженням цьому є багатовимірність добору ідентичностей, що характеризують не лише існування сучасних спільнот, а й втілюються на особистому рівні. Швидкісні зміни технологій, великі обсяги інформації, необхідність адекватної її інтерпретації, не лише засвоєння, а й продукування нового знання породжують великі вимоги до людини, до рівня людського розвитку. Розкриваються такі виклики суверенітету держави, як нестабільність, невизначеність, поліваріантність суспільних процесів як на глобальному, так і на локальних, регіональних рівнях. Багатоцентричність глобальної взаємодії, просування впливу недержавних акторів у формуванні політики на різних рівнях, латентність та нескоординованість як важливі характеристики такої взаємодії також посилюють роль випадковості та ризиків для ефективного збереження суверенітету сучасних держав.

Зазначається, що «цифрові розколи» на основі інтегрованості до новітніх технологій, загострюють світову нерівність, закріплюють успадкування статусу бідності та витискання на периферію розвитку тих сегментів, що не доводять свою корисність глобальним трендам та силам впливу.

Ключові слова: *суверенітет, держава, політичні процеси, ідентичність, інформаційна епоха, глобалізація, ціннісні смисли, політичний простір, стабільність*

Як цитувати: Бринза, К. В. 2025. Суверенітет держави у вимірі інформаційної епохи та глобалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 87-93. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-09>

In cites: Brynza, K. 2025. State Sovereignty in the Context of the Information Age and Globalization. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 87-93. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-09> (in Ukrainian)

Після розпаду СРСР, наприкінці ХХ століття, перед країнами, які було створено на його колишніх територіях, зокрема перед Україною, постало питання щодо формування власної національно-державної

ідентичності. Наявність такої ідентичності, її сталі характеристики, є умовою інтеграції суспільства, відбиває високий рівень загальнонаціонального порозуміння по відношенню до основних цілей та цінностей розвитку суспільства, а отже, виступає необхідною умовою успішного просування країни у глобальному, інформаційному за якістю, середовищі. Набуття статусу суверенної держави пов'язано з процесами

© Бринза К.В., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

самоідентифікації спільноти, із формуванням її громадянсько-політичної цілісності. Це визначає спроможність протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам, формує зв'язки між громадянами та власною державою, що своєю чергою постає важливим політичним фактором визначення та реалізації національних інтересів. Перебіг подій у світі у XXI столітті свідчить про те, що проблема суверенітету держави, аналіз принципових складових, що визначають суверенітет, його якості, дієспроможність держави, не лише не втратила актуальності, а й набуває особливого значення за умов підсиленої глобальної турбулентності.

Проблеми суверенітету держави, політичних трансформацій, нової якості влади в інформаційну епоху та за умов глобалізації привертають увагу сучасних науковців. Особливо відзначимо доробок З. Баумана, У. Бека, П. Бурдьє, С. Гантінгтона, М. Кастельса, К. Крауча, А. Лейпхарта, Н. Лумана, С. Льюкса, Е. Тоффлера, Т. Фрідмана. У вітчизняних дослідженнях у галузі політичної науки, на наш погляд, значимими є роботи О. Андрєєвої, О. Висоцького, Г. Зеленько, Т. Комарової, Ю. Мацієвського, С. Наумкіної, І. Поліщука, О. Романюка, Н. Ротар, О. Стойко, О. Фісуна, В. Шамраєвої. Розкривають важливі аспекти сучасного полікотворення.

Мета статті – визначити як класичні складові суверенітету держави, так і особливості змін, що відбуваються у цьому напрямку, проаналізувати специфіку в умовах глобалізації та інформаційної епохи, виклики, які породжує нова якість суспільного існування для таких акторів, як суверенні держави.

Сучасна держава як політичний інститут має суверенітет – вищу юрисдикцію на певній території. Суверенітет як ознака держави становить її важливу якість, яка свідчить про дієспроможність, незалежність та стабільність цього політичного інституту. У свою чергу саме держава є стрижнем політичної системи суспільства, а, отже, від її якості залежить функціонування як політичної сфери, так і усього суспільства в цілому. За сучасних умов суверенітет як дієва характеристика держав, інтерпретація цього поняття, впливають на співвідношення процесів інтеграції та диференціації в глобальному світі. Сучасні держави виступають акторами у протиріччях та конфліктах, що виникають на підґрунті цих протиріч, між силами універсалізму та партикуляризму (регіональності, локальності).

Процеси глобалізації формують та посилюють глобальний, універсальний простір. Як зазначав відомий дослідник З. Бауман, світ опинився у ситуації «плинної сучасності», коли людина постає перед великим обсягом інформації, яка швидко змінюється (Бауман 2008: 46), а інформаційно-комунікаційні та комунікативні можливості надають змогу формувати штучно сконструйовану реальність із ціннісними смислами, що не пов'язані з реальними політичними та суспільними процесами. Разом із глобальним простором формується і глобальна ідентичність, носіями якої є нові центри сили, центри влади зі своїми інтересами, такими як транснаціональні корпорації, що влучно називають «новітніми королівствами», міжнародні організації глобального впливу, криміналізовані структури наркоторгівлі, торгівлі зброєю, людьми, терористичні структури, які також опанували можливості глобального виміру.

Соціальною основою універсалізму є велика спільнота людей, яких З. Бауман називає глобальними мандрівниками, глобальними кочовиками (Бауман 2008: 73), інтереси яких великою мірою вже пов'язані не з національно-державною ідентичністю, а з розвитком та зміцненням глобальних можливостей, реалізуються у просторі, що втратив суто територіальне вимірювання та лине до простору інформаційно-комунікативної взаємодії та відповідного шляху породження ціннісних смислів. Для держави це є викликом, бо її інститути та дієспроможність піддаються впливу зовнішніх акторів із глобальною ідентичністю та глобальними можливостями. Об'єктивно слабшає зв'язок та вплив держави на своїх громадян внаслідок міграційних процесів, глобального перерозподілу капіталів, зменшення надходжень від економічних глобалізованих суб'єктів. Держава як важливий для стабільності усього суспільства інститут, мабуть, найбільшою мірою зазнає негативного впливу невизначеності, поліваріантності, а, отже, й непередбачуваності подальшого розвитку подій, що може бути визначено як зростання випадковості та ризиків. Світ, на думку З. Баумана, став таким, де немає сталих центрів дії, центрів рішень, разом із цим розуміти, передбачувати, а, отже, й прогнозувати логіку впливів, взаємодії, розвитку конфліктів стало набагато важче. Таких центрів влади багато, діють вони скоріш не скоординовано, латентно (Бауман 2008: 47). Від цього ускладнюється пізнання світу, зростає

невизначеність, яка впливає на процес прийняття політичних рішень. За умов «плинної сучасності» важливим напрямком діяльності держави задля забезпечення свого суверенітету стає адекватність, швидкість, вірна оцінка інформації, запобігання функціональній неграмотності в процесі прийняття політичних рішень.

Інформаційна епоха та глобалізація є взаємопов'язаними процесами, що підсилюють один одного. Перехід до чергового етапу глобалізації у середині XX століття збігається у часі зі зміною індустріальної моделі розвитку суспільства на постіндустріальну, інформаційну. Саме у цей час смисл глобалізації зосереджується на формуванні нового просторового вимірювання розвитку суспільних процесів. Суто територіальне розуміння простору, його «збирання» та принциповий розподіл набували визначеності ще протягом індустріального етапу. Сьогодні ключовим стає питання формування вже не глобального «тіла», а глобальної «душі»: площини інформаційно-комунікативної взаємодії, продукування та контролю щодо ціннісних смислів та культурних кодів суспільного життя. Інформаційний етап розвитку людства, де інформація, знання, комунікації стають провідними силами влади, продуктивності надає безліч інструментів задля поширення впливу глобальності. Формування універсального простору зумовлює зростання взаємозалежності частин світу. Зіткнення універсального та партикулярного має амбівалентний характер: не лише глобальне переформатує логіку розвитку окремих частин, а й локальне через локальні спільноти та, насамперед, конфлікти впливає на всесвітній розвиток, і через його дестабілізацію також. Суверенітет держав за такої амбівалентності стає важливим фактором як щодо внутрішньої стабільності та конкурентоспроможності, так і щодо перспектив сталого глобального розвитку. Власна формула ефективного, конкурентоспроможного інжинірингу у сфері державного управління передбачає врахування оптимального поєднання держави, суспільства та індивіда (Комарова, 2023: 10).

Ульріх Бек зауважує, що сучасні трансформації спонукають до квантового стрибка у політиці, що пов'язаний із відмовою від національної автономії заради того, щоб реалізовувався космополітичний суверенітет, у тому числі й для розв'язання національних проблем. Однак проти цього можна організувати спротив державного

суверенітету. Ульріх Бек на боці перспектив транснаціональної відкритості національної політики, бо інакше, на його думку, дієвість національно-державної політики буде поставлена під сумнів (Бек 2015: 134).

Ідентичність особистості та спільнот як самовизначення та визначення у світі має щільний зв'язок із уявленням про простір існування, відбиває усвідомлення через осягання просторово-часового континууму. У межах традиційного, аграрного суспільства людина визначала простір свого існування через такі вимірювання, як сім'я, соціально-професійна приналежність, місце проживання (у територіальному значенні). Із переходом до індустріального етапу розвитку та формуванням національно-територіальних держав фактори ідентичності набувають більшого узагальнення та абстракції. Такими факторами стають нація та держава, відповідно, й поняття про простір змінюється, потребує абстрагування. Прикладом для порівняння може бути ідентичність феодального господарства, де у межах землеволодіння люди могли навіть знати одне одного, або, принаймні, зустрічати на своєму життєвому шляху; на відміну від цього ідентифікуючи себе з нацією-державою, людина уявно поєднує себе з людьми, яких ніколи не зустріне, ідентифікує у просторі, який потребує зусиль на рівні формування ідеї про простір. Слід зазначити, що ідентичність національно-територіальних держав все ж таки має чітке визначення через окреслення територіального простору кордонами. Формування модерного розуміння суверенітету держави відбиває ускладнення ідентичності, що відповідає рівню інтеграції співіснування.

Глобальна ідентичність, яка сьогодні стала реальністю існує у вимірі, де ідея простору домінує, а факторами її визначення стають інформація, розмаїття інтерпретацій інформації, інформаційно-комунікативні взаємодії, знання, ціннісні смисли. Для суверенітету держави це є викликом, що потребує адекватних та швидких відповідей. Як реальні політичні процеси більшою мірою переміщуються з просторово-територіально визначених вулиць та майданів у площину штучного конструювання реальності, як ідеї у віртуалізованому просторі, так і визначення та функціонування суверенітету держави потребує не лише захисту певної території, її кордонів, забезпечення ефективної безпосередньої взаємодії на своїх теренах, а й потужного формування та підтримування ідейних складових сувереннос-

ті, захисту унікальних ціннісних смислів та культурних кодів нації, що визначають новітній простір та забезпечують конкурентоспроможність, захист національних інтересів у глобальному вимірюванні.

Слід зазначити актуальність «цифрового розриву», на якому наголошує М. Кастельс, характеризуючи причини посилення світової нерівності та нестабільності (Кастельс 2007). В епоху, коли знання та інформація стають важливими ресурсами продуктивності та влади, долучання до них визначає ефективність та конкурентоспроможність як окремих осіб, так і цілих спільнот. Формується досить обмежене елітарне коло спільнот, найбільш залучених у процеси використання інформаційно-комунікативних технологій, отримання прибутків від діяльності у цій сфері. Елітарні спільноти пов'язані не лише з інформаційними технологіями, мережевою якістю суспільства, а й з просуванням інтересів глобальної ідентичності. Зростання показників, які характеризують «цифровий розрив», свідчить про те, що ситуація із можливостями відносно безконфліктного співіснування поряд із різними техніко-технологічними укладами, а, отже, і різними моделями суспільного розвитку утруднена.

Сучасні технології та економіка, що їм відповідає, дуже швидко розвиваються та продукують логіку обмеженого вибору. Простір для реалізації альтернативних форм, нижчого технологічного рівня, меншої продуктивності, з іншим добром ціннісних смислів, що забезпечують суспільну взаємодію, звужується. Глобалізовані види діяльності, високоосвічені соціальні групи концентруються навколо великих міських центрів, у мегаполісах, об'єднуються у глобальні мережі, тоді як велика частка регіонів світу виключається з глобальної взаємодії на периферію. Фрагментація та маргіналізація суспільств і державних інститутів стає викликом для тих, хто не має можливостей для швидкого та адекватного реагування на запити інформаційної епохи та глобалізації. Елітарна спільнота, що концентрується насамперед у розвинених країнах, інкорпорує до кола свого впливу найбільш корисні сегменти з різних часток світу, з різних суспільств, у той час, як значна їхня частка залишається поза межами сучасного мейнстріму розвитку. «Цифровий розрив» таким чином виявляється у тому, що сучасні технології та відповідні їм ціннісні смисли межують із соціальними практиками володарювання, розподілу багатства, логіками формування соціальних ієрархій,

засадами організації економічної діяльності, а, отже, і ідентичностями та аксіологічними смислами, що залишилися від індустріального етапу, або, навіть, є проявом традиційних, аграрних форм суспільної організації.

Поліваріантність розвитку сучасного світу визначається ще й тим, що «цифровий розрив» проходить на рівні не лише суспільств, соціальних груп, а й на рівні окремих індивідів. Конструювання ідентичностей також має тяжіння до поліваріантності, що виявляється у тому, що окремі спільноти та індивіди можуть визначатися, використовуючи різні добори ціннісних орієнтацій, смислів залежно від мінливої кон'юнктури перебігу подій, що великою мірою залежить від стану та змін інформаційно-комунікативного простору. Безперечно, це породжує виклики для дієспроможності держав тому, що саме стала спільнота – народ є суб'єктом влади за умов демократичного розвитку. Як відомо, ще Марк Туллій Ціцерон зазначав, що народ це не будь-яке випадкове поєднання людей, а стала спільнота, яка поєднується порозумінням щодо питань права та спільними інтересами (Ціцерон, 2023). На сьогодні це не втратило актуальності, навіть набуло особливого значення через визначені нами особливості розвитку на сучасному етапі та утруднення, що виникають у процесі формування та збереження спільного соціокультурного поля. Характерною рисою міжнародних відносин в умовах глобалізації стала гостра конкуренція держав за вплив на громадську думку, залучення її на свою сторону, формування згідно зі своїми національними інтересами образу власної зовнішньої політики. Без опори на громадську думку держава не може успішно протистояти викликам свого геополітичного оточення (Краснопольська, Милосердна 2023: 13).

Діяльність держави, її суверенність набувають особливого значення не лише щодо питань захисту території, провадження рішень, обов'язкових для всіх, до кого вони звернені на певній території, легітимної монополії на примус, збирання зборів, податків з населення (що є класичними ознаками держави), а й відносно формування, збереження та захисту простору ціннісних смислів, культурних кодів суспільства, забезпечення сталого порозуміння у суспільстві стосовно ключових цілей, цінностей та настанов його розвитку. Сучасне розуміння простору, про яке йшлося вище, є характерним не лише для глобального

вимірювання, а й для держав та ідентичностей, які із ними пов'язані.

Поняття суверенітету держави набуло визначення ще у працях Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Гоббса та ін. Зміст поняття суверенітету держави, як і наукова рефлексія щодо нього змінювались упродовж історичного шляху існування держав. На це впливали зміни міжнародних відносин, розуміння політичного простору, характеристик держав, наприклад, визначення того, хто виступав у якості суверену, абсолютний монарх або представницька демократія (поліархія). Особливістю сучасного етапу – інформаційного, глобального – є те, що реалізується міждержавний суверенітет поряд із суверенітетом держав (Порівняльна політика, 2008: 75).

Слід згадати, що насамперед територія визначає основу концепції традиційного державного суверенітету. Ознаки держави, як відомо містять положення, що визначають змістовні виміри її функціонування: втілення політичної влади, володіння монополією на легітимний примус у межах своєї території, формування зовнішньополітичного вибору, регулювання руху через свої кордони, визнання іншими державами в якості незалежного суб'єкта, недопущення зовнішнього втручання у свої справи, захист влади на внутрішньому рівні. Такі складові, що характеризують суверенну державу, показують її автономність та незалежність від інших, були закладені в основу світового порядку на засадах концепції міжнародного права, яка відома як «Вестфальська модель». Зауважимо, що можливості реалізації зазначених ознак, мабуть, ніколи не були абсолютними, про що свідчить, наприклад, історія воєнних конфліктів та перманентний стан спалахування напруги у міжнародних відносинах.

Політична наука на сучасному етапі переосмислює поняття суверенітету. Це пов'язано з виникненням нової «пост-Вестфальської» реальності. Процеси глобалізації змушують переглядати традиційні ознаки суверенітету. Відбувається це тому, що змінам підлягають нібито сталі уявлення про різницю між зовнішньою та внутрішньою, міжнародною та державною, територіальною та не територіальною політикою. Як вже було зазначено, національно-територіальні держави й сьогодні є самостійними діючими одиницями, однак їм протистоїть велика кількість міжнародних владних структур та інститутів, для яких, до речі, суто територіальне вимірювання простору не має

принципового значення. Глобальна політика все більше залежить від недержавних учасників, таких як субнаціональні актори та національні групи тиску. Діяльність таких суб'єктів світової політики найчастіше пов'язана з інтересами економічної користі та бере витoki у сфері економіки, потужні сучасні глобальні гравці представляють сферу інформаційно-комунікаційних, комунікативних технологій, штучного інтелекту, їхній вплив має своїм підґрунтям володіння медіаресурсами, мережевими можливостями та активним втручанням в управління когнітивними процесами на різних рівнях суспільного буття. Для суверенних держав це формує порядок денний як внутрішньої, так і зовнішньої політики, зміст якого полягає у протистоянні уніфікації, що робити за умов глобалізації стає все важче суспільствам, де великою мірою представлені традиційні, або, навіть, модерні характеристики. Особливий протест у світовому вимірі викликає те, що визначає політико-культурні складові розмивання національного суверенітету. Розвиток та збереження загальної національної ідентичності, об'єднаної державної концепції, національної ідеології, за ствердженням французького вченого П. Бурдьє, є запорукою легітимності державної влади, стабільності функціонування національної держави (Bourdieu, 2016: 162).

Зрозумілим є те, що процеси деглобалізації виявляються своєрідною відповіддю, зворотнім боком процесів глобалізації та уніфікації. Як явище, що синтезує ці процеси З. Бауман, наприклад, описує глокалізацію (Бауман 2013). Глокалізація є проявом того, що глобальний розвиток є неминучим, однак не всі суспільства та спільноти, можуть однаково ефективно сприймати та реалізовувати його особливості. Виклики «вестернізації» стилю та образу життя змушують багато суспільств замислюватись над здійсненням модернізації на власних культурно-цивілізаційних засадах, поєднувати західні інновації та національні традиції. Такі країни, як Китай, Індія, Японія, Індонезія, Бразилія провадять політику, спрямовану на захист державного суверенітету, а, отже й стимулювання консолідації суспільств на основі національної культури, самобутності, у цих процесах ефективна державна політика є фактором формування відповідних ціннісних смислів суспільства та активного їхнього просування.

Як слушно зауважує український дослідник І. Сердюк, діалектичний взаємозв'язок і

взаємозумовленість правових, моральних і технологічних чинників у процесі становлення інформаційного суспільства спричинив лібералізацію правил регулювання інформаційного простору, що позначилось і на змінах у інформаційному законодавстві, вплинув на появу нових норм поведінки та в цілому підвищив роль державного регулювання і міжнародного співробітництва» (Сердюк 2017: 232). Слід зазначити, що швидка модернізація, яка сьогодні є перманентною та обов'язковою умовою існування, становить процес впровадження нових форм та смислів суспільного існування, зазвичай породжує виклики політичній та суспільній стабільності. За таких умов, як визначає Т. Комарова, технологіям контролю потрібно протиставити технології свободи, що спрямовані на те, щоб позитивні інноваційні здобутки не були перетравлені старими владними кодами та інститутами. а потужний техніко-технологічний розвиток поєднувався із просуванням нових ціннісних смислів суспільної взаємодії (Комарова, 2022: 21). Збереження керованості суспільними процесами, а, тим більш, ефективність управління стають потужною проблемою, вирішення якої неможливо без повноцінного суверенітету держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бауман, З. 2008. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства /пер. З англ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 108 с.
2. Комарова, Т. Г. 2023. Демократичний вибір України: зміст та параметри політичного інжинірингу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 44: 7-14. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-44-01>

Стаття надійшла до редакції 5.09.2025.

Стаття рекомендована до друку 20.10.2025.

3. Бек, У. 2015. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Ново світова політична економія /пер. з нім. К.: Ніка-Центр. 404 с. URL.: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bek_Ulrykh/Vlada_i_kontrvlada_u_dobu_hlobalizatsii_Nova_svitova_politychna_ekonomiia.pdf?
4. Кастельс, М. 2007. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства /пер. з англ. К.: Ваклер. 304 с.
5. Ціцерон Марк Туллій. 2023. Про закони. Про державу. Про природу богів. Вид-во Апіорі. 440 с.
6. Краснопольська, Т.М., Милосердна, І. М. 2022. Цифрова дипломатія як основа нової публічної дипломатії. *Актуальні проблеми політики* 69: 13-20 URL.: http://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/2.pdf
7. Порівняльна політика. Основні політичні системи сучасного світу. 2008. /В. Бакіров, М. Сазонов, О. Фісун та ін.; за заг. ред. В. Бакірова, М. Сазонова. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 576 с.
8. Bourdieu P, 2016. On the State Lectures at the College de France, 1989-1992. *Polity Press* URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/On-the-State-Lectures-at-the-Colle%CC%80ge-de-France-1989-1992-by-Pierre-Bourdieu.pdf>
9. Бауман З., 2013. Зміни треба прийняти. Лекція у Львівському Національному Університеті ім. Івана Франка. 10.09. URL: <http://zbruc.eu/node/12643>
10. Сердюк І. В. 2017. Морально-правові виклики глобального інформаційного суспільства, Філософські та методологічні проблеми права., 2(14): 224-235 с. URL.: file:///C:/Users/intel/Downloads/Fmpp_2017_2_19.pdf
11. Комарова, Т. Г. 2022. Гламури стабільність в умовах інформаційних технологій та глобалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 15-22. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-02>

Konstantin Brynza

PhD student, Department of Political Sciences, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
k.brynza@ukr.net <https://orcid.org/0009-0008-7090-7042>

STATE SOVEREIGNTY IN THE CONTEXT OF THE INFORMATION AGE AND GLOBALIZATION

The features of state sovereignty in the dimension of the information age and globalization are considered. The importance of state sovereignty for ensuring effective development and competitiveness of society is emphasized. The influence of modern conditions on the state of state sovereignty as an important actor of modern global interaction is analyzed. It is determined that in the information age, power largely depends on the ability to produce and control value meanings and cultural codes of society.

The importance of identities that characterize modern social interaction at different levels is noted. The contradictions of the universal and the particular are characterized, on the basis of which many conflicts arise. This is confirmed by the multidimensionality of the selection of identities that characterize not only the existence of modern communities, but are also embodied at the personal level. Rapid technological changes, large volumes of information, the need for its adequate interpretation, not only assimilation, but also the production of new knowledge create great demands on a person, on the level of human development. Such challenges to the sovereignty of the state are revealed as instability, uncertainty, polyvariance of social processes both at the global and local, regional levels. The multicentricity of global interaction, the promotion of the influence of non-state actors in the formation of policy at different levels, latency and uncoordination as important characteristics of such interaction also enhance the role of chance and risks for the effective preservation of the sovereignty of modern states.

It is noted that «digital divides» based on integration into the latest technologies exacerbate global inequality, consolidate the inheritance of the status of poverty and the displacement of those segments that do not prove their usefulness to global trends and forces of influence to the periphery of development. The activities of modern non-state actors of world politics are most often associated with the interests of economic benefit and originate in the sphere of economics, powerful modern global players represent the sphere of information and communication, communication technologies, artificial intelligence, their influence is based on the possession of media resources, network capabilities and active intervention in the management of cognitive processes at various levels of social life. It is emphasized that the sovereignty of the state requires powerful formation and support of ideological components, protection of unique value meanings and cultural codes of the nation, which determine the modern political space, largely virtualized.

Keywords: sovereignty, state, political processes, identity, information age, globalization, value meanings, political space, stability

REFERENCES

1. Bauman, Z. 2008. Globalization. Consequences for individuals and society /Translated from English. Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy». 108 p.
2. Komarova, Tetiana. 2023. Democratic Choice of Ukraine: Content and Parameters of Political Engineering. The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science» 44: 7-14. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-44-01> (in Ukrainian)
3. Beck, U. 2015. Power and Counterpower in the Age of Globalization. *The New World Political Economy* /trans. from German. K.: Nika-Center.
4. Castells, M. 2007. Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society /trans. from English. K.: Vakler. 304 p.
5. Cicero Marcus Tullius, 2023. On laws. On the state. On the nature of the gods. Ed. Apriori. 440 p.
6. Krasnopska, T.M., Myloserdna, I. M. 2022. Digital diplomacy as the basis of new public diplomacy. Current problems of politics 69.13-20 URL.: http://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/2.pdf
7. Comparative Politics. Main Political Systems of the Modern World. 2008. / V. Bakirov, M. Sazonov, O. Fisun et al.; ed. by V. Bakirov, M. Sazonov. Kh.: V.N. Karazin National University. 576 p.
8. Bourdieu P, 2016. On the State Lectures at the College de France, 1989-1992. *Polity Press* URL: https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/On-the-State_-Lectures-at-the-Colle%CC%80ge-de-France-1989-1992-by-Pierre-Bourdieu.pdf
9. Bauman Z., 2013. Changes must be accepted. Lecture at the Ivan Franko National University of Lviv. 10.09.URL: <http://zbruc.eu/node/12643>
10. Serdyuk I. V. 2017. Moral and legal challenges of the global information society, Philosophical and methodological problems of law., 2(14): 224-235 pp. URL.: file:///C:/Users/intel/Downloads/Fmpp_2017_2_19.pdf
11. Komarova, T. G. 2022. Glamorous stability in the conditions of information technologies and globalization. Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University, series «Issues of Political Science» 41. 15-22. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-02>

The article was received by the editors 5.09.2025.
The article is recommended for printing 20.10.2025.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-10>

УДК 327(477)

Олексій Анатолійович Баталов

доцент кафедри політології, к. філос. н., Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

o.batalov@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

Артур Юрійович Гребенюк

студент магістратури кафедри політології, Харківський

національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

grebenyykartur@gmail.com, <http://orcid.org/0009-0003-0400-1465>

УКРАЇНА У СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЦІ

Проаналізовано роль України на світовій геополітичній арені від 1991 р. до 2025 р. На підставі робіт Х. Маккіндера та Зб. Бжезінського підкреслено геостратегічне значення України для балансу сил в Євразії. Виокремлено три варіанти геостратегії, що були можливими для України, починаючи з 1991 р.: нейтралітет, здобуття Україною статусу регіонального лідера, приєднання до інтеграційних проєктів зовнішніх «центрів сили». Досліджено, якою мірою та наскільки успішно Україна використовувала ці геостратегії.

Проаналізовано роль, що відігравала Україна в геополітиці починаючи з 1991 р.: з 1991 р. до приблизно «помаранчевих подій» 2004 р. українська еліта позиціонувала Україну переважно як суверенного «нейтрального гравця». Були мали невдалі спроби стати «регіональним лідером» (ГУУАМ); - після 2004 р. команда президента В. Ющенка вперше задекларувала зміну геополітичного вектору на прозахідний. В середині України розпочався складний процес геополітичного вибору, який остаточно завершився після початку російської агресії у 2014 р.

В результаті наслідків помилкових рішень 1990-х років, а також частковості євроінтеграційних зусиль всередині України, неготовності Заходу прийняти Україну ціною конфлікту з РФ, реальне значення України поступово деградувало до ролі «буферної зони» між Заходом та РФ, внаслідок чого зовнішні впливи на українську політику зростали і з часом вона стала зручною «жертвою агресії». Виділено етап після 2014 р. (і особливо після 2022 р.), який позначився тим, що українська політична нація хотіла бачити Україну в якості «форпосту» для США і країн Європи, призначенням якого було б стримування реваншистських намірів Кремля. Однак необхідних ресурсів для перетворення України на «форпост» від Заходу не надійшло, а реальна підготовка до бойових дій зі ЗС РФ, спираючись переважно на внутрішньоукраїнські ресурси, не проводилась. Робиться висновок, що наслідком цього стала неготовність України до повномасштабної війни. Після 24.02.2022 Україна отримала допомогу від країн Заходу доволі суттєву, але недостатню, щоб зупинити і відкинути агресора. Поточний геополітичний стан України визначено, як «поле бою».

Зроблено три висновки. Перший - за умови продовження повномасштабної війни на виснаження, відсутності (або обмеженості) зовнішньої допомоги, невпровадження ефективних системних змін у самій українській державі – українська геополітична суб'єктність є умовною, а виживання України, як незалежної суверенної держави, не є гарантованим. Другий – Україні необхідно перейти від стану «поля бою» до менш руйнівного і більш суб'єктного для України. Третій – виокремлено варіанти подальшого розвитку подій для України: продовження стану «поля бою»; поширення бойових дій на європейські країни; вихід України з гарячої фази поточної війни і далі: або «буферизація» України з подальшим ризиком втрати державності, або «форпостизація» України, або звернення по безпекову допомогу до незахідних «центрів сили».

Ключові слова: *Україна, геополітика, варіанти геостратегії, «центри сили», нейтралітет, регіональний лідер, прозахідний геополітичний вектор, «буферна зона», «поле бою», «форпост».*

Як цитувати: Баталов, О.А., Гребенюк, А.Ю. 2025. Україна у сучасній геополітиці. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 94-102 <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-10>

In cites: Batalov, O., Hrebeniuk, A. Ukraine in Contemporary Geopolitics. 2025. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 94-102. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-19> (in Ukrainian)

Актуальність статті зумовлено тим, що в умовах поточної повномасштабної війни з РФ Україна виборює як право на власний вільний геополітичний вибір (тобто де-факто на геополітичну суб'єктність – право обирати, до яких «центрів сили» приєднуватись чи не приєднуватись), так і можливість існувати в якості суверенної держави. Це вимагає об'єктивного аналізу наявних геополітичних обставин на момент здобуття політичної незалежності у 1991 р. та тієї геополітичної траєкторії, яку відтоді пройшла Україна, а також поточного стану справ, що в подальшому надає можливість виокремити основні варіанти подальшого перебігу подій.

Дослідженням зазначеної проблематики займалися та займаються такі дослідники, як Зб. Бжезінський, Т. Кузьо, Е. Вілсон, О. Дергачов та інші.

Метою статті є стислий аналіз ролі України на світовій геополітичній арені від 1991 р. до 2025 р.

Багато мислителів – представників геополітичних наукових шкіл підкреслювали особливе значення території, на якій виникла українська держава (а також Польща та ще кілька держав Східної Європи). Зокрема, класик геополітичної думки Х. Маккіндер ще на початку XX століття сформулював таку тезу: хто контролює Східну Європу («східноєвропейський стратегічний Хартленд»), той керує Хартлендом («серцевинною землею», що тисячоліттями фактично була географічною віссю історії, і нині належить переважно РФ); хто контролює Хартленд, той керує Світовим островом (тобто Євразією та Африкою), хто контролює Світовий острів, той керує Світом (Mackinder 1904 : 436). Під Хартлендом «серцевинною землею», він розумів територію, яка нині належить РФ.

Таким чином, контроль над Східною Європою, зокрема над Україною, відкривав

доступ до центрального простору євразійського континенту – до «Хартленду» і, як наслідок, це дозволяє формувати або стримувати континентальну гегемонію «імперій Хартленду» (від імперій скіфів, гунів, тюрків і монголів до Російської імперії, СРСР та РФ). Відзначимо, що у Москві це завжди розуміли, що чітко простежується у зовнішній політиці РФ щодо українських територій (і у т.ч. щодо незалежної держави Україна починаючи з 1990-х і особливо після 2004 року, коли виникла загроза «відходу» України від РФ до інших «центрів сили»).

Виникнення незалежної України 1991 р. не змінило ставлення до неї, як до переважно об'єкта впливу зовнішніх «центрів сили», яким вона може надати певні переваги (стратегічне географічне розташування, розвинену промисловість, чималий людський ресурс, транзитні можливості тощо). Так, Зб. Бжезінський, погляди якого формувались під впливом робіт А. Мехена, Х. Маккіндера та Н. Спайкмена, зазначав, що хоча впродовж тисячоліть держава, яка отримувала контроль над «Хартлендом», автоматично отримувала контроль і над Євразією, однак сьогодні світове лідерство більше не визначається домінуванням тільки у «Хартленді», важливим є контроль одночасно над 5 ключовими геополітичними регіонами, а саме: Україною, Туреччиною, Азербайджаном, Іраном та Південною Кореєю. Отже, Україна, згідно з цією логікою, вважалась одним із ключових географічних «вузлів», контроль над яким відкривав величезні можливості у формуванні стратегічного балансу сил в Євразії.

Аналізуючи наслідки розпаду СРСР, Зб. Бжезінський дійшов висновку, що найбільш чіткою для «імперії Хартленду» (у її сучасному вигляді, тобто РФ) була втрата України, оскільки це означало втрату багатой індустріальної та сільськогосподарської економіки, кількох десятків мільйонів

людей, позбавило домінування на Чорному морі, тощо. Так, дослідник зазначав, що Україна – це новий і важливий простір на євразійській шахівниці, вона являє собою геополітичну вісь; її існування як незалежної держави сприяє трансформації Росії. Без України Росія перестала б бути євразійською імперією. Росія без України все ще могла б претендувати на імперський статус, але тоді вона б стала переважно азійською імперською державою. У разі відновлення Москвою контролю над Україною Росія знову здобуде необхідні засоби відродження імперської могутності у межах і Європи, і Азії (Бжезінський 2000 : 46). Втрата України докорінно обмежило геостратегічні можливості Росії, бо навіть без прибалтійських держав і Польщі вона могла б намагатися стати лідером, як євразійська імперія. (Бжезінський 2000 : 92).

Цікавим є те, що вищенаведені цитати Зб. Бжезінського були проінтерпретовані російськими політиками та суспільними діячами як те, що без України Росія начебто взагалі не зможе бути імперією, а не тільки євразійською імперією. Це абсолютно не так. Московське царство почало перетворюватися на імперію після захоплення Іваном IV Грізним Казані та Астрахані (держав з соціокультурної відмінним населенням), тобто ще задовго до включення українських територій у склад царства. Теперішня РФ також за своєю внутрішньою структурою та зовнішньою політикою цілком може вважатись імперською (як варіант – «квазіімперською») державою (а повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 р. взагалі відроджує класичні і найважливіші імперські силові методи переформатування світу).

Отже, у концепції Бжезінського в його праці «Велика шахівниця» Україна постає як один з ключових в Євразії регіонів, зміна геополітичної приналежності якого здатна трансформувати стратегічний баланс сил у Євразії. У пізніх роботах Бжезінський розглядає Україну в якості потенційного гаранта ліберального порядку у Східній Європі та механізму впливу на РФ, або ж, у разі її повернення під російський вплив – як певну точку геостратегічного прориву недемократичних і незахідних сил. Таким чином, згідно з Бжезінським, незалежна від РФ українська державність є важливим фактором загальноєвразійської стабільності та впливу на геополітичну мапу європейського регіону.

Після 2014 р. цей відомий вчений-геополітик закликав надати Україні всю

необхідну фінансову та збройову допомогу. Як ми тепер знаємо, пропозиції Бжезінського фактично були проігноровані американськими президентськими адміністраціями Б. Обами, Д. Трампа та Д. Байдена, що призвело до фактичної неготовності України до тривалої війни у повномасштабному форматі. Більш того, на Заході була надзвичайно поширеною думка про слабкість ЗСУ, що дозволить ЗС РФ окупувати всю або більшу частину України за дуже короткий проміжок часу (називались терміни від трьох днів до трьох місяців) – і, відповідно, «вкладатись» у те, що стане російським, начебто немає сенсу. Відзначимо, що такі думки і дії були фактично одним із факторів, що й спонукали Москву до вирішення «українського питання» силовими методами. Власне, повномасштабна війна 2022-? років стала конкретним доказом того, наскільки критичною є українська територія для реалізації континентальних амбіцій Москви і наскільки вона є недооціненою з боку США (і особливо адміністрацією «другої» президентської каденції Д. Трампа).

Тепер звернемось до України. Які *варіанти геостратегії існували для України починаючи з 1991 р.?*

Перший варіант – неприєднання до існуючих інтеграційних проєктів «центрів сили» та неініціювання власних (тобто *нейтралітет* або принаймні *позаблокованість*). Однак справжній нейтралітет та позаблокованість вимагають від держави перш за все наявності власних боєздатних (бажано потужних) збройних сил, а, відповідно, й міцної економіки (здатної утримувати такі збройні сили). Про це чудово пам'ятає Швейцарія, збройні сили якої цілком готові до оборонних дій, про це пам'ятає ядерна Індія – один з ініціаторів «Руху неприсєднання».

Україна ж одночасно з проголошенням нейтральності та позаблокованості у 1990 та 1991 рр. проводила й активну політику роззброєння (знищення великої кількості накопичених радянських озброєнь, відмова від цілої низки видів озброєнь, руйнація радянської системи ВПК та мобілізаційної системи), що зрештою й призвело її до неготовності брати участь у бойових діях високої (та навіть і середньої) інтенсивності, що й підтвердили події 2014-2015 рр. Як влучно зазначає Т. Кузьо, позаблокованість одночасно з фактично зруйнованою армією – це ризик втрати суверенітету та існування держави (Kuzio 2005 : 396). Таким чином Україна, втративши реальні внутрішні інструменти забезпечення свого сувере-

нітету і територіальної недоторканості, з держави формально нейтральної станом на 2013 р. перетворилась фактично на *«буферну територію»*.

Ті країни, що або мали (Бельгія, Фінляндія), або мають (Швейцарія, Австрія) статус нейтральної країни отримали його не тільки завдяки власній волі (самопроголошенню), а й відповідно до угод між геополітичними гравцями. Ніякого міжнародного документу, де були б закріплені чіткі дієві гарантії безпеки для України, як для нейтральної, позаблокової, без'ядерної держави, отримано не було. Тобто Україна отримала свою незалежність в момент глобального геополітичного руйнування «біполярної» міжнародної системи, опинившись на глобальній геополітичній арені фактично без жодних реальних гарантій безпеки від зовнішніх «центрів сили» (D'Anieri 2012 : 448). Втім, якби такі гарантії навіть були, необхідно пригадати сумний досвід Бельгії, яку двічі окупували війська Німеччини – формально одного з гарантів незалежності та нейтралітету країни (точніше, у 1830-1839 рр. гарантувала Прусія, навколо якої пізніше й утворилась об'єднана Німеччина) в обмін на невступ Бельгії до воєнних союзів.

В Україні наявна переважно не гірська місцевість (зручна для партизанських дій), а рівнина (через яку легко наступати ворожим військам), не безлюдна малопродуктивна тундра, а чорноземи з корисними копалинами та доволі працьовите населення. Власне, територією України з давніх часів переміщувались цілі народи (авари, болгари, угорці та інші). Відповідно, якщо стали безпеку Україні станом на 2014 р. не могли гарантувати ані ЗСУ, ані міжнародні «центри сили», то вона на додачу до «буферної території» стала ще й *зручним об'єктом для зовнішньої агресії*.

Другий варіант – ініціювання власних інтеграційних проектів (здобуття Україною статусу *регіонального лідера* або принаймні одного з лідерів). Скоріше за все, цей варіант не міг бути реалізованим через низьку якість українських еліт (які скоріше були зайняті первинним накопиченням капіталу, лишаючи поза увагою визначення майбутньої долі України та не приймали свідомої участі в геополітичній «грі») та периферійний стан України у світ-економіці, внаслідок чого ресурси, що могли б посприяти модернізації України, «витікали» до розвинутих країн «ядра» світ-економіки. Хоча деякі зусилля робилися в цьому напрямку: за часів Л.

Кучми розроблялась ідея ГУУАМ (Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова), а за часів В. Ющенко – ідея «Балтійсько-Чорноморської дуги» (країни Балтії, Польща, Україна, Грузія). Фактично це були спроби перетворити Україну з об'єкта на суб'єкт геополітичних подій (Дергачов 2010 : 67). Проте вже у другій половині 2000-х років час для реалізації таких проектів закінчився (на заході від України відбувалось розширення ЄС та НАТО, на сході – почалось посилення суб'єктоспро-можності РФ, зовнішня та внутрішня політика якої почала тяжіти до «реваншизму», навіть Туреччина на півдні почала перетворюватись на регіональний «центр сили»).

Третій варіант – приєднання до інтеграційних проектів зовнішніх «центрів сили». Зазначимо, що він з самого початку був найімовірнішим тому, що держави, які нещодавно виникли як самостійні, завжди мають недостатню легітимність як внутрішню (у громадян країни немає чіткої відповіді на питання «навіщо ця держава існує?»), так і зовнішню (у сусідів виникає спокуса захопити території, оскільки «раніше це були наші землі»). Так, Литві, Латвії та Естонії у 1990-х вдалось скористатись пан'європейською легітимністю від ЄС та безпекою від НАТО. Винятком з цього правила є держави – нащадки (частіше за все метрополії) імперій, що розпались (наприклад, РФ по розпаді СРСР).

Для еліт України, геополітичний статус якої, як ми показали вище, починаючи з 1991 р. поступово деградував до «буферної зони» та «жертви агресії», вибір був між Заходом (тоді не вбачалось значної різниці між ЄС та США) та РФ. Боротьба всередині України між двома векторами геостратегічного розвитку – прозахідного та проросійського – поступово посилювалась; до неї все активніше долучались зовнішні «центри сили». Наочним доказом зазначеної боротьби стали «Помаранчева революція», «електоральні гойдалки» 2005-2010 рр. (перемога то прозахідного кандидата, то проросійського) і «Революція гідності».

Після 2014 р. у внутрішньоукраїнські процеси вже безпосередньо силовим чином втрутилась РФ (анексія Криму, війна на Донбасі, повномасштабна війна 2022-? рр.). З одного боку, це призвело до втрати Україною частини територій, руйнування інфраструктури, загибелі або втечі за кордон значної чисельності громадян, а з іншого – до активного формування української

політичної нації, яка змогла системно та послідовно відстоювати саме прозахідний вектор розвитку.

Яку роль відіграє Україна в сучасній геополітиці: «нейтральний гравець», «міст», «ініціатор регіональної інтеграції», «буфер», «об'єкт зовнішнього впливу», «жертва агресії», «поле бою», «форпост» чи щось інше?

З 1991 р. до приблизно «помаранчевих подій» 2004 р. українська еліта позиціонувала Україну переважно як «нейтрального гравця» (подекуди – як «міст» між російським Сходом та євроамериканським Заходом (звідси – й т.зв. «політика багатовекторності»). Це було результатом перш за все як відсутності бажання відігравати більш активну роль на міжнародній арені, так і результатом домовленостей між зовнішніми «центрами сили» (перш за все між США та РФ). Під час президентства Л. Кучми мали місце й спроби ініціювання регіональної інтеграції (ГУУАМ), але невдалі.

Після 2004 р. команда президента України В. Ющенка вперше задекларувала зміну свого геополітичного вектору на прозахідний (що у РФ було проінтерпретовано, як «відхід від Москви», загрозу для планів по «відновленню імперії» і розпочато дії щодо недопущення такого варіанту розвитку подій). Проблемною була навіть не стільки частковість євроінтеграційного процесу в Україні, скільки фактичне блокування швидкого вступу України до НАТО з боку західних еліт, стурбованих можливою жорсткою реакцією РФ (і це наочно проявилось на Бухарестському саміті НАТО 2-4 квітня 2008 р.). В умовах продовження розбросення ЗСУ та бурхливих внутрішньополітичних процесів це стало фактично запрошенням для РФ до більш активного втручання в українські справи.

Слід відмітити, що «помаранчеві» події не звели нанівець російський вплив на українську внутрішню політику та не прибрали проросійських акторів з політичної арени в Україні (Wilson 2015 : 10). Перемога проросійського кандидата на президентських виборах 2010 р. перевела євроінтеграцію у чисто декларативну площину (як це мало місце, наприклад, у Грузії у 2012 р. після перемоги на виборах політичної сили Б. Іванішвілі).

Однак одночасно з цим в Україні відбувалось активне формування політичної нації, яка починає усвідомлювати себе як частину Західного (принаймні європейського) світу (і це відрізнялось від позиції

багатьох українських націоналістів 1990-х років). Події 2014-2015 рр. призвели до стрімкого збільшення чисельності представників української політичної нації, які починають розуміти Україну як активного учасника міжнародних відносин (тобто державу, яка має право здійснити «прозахідний вибір», «стримувати» імперський реваншизм РФ, а не бути «буфером» чи навіть «сателітом» РФ).

У 2022 та 2023 роках, на початку повномасштабної війни з набагато сильнішим противником, політичний активізм, добровольчий та волонтерський рух і справді продемонстрували надзвичайно важливу роль, але в наступні роки великої війни на виснаження на перше місце вже вийшли такі фактори, як наявність значного фінансового ресурсу, розвинутого військово-промислового комплексу, тощо – тобто всього того, від постачання чого ззовні від держав-партнерів Україна є критично залежною (і нестача чого безпосередньо впливає на перебіг подій на фронті).

Після 2014 р. (і особливо після 2022 р.) українська еліта декларувала Україну як «форпост» для США і країн Європи, призначенням якого є стримування реваншистських намірів Кремля. Однак вочевидь вважалося, що ресурси для перетворення України на «форпост» повинні надати Захід, а відповідно, реальна підготовка до повномасштабних бойових дій зі ЗС РФ, спираючись переважно на внутрішньоукраїнські ресурси, не проводилась (зазначимо, що Україна в 2014-2022 рр. могла зробити доволі багато: налагодження масового виробництва боєприпасів, розвиток ракетної програми, створення дієвої мобілізаційної системи, тощо). Після перемоги на президентських виборах 2019 р. В. Зеленського було згорнуто навіть частину проєктів ВПК, розпочатих після 2014-2015 рр., оскільки чомусь вважалося, що з РФ можна «домовитись посередині» (що виглядало доволі наївним, оскільки Кремль чітко заявляв, що відхід України до західного «центру впливу» для нього є неприйнятним, тому вочевидь «домовитись посередині» для В. Путіна означало щось зовсім інше, ніж для В. Зеленського).

Після 24.02.2022 Україна не одразу, але отримала доволі суттєву допомогу від країн Заходу: достатню, щоб стримати просування ЗС РФ, провести два контрнаступи (із заходом ЗСУ до Курської області - навіть три), стабілізувати фінансову систему, здійснювати виплати економічно вразливим

верствам населення, тощо, але недостатню, щоб нанести поразку ЗС РФ і відкинути їх, наприклад, до фактичних кордонів України 2022 р.

Російсько-українська війна 2022-? рр., безумовно, руйнівним чином впливає на сучасний світовий порядок. Проте США відмовляються розглядати цю війну як таку, що загрожує безпосередньо їм (це було і з адміністрацією Д. Байдена, і нині відбувається з командою Д. Трампа), хоча те, що відбувається, безумовно, руйнує американську гегемонію в світі. Щодо країн Європи, то цю війну як потенційну загрозу для себе згодні розцінювати лише деякі країни Північної Європи (Фінляндія, Швеція, Литва, Латвія, Естонія, частково Німеччина) та частково країни Центральної Європи (якоюсь мірою Польща та Чехія, але не Угорщина та Словаччина). Південна Європа (наприклад, Іспанія, Португалія, якоюсь мірою Італія) з її міграційними проблемами дуже далека від усвідомлення загроз для неї з боку РФ. Однак, як влучно відмітили у Центрі Розумова, у разі програшу України у геополітичний вимір повернеться «право сильного» (Центр Разумкова 2022 : 49) – і що буде з цим робити та сама «розслаблена» Південна Європа? Пвдкреслимо, що таке ставлення до Російсько-української війни безпосередньо впливало на допомогу Україні.

«Втома» від України на Заході почала наростати після невдачі українського контрнаступу у 2023 р., посилилась після часткового «переключення» західних суспільств на події у Секторі Газа, але остаточно проявилась вже у 2025 р. - після перемоги у США на президентських виборах 5 листопада 2024 р. Д. Трампа.

Наразі, наприкінці 2025 р. можна констатувати, що президентська адміністрація США розглядає Україну як «проблемний актив» (звідси небажання надавати пряму матеріальну допомогу, пропонуючи європейцям купляти зброю у США для її подальшої передачі ЗСУ), як «об'єкт торгу» з РФ (в цьому контексті є показовим, що перемовини між США та РФ відбуваються без участі України та європейських держав) і як «геополітичний буфер» (до такого висновку можна прийти, якщо уважно проаналізувати те, що пропонується Україні у 28 пунктах мирного плану Д. Трампа). До речі, РФ розглядається чинною американською адміністрацією, як «центр сили», з інтересами якого потрібно рахуватись

(можливою кінцевою метою такої «гри» є союз проти Китаю).

Ключові держави ЄС (Німеччина, Франція, Польща тощо) та євробюрократія (У. фон дер Ляєн, К. Каллас та ін.) декларують бажання бачити Україну «форпостом» Європи (наприклад, план допомоги Україні, сформульований К. Каллас і названий у ЗМІ «стратегією сталого дикобраза»), але у них вочевидь не вистачає власних ресурсів на підтримку України, яка веде повномасштабну війну (на перетворення невоюючої України на «форпост», скоріше за все, можливостей вистачить і без участі США).

Отже, можна визначити поточний стан України, як **«поле бою»** (де-факто це вже навіть не роль, що передбачала б певну активну позицію, а саме стан). Перш за все тому, що в умовах неможливості самостійно «тягнути» війну (хоча б на 60%, не кажучи вже про 80%) та при наявних невдачах на полі бою, Україна втрачає суб'єктність - а саме можливості впливати на перебіг подій (зокрема, на параметри виходу з війни чи то через переговорний процес щодо мирної угоди, чи то через успіхи на полі бою). Також відмітимо, що класичного «тилу» в Україні немає (вся територія країни є досяжною для російських ракет і дронів, хоча, звісно, ситуація в Покровську та Львові радикально відрізняється). Україна – наразі не «форпост», оскільки форпости завчасно будують згідно спеціальному плану і готують до бойових дій (як до активних штурмів, так і до тривалих облог). До того ж, РФ – це потужний супротивник, відповідно, гіпотетичний український «форпост» в осяжній перспективі не зможе триматись виключно на власних ресурсах і буде критично залежати від постачання ззовні.

Висновки. В якості *першого висновку* зазначимо таке. В умовах дії трьох факторів, а саме: 1) продовження поточної повномасштабної війни на виснаження; 2) відсутності (або обмеженості) зовнішньої допомоги; 3) невпровадження рішучих та ефективних системних, структурних змін у самій українській державі – українська геополітична суб'єктність є умовною і більш того, виживання України, як незалежної суверенної держави не є гарантованим.

Звідси впливає *другий висновок* – Україні необхідно перейти від стану «поля бою» до якогось іншого, менш руйнівного і більш суб'єктного для України. Які саме дії для цього потрібно зробити – це вже питання до наших політиків і державних інститутів.

В якості *третього висновку* спробуємо окреслити можливі подальші геополітичні траєкторії України:

1) продовження теперішнього стану «поля бою», що за наявних тенденцій (відсутності матеріальної підтримки від США, доволі обмеженої допомоги від країн ЄС) несе для України критичні ризики подальшої втрати територій, загибелі та втечі за кордон значної кількості людей, матеріальні втрати та руйнування і, зрештою, навіть цілком ймовірну втрату суверенітету;

2) за умови поширення бойових дій на європейські країни (наприклад, на території Естонії, Литви, Латвії, можливо, Польщі) для України виникнуть нові можливості (ситуація змусить країни ЄС, навіть за умови дистанціювання США від цієї ситуації, знайти необхідні ресурси для опору РФ і, у тому числі, для України);

3) Україна виходить з гарячої фази поточної війни і далі можливі варіанти:

- «буферизація» України (пропозиція Д. Трампа, яка, начебто, знаходить підтримку у Кремлі) з подальшим ризиком втрати державності (так, нова війна може розпочатись вже через декілька років);

- «форпостизація» України (завдяки власним ресурсам, європейській допомозі, можливій допомозі від США за умови приходу там до влади демократів);

- (найнестандартніший варіант) Україна, зберігаючи добрі відносини з принаймні частиною країн ЄС (перш за все Північної Європи) звертається по безпекову допомогу до незахідних «центрів сили», у якості яких можуть бути, наприклад, Туреччина та Індія. Так, протягом останніх років можна було спостерігати подібний геополітичний дрейф від РФ до Туреччини спочатку у алієвського Азербайджану, а тепер і у пашинінівської Вірменії. Найцікавіше – Кремль не реагує на це настільки болічно, як у випадку з вибором «прозахідного курсу» (як було у випадках України та Грузії). Асадівська Сирія, що принаймні з 2014 р. час знаходилась в геополітичній зоні впливу РФ, тепер (після повалення режиму Б. Асада у 2024 р.) також перейшла на турецьку орбіту. Щодо Індії –

цей геополітичний «гравець» у нашому регіоні представлений доволі слабо, але, вважаємо, Україні та Індії є що запропонувати один одному. Принаймні, для України це був би шанс на вирішення цілої низки проблем (від економічної до демографічної). Проблема полягає в тому, що наша еліта взагалі не відпрацьовувала подібні варіанти, з принаймні 2014 р. цілком зосередившись на «прозахідному курсі» (причому скоріше на «проамериканському», ніж на «проєвропейському»).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mackinder, H. J. The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal. 1904. Vol. 23, № 4 : 421–437. URL: https://ondisc.nd.edu/assets/422105/mackinder_1904_heartland_article_17_pages.pdf
2. Бжезінський, З. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи /пер. з англ. Львів – Івано-Франківськ.: Лілея–НВ, 2000. 236 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bzhezinski_Zbigniev/Velyka_shakhivnytsia.pdf
3. Kuzio, T. Ukraine's Orange Revolution: The Opposition's Road to Success. *Journal of Democracy*, 2005. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Taras_Kuzio/Ukraines_relations_with_the_West_since_the_Orange_Revolution.pdf
4. D'Anieri, P. 2012. Ukrainian foreign policy from independence to inertia. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/DAnieri_Paul/Ukraine_n_foreign_policy_from_independence_to_inertia_an_hl.pdf
5. Дергачов, О. 2010. Геополітика та безпека України. Київ: НІСД. 240 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054838.pdf>
6. Wilson, A. 2015. Ukraine Crisis: What It Means for the West. Yale University Press. 224 p. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12211/file.pdf>
7. Геополітичні та геоекономічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі. 2022. Центр Разумкова URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRAN_SFORMANS_UKR.pdf?utm_source=chatgpt.com

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу.

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.

Oleksii Batalov

Associate Professor of the Department of Political Science, Ph.D. in Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square 4, Kharkiv city, 61022
o.batalov@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

Arthur Hrebeniuk

graduate student of the Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square 4, Kharkiv city, 61022
grebenyykartur@gmail.com, <http://orcid.org/0009-0003-0400-1465>

UKRAINE IN CONTEMPORARY GEOPOLITICS

The role of Ukraine on the world geopolitical arena from 1991 to 2025 is analyzed. Based on the works of H. Mackinder and Zb. Brzezinski, the geostrategic importance of Ukraine for the balance of power in Eurasia is emphasized. Three options for geostrategy that were possible for Ukraine since 1991 are distinguished: neutrality, Ukraine gaining the status of a regional leader, joining the integration projects of external «centers of power». The extent and success of Ukraine's use of these geostrategies are investigated.

The role played by Ukraine in geopolitics since 1991 is analyzed: from 1991 until approximately the «orange events» of 2004, the Ukrainian elite positioned Ukraine mainly as a sovereign «neutral player». There were unsuccessful attempts to become a «regional leader» (GUUAM); - after 2004, the team of President V. Yushchenko first declared a change in the geopolitical vector to a pro-Western one. A complex process of geopolitical choice began inside Ukraine, which finally ended after the start of Russian aggression in 2014.

The causes and consequences of the erroneous decisions of the 1990s, as well as the specifics of European integration efforts within Ukraine, the West's unwillingness to accept Ukraine at the cost of a conflict with the Russian Federation, the real importance of Ukraine gradually degraded to the role of a «buffer zone» between the West and the Russian Federation, as a result of which external influences on Ukrainian politics grew and over time it became a convenient «victim of aggression». The stage after 2014 (and especially after 2022) is highlighted, which was marked by the fact that the Ukrainian political nation wanted to see Ukraine as an «outpost» for the USA and European countries, the purpose of which is to deter the Kremlin's revanchist intentions. It is emphasized that the resources for transforming Ukraine into an «outpost» should be provided by the West, and accordingly, real preparations for full-scale combat operations with the Russian Armed Forces, relying mainly on domestic Ukrainian resources, were not carried out. It is concluded that the consequence of this was Ukraine's unpreparedness for a full-scale war. After 02/24/2022, Ukraine received quite significant assistance from Western countries, but not enough to repel the aggressor. The current geopolitical state of Ukraine is defined as a «battlefield».

Three conclusions are drawn. The first - under the condition of the continuation of a full-scale war of attrition, the absence (or limitation) of foreign assistance, the failure to implement effective systemic changes in the Ukrainian state itself - Ukrainian geopolitical subjectivity is conditional, and the survival of Ukraine as an independent sovereign state is not guaranteed. The second - Ukraine needs to move from the state of the «battlefield» to a less destructive and more subjective one for Ukraine. The third - options for further development of events are identified: continuation of the state of the «battlefield»; spread of hostilities to European countries; Ukraine's exit from the hot phase of the current war and beyond: either «buffering» Ukraine with the subsequent risk of losing statehood, or «outposting» Ukraine (thanks to its own resources and European assistance) or turning to non-Western «centers of power» for security assistance (for example, to Turkey or India).

Keywords: *Ukraine, geopolitics, geostrategy options, «centers of power», neutrality, regional leader, «pro-Western geopolitical vector, «buffer zone», «battlefield», «outpost».*

REFERENCES

1. Mackinder, H. J. The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*. 1904. Vol. 23, № 4 : 421–437. URL: https://ondisc.nd.edu/assets/422105/mackinder_1904_h_eartland_article_17_pages.pdf
2. Brzezinski Z. The Great Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives /trans. from English. Lviv – Ivano-Frankivsk.: Lilia–NV, 2000. 236 p. URL.: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bzhezinski_Zbigniev/Velyka_shakhivnytsia.pdf (in Ukrainian)
3. Kuzio T. Ukraine's Orange Revolution: The Opposition's Road to Success. *Journal of Democracy*, 2005. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Taras_Kuzio/Ukraines_relations_with_the_West_since_the_Orange_Revolution.pdf
4. D'Anieri P. 2012. Ukrainian foreign policy from independence to inertia. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/DAnieri_Paul/Ukrainian_foreign_policy_from_independence_to_inertia_anhl.pdf
5. Дергачов О. 2010. Геополітика та безпека України. Київ: НІСД. 240 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054838.pdf> (in Ukrainian)
6. Wilson A. 2015. Ukraine Crisis: What It Means for the West. Yale University Press. 224 p. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12211/file.pdf>
7. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі. 2022. *Центр Разумкова* URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf?utm_source=chatgpt.com (in Ukrainian)

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

The article was received by the editors 28.08.2025

The article is recommended for printing 10.10.2025

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-11>

УДК 32:303.442.3

Віктор Володимирович Рубанов

професор, д. політ. н. Харківського національного

університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

victor.rubanov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ІНДИКАТОРИ ЇЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ТА ІНТЕГРАТИВНОЇ ПРИРОДИ

Обґрунтовується актуальність профільного дослідження проблем конституювання та реального функціонування політології як наукової та навчальної дисципліни. На основі попередніх теоретико-фундаментальних досліджень науковців та емпіричних фактів, які існують, здійснюється спроба концептуального обґрунтування міждисциплінарної та інтегративної природи політичної науки, розглядаються історичні корені народження, становлення, подальшого розвитку та функціонування політології в Україні. Підкреслюються особливості виникнення Харківської школи політичного аналізу, її роль в теоретико-фундаментальному та інституціональному становленні політології як міждисциплінарної та інтегративної наукової дисципліни. На конкретних прикладах розкривається не тільки значущість перших у світі праць з політології професорів Харківського університету Тихона Степанова та Андрія Каченовського в процесі становлення політологічної дисципліни, але й роль побудованих ними перших спеціалізованих профільних практично-прикладних інституцій університету в конституюванні політології як міждисциплінарної та інтегративної наукової дисципліни. Визначається, що якраз цей аспект політичної науки закладено у відомій її характеристиці Аристотелем як «королеви всіх наук». Більш того, в цьому відомому визначенні закладено не тільки суто теоретична характеристика природи політичної науки, а й її практично-прикладна значущість в навчальному процесі з підготовки майбутніх політологів – можливість інтегрувати, звести воедино розрізнені пласти знань, які були накопичені студентами за роки їх навчання фаху. Аргументується наукове значення знання історико-політологічного підґрунтя політології як науки та навчального курсу для політологів-практиків та політологів-науковців.

Ключові слова: наукова дисципліна, конституювання політології, політична філософія, міждисциплінарна та інтегративна природа

Як цитувати: Рубанов, В. В. 2025. Проблеми конституювання політичної наукової дисципліни як індикатори її міждисциплінарної та інтегративної природи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 48: 103-111. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-11>.

In cites: Rubanov, Victor. 2025. Problems of the constitution of a political scientific discipline as indicators of its interdisciplinary and integrative nature. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 48: 103- 111. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-11> (in Ukrainian)

© Рубанов В.В., 2025.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Актуальність дослідження проблем конституювання політології, її міждисциплінарної і інтегративної природи зумовлено, насамперед, тим, що в спеціалізованій літературі, особливо вітчизняній, об'єктивно бракує комплексних праць, де б спеціально розглядалися як історико-теоретичні, так і методологічні аспекти цієї проблематики. В зв'язку з цим, в науковій і навчальній роботі сучасного політолога це спричиняє появу цілої низки проблем, пов'язаних не лише з вирішенням питань природи політології, але і навіть з визначенням її наукового статусу взагалі. Яскравий тому приклад робота С. Куделі «Чи можлива в Україні політична наука?», де автор переконливо заявляє, що цю статтю присвячено науці, якої на думку багатьох політологів-першокурсників, не існує, і що політична наука в Україні досі не виникла (Куделя 2012: 24).

Свою позицію науковець аргументує тим, що політологія в Україні є глибоко провінційною псевдонаукою, в якій особисті судження нерідко підміняють теоретично обґрунтовані висновки, а замість чітких наукових гіпотез пропонують суміш абстрактних тез і узагальнень» (Куделя 2012:24).

Ми цілком поділяємо думку С. Куделі про те, що задля формування в Україні якісного політологічного наукового знання вітчизняні науковці мають сьогодні кардинально змінити та доповнити дослідницькі методи й джерела отримання наукового знання політологією, увести в коло її проблем питання публічної політики (Куделя 2012: 26). Але ми категорично не можемо погодитися з висновками цього автора, що політологічної науки в українському суспільстві сьогодні немає взагалі. Якраз навпаки. Вона, на наш погляд, існує і реально функціонує сьогодні не лише в Україні, але і у всьому світі. До того ж не як псевдонаука, про яку пише С. Куделя, а саме як міждисциплінарна, інтегративна за своєю природою самостійна наукова дисципліна, яка, до речі, вперше в такому статусі реально виникла і почала самостійно функціонувати не в США, як це прийнято вважати, а якраз в Україні, вже в 1930-х роках. Інша справа, що політологія, як і будь-яка наука, в процесі конституювання має свої специфічні проблеми дисциплінарного оформлення і розвитку, які обов'язково потрібно не тільки вивчати, але й розв'язувати, оскільки саме невирішеність

цих питань негативно впливає не лише на якість її реального функціонування як самостійної наукової дисципліни, але й на наші уявлення про її реальну природу і науковий статус.

Тож **мета** цієї статті – спробувати визначити основні проблеми конституювання політології, які, як буде нами доведено в подальшому, були і залишаються не тільки внутрішніми і зовнішніми джерелами її становлення і розвитку як самостійної наукової та навчальної дисципліни, але й основними індикаторами реального прояву її міждисциплінарної та інтегративної природи.

І це тим більш необхідно здійснити, якщо враховувати, що у профільній вітчизняній та зарубіжній літературі вже зроблені перші кроки до вирішення цієї актуальної і малодослідженої проблеми. Так, наприклад, відомий вітчизняний вчений М. І. Сазонов, не претендуючи на вичерпну характеристику міждисциплінарної та інтегративної природи політології, тим не менш, пише, що перш за все уявляється досить обґрунтованим вважати політичну філософію і політичну соціологію філософсько-політичним і соціолого-політичним знанням. І, що у реальному житті немає чистих політичних учених, політичних філософів чи то чистих експертів, оскільки вони мимоволі змушені вдаватися в дотичні сфери (Сазонов 1998: 16, 19). При цьому слід зауважити, продовжує цю думку М. І. Сазонова інший знаний український вчений – Ф. М. Кирилюк, що з кінця ХХ століття і впродовж нинішнього спостерігається тенденція до інтеграції всіх субдисциплін політологічної науки. Постійне інтелектуальне взаємопроникнення зближує окремі напрями дослідження в рамках однієї наукової дисципліни і цим самим сприяє як швидкому розвитку теоретичних досягнень, так і перетинанню міждисциплінарних меж (Кирилюк 2009: 23). А сучасні дослідники П. М. Лісовський і Ю. П. Лісовська, підсумовуючи результати розвитку вказаних процесів, стверджують що сьогодні «політична наука» перетворилася на розвинуту систему політичних знань і отримала статус, позначений ще видатним давньогрецьким філософом Аристотелем як «королева всіх наук» (Лісовський, Лісовська 2021 : 7).

Повністю поділяючи положення і висновки вказаних попередніх дослідників, тим не менш відзначимо, що і зарубіжні і вітчизняні вчені, характеризуючи природу і статус політології, солідарні в тому, що у предметному відношенні процес її конституювання як самостійної, спеціалізованої міждисциплінарної та інтегративної наукової дисципліни є не тільки статусно результативним, але й досить складним і багатоплановим вже з самого моменту його виникнення (Catlin 1957: 2). Це зумовлено насамперед тим, що в предметі політології головний інтерес і водночас основну складність для аналізу її природи і статусу становлять не його елементи, а внутрішні і зовнішні зв'язки, що здійснюються у вказаній єдності (Бех 2016: 237), які, не тільки дозволяють, на наш погляд, дослідити і визначити її міждисциплінарну і інтегративну природу та відповідні її індикатори, а й успішно аналізувати реальні проблеми конституювання політології як саме окремої спеціалізованої наукової дисципліни. Виходячи з цього, можна вважати, що першою такою проблемою процесу конституювання політології як окремої спеціалізованої наукової дисципліни, а, відповідно, і індикатором її міждисциплінарної і інтегративної природи, були і залишаються питання її диференціації не тільки з природничими науками, про що завжди згадують усі науковці, але й проблема демаркації її предметних меж щодо політичної філософії, про що, на жаль, мало хто пише. Разом із тим, остання, як свідчить сама практика, змогла конституюватися як самостійний напрямок практичної філософії лише наприкінці XIX – початку XX ст. Англійський політичний вчений і філософ Джордж Катлін (1896-1979) в роботі «Політична теорія: що це таке?» з цього приводу пише: «Політика, як і Галлія, поділена на три частини. Від політичної практики, принаймні в теорії, ми відокремлюємо теорію. Але сама теорія поділена на політичну науку та політичну філософію. Саме тому, на думку Джорджа Катліна, «Невизначеність використання (предметів філософії і політології – В. Р.) ускладнює їхнє обговорення» (Catlin 1957: 2).

У зв'язку з цим, відзначимо, що починаючи ще з часів античності протягом багатьох століть політична філософія дійсно розглядалась науковцями як тотожна політичній науці й розумілась як певне універсальне дослідження людського

суспільного буття. До неї, до речі, відносили й економіку, соціологію, соціальну психологію та інші сфери знання. Сьогодні у процесі диференціації знання ситуація змінилася, утвердилось, і не тільки серед вчених-політологів, уявлення про те, що політична наука відокремилась від політичної філософії, ставши своєрідною сполучною ланкою між нею (тобто філософією) і політикою. Погодитися з цією думкою можна лише частково, якщо вважати політичну філософію *верхнім, методологічним «поверхом» системи політичного знання*» (Суліма 2006: 14).

Саме така позиція дає змогу уникнути крайнощів ототожнення політичної філософії з політичною наукою або, навпаки, їх повного протиставлення. Це пояснюється, насамперед тим, що політична філософія, вивчаючи політичне життя, вирішує наукові проблеми, пов'язані з формуванням знання про політичну діяльність, описом, поясненням і розумінням процесів політичного розвитку, розробкою концептуального апарату політології, методології і методів політологічного дослідження. Внаслідок цього ми отримуємо відповіді на запитання: «Що пізнається?» і «Як пізнається?». Таким чином, ми вирішуємо якраз *гносеологічні* (або по-іншому – епістемологічні) завдання, які в сукупності й формують фундаментальний рівень системи політичного знання. Як слушно, підкреслює Євген Суліма, тільки політична філософія може претендувати на синтез наших знань про світ політики, включаючи всі його суперечності, закономірності та способи досягнення такого політичного порядку, який відповідав би найбільшою мірою вимогам людської гідності та справедливого світоустрою. На відміну від політичної теорії, політична філософія звертається до сенсу політичних дій людини в контексті суспільного життя. В основі її ставлення до світу політики – ціннісна заангажованість. Таким чином, на думку Є. Суліми, саме політична філософія *відкриває* складний історичний процес формування системи політичного знання і в своєму розвитку цей процес знову повертається до свого коріння (Суліма 2006: 14).

Водночас політологія відрізняється від політичної філософії якраз тим, що вона вивчає проблеми, пов'язані з *перетворенням* політичної дійсності, аналізом шляхів і засобів цілеспрямованого впливу на політичні процеси. Це «сфера» прикладної політології. Головне у ній – орієнтація на *практичну користь*, а не на приріст знання.

Якраз тому прикладна політологія завжди «проблемно орієнтована» або «орієнтована на клієнта». Вона займається дослідженням конкретних політичних подій. Відповідно, якщо спробувати визначити місце політичної філософії у системі знання, то можна сказати словами Євгена Суліми, що вона, «займає вищий рівень, який охоплює методологічні й світоглядні проблеми політичного знання, що зумовлює стик політичного знання з філософією. Наступний за ним «середній рівень» – це політична теорія, або «загальна» політологія, слідом за якою вже йде прикладна політологія. Наведені нами теоретико-методологічні положення та висновки відомого українського вченого Євгена Суліми є дуже цінними, оскільки в цьому випадку філософія не лише не протиставляється політології як науковій та навчальній дисципліні, а навпаки, органічно забезпечує її філософські засади якраз як міждисциплінарної, інтегративної наукової та навчальної дисципліни, куди на правах політичних субдисциплін (завдяки її міждисциплінарної, інтегративної природи) входять і економічні, і соціологічні і психологічні та інші галузі соціально-гуманітарні знання. В цих умовах, підкреслює Джордж Катлін, немає значення які терміни ми використовуємо, проте має значення що це вживання має бути несуперечливим (Catlin 1957: 2). Однак, на думку Дж. Катліна, за кількома інтелектуально важливими параметрами політичну науку як одну зі складових частин політичної теорії неможливо відрізнити і від соціології (Catlin 1957: 3). Таким чином, в політології другою, дуже актуальною, але малодосліджуваною проблемою її конституювання як окремої, спеціалізованої міждисциплінарної та інтегративної наукової дисципліни, була і залишається проблема демаркації її предметних меж з іншими суспільними науками, зокрема з соціологією, політичною економією та правом. Яскравим тому підтвердженням є те, що в різних країнах політологія відома під безліччю назв: *політична наука, дослідження уряду, політична соціологія, громадське управління, політична економія тощо*. Разом із тим, як слушно відзначає Джордж Катлін, щоб показати стосунки між політичною теорією і практикою або щоб сказати, що той, хто професійно займається предметом, повинен одночасно бути і соціологом, і політичним ученим (Catlin 1957: 8).

Однак успішне розв'язання цих проблем дисциплінарного конституювання політології суттєво стримує, як нами буде доведено, якраз недосліджуваність питань співвідношення та взаємозв'язок політології не лише з філософією і соціологією, але й з правом, історією і економічною наукою. Відповідно, в ситуації, яка склалася, дуже важливе теоретико-методологічне значення в дослідженні вказаних нами проблем мають зауваження Дж. Сарторі, який вважав, що починаючи з XIX століття і до Другої світової війни термін «політична наука» означав дисципліну, в якій домінували насамперед юридичні та історичні підходи, а «модельним прототипом є економічна наука» (Сарторі 2011: 6).

Такий самий підхід в аналізі та характеристиці міждисциплінарної інтегративної природи політології використовує і сучасний іспанський політолог Х. Коломер, який з цього приводу пише, що був щасливий, дізнавшись, що Сарторі завжди стверджував, що модельним прототипом політології є економічна наука. Х. Коломер дотримувався тієї самої думки і вважав, що соціальні науки можуть багато запозичити з економіки (Коломер 2011: 9)..

Саме тому, якщо говорити про час виникнення у світі такого специфічного явища і поняття як міждисциплінарна, інтегративна політологічна наука та навчальна дисципліна, то потрібно, на наш погляд, мати на увазі те, що точкою відліку *процесу її реального конституювання* став початок 30 років XIX століття, а не 1857 рік, як це прийнято вважати, коли американський вчений німецького походження Френсис Лейбер починає читати курс політології в Колумбійському коледжі, а в 1880 році у цьому самому коледжі створюється перша школа політичної науки (Семке 2009: 36).

У зв'язку з цим, виникає питання: якщо дійсно вважати, що точкою відліку процесу реального конституювання політології як наукової та навчальної дисципліни став початок 30-х, а ні кінець 50-х років XIX століття, то які для цього існують, крім сказаного, теоретико-методологічні та інституціональні підстави?

Відповідаючи на це складне і малодосліджене питання, зазначимо, по-перше, те, що навіть враховуючи вже існуюче попередження вчених про те, що спроба ізоляції від американської політичної науки була б провінційним курйозом (Коломер 2011: 11), тим не менш вважаємо за необхідне стверджувати, що сам процес

конституювання політології як окремої спеціалізованої наукової дисципліни є явищем міжнародним за змістом і національним за формою. Тобто сам факт виникнення в США політології як наукової дисципліни не є тільки суто «американським феноменом». А тому, при всьїй повазі до Френсиса Лейбера і його безумовним суттєвим внеском у розвиток політології як саме окремої спеціалізованої міждисциплінарної, інтегративної наукової дисципліни, зокрема у роботі «Історія і політична наука: необхідні дослідження у вільних країнах» (Lieber 1994 : 21-32), потрібно відзначити, що він не є єдиним ученим, хто це реально зміг реалізувати в XIX столітті, оскільки наукова діяльність і в цей період часу розвитку суспільства була явищем колективним.

Відповідно, по-друге, що не менш важливо, вказана специфічна особливість конституювання політології як окремої спеціалізованої міждисциплінарної, інтегративної наукової та навчальної дисципліни полягала у її дисциплінарному оформленні не тільки і не стільки в США, як це прийнято вважати, але й і в інших країнах світу, в тому числі і в Україні. До того ж, заради об'єктивності, слід знову ж таки відзначити той факт, що за часом вказану авторську концепцію Френсис Лібер сформулював у своїх працях значно пізніше, ніж це зробив професор кафедри політичної економії Харківського імператорського університету Тихон Степанов (1795-1847) в роботі «Мова о сутності, важливості та призначенні політичних наук». Саме в цій профільній науковій праці Т. Степанов, використовуючи суто авторське бачення сутності предмета, методів, процедур, норм та суб'єктів політичної науки, вперше у світі – у 1833 році реально обґрунтував народження поряд із політичною економією спеціалізованої самостійної наукової дисципліни про політику, яка є за своєю природою міждисциплінарною та інтегративною. Яскравим свідченням тому є, по-перше, його оригінальні положення і висновки про те, що «в освічених державах звернено найбільшу увагу на статистику, науку, що містить у собі дорогі факти політичного життя держав» (Степанов 1833: 33). А, по-друге, Тихон Степанов вважав за потрібне додати до цього те, що «оскільки суспільства мають подвійне життя, то й закони для них підлягають дослідженню двох наук: це політична економія і політика (тобто політологія-В. Р.)». Перша, на думку

вченого, відкриває закони фізичного життя держав, тобто закони багатства, а друга показує закони їх морального життя, чи освіченості взагалі (Степанов 1833 : 23).

Разом із тим, Т. Степанов відзначає й те загальне, що об'єднує аналізовані ним наукові дисципліни: «Справа політичної економії, так само як і політики, полягає в тому, щоб розгадати основні стихії двоїстого народного життя й відкрити спільні для них закони. Однак ці дві науки мають між собою найтісніший зв'язок і мають одна за одною корисний, або шкідливий вплив. Із цієї самої причини в політичній економії іноді торкаються предметів політики, а в політиці згадують про предмети, що становлять власне сферу політичної економії» (Степанов 1833 : 39).

А характеризуючи потрібні рівні дослідження політичних проблем, Т. Степанов особливе підкреслює, що одна тільки взаємна згода теоретиків і емпіриків може сприяти швидкому й правильному розвитку науки і водночас може вберегти долю людей і народів від несприятливих, раптових змін (Степанов 1833 : 31).

Більш того, пріоритетна роль українських учених в конституюванні політології як наукової та навчальної дисципліни зумовлена, як вже відзначалося, не тільки часом, але й конкретними напрямками їх організаційно-професійної діяльності в реалізації навчального та наукового процесів в університеті, а також змістом їхніх наукових праць, які вони в той час оприлюднили. Мається на увазі, насамперед те, що оригінальні положення і висновки Т. Степанова про предмет, методи, завдання, міждисциплінарну та інтегративну природу політичної науки підтримав і розвинув у своїх працях «Погляд на історію політичних наук в Європі» (1859р.) (Каченовський 1859:140) та «Про сучасний стан політичних наук на заході Європи і в Росії» (1862 р.) (Каченовський 1862 : 172) ще один видатний, на наш погляд, харківський учений і колега Т. Степанова по морально-політичному факультету Харківського університету, – Дмитро Іванович Каченовський (1827-1872). Будучи професором з міжнародного права і провісником, як називали його сучасники, позитивного напряму в методології політичного аналізу, він став (як показує зміст його наукових праць і практичної діяльності) і одним із перших учених у світі, хто реально вплинув на процес конституювання політології як

окремої спеціалізованої наукової та навчальної дисципліни. Головне його переконання полягало насамперед в тому, що поряд із правом, обов'язково повинна функціонувати і політична наука, яка пов'язана з ним, але має свій предмет, методи процедури та самодостатні суб'єкти дослідження, і що політичні науки в силу їх самої природи охоплюють не всі людські дії, а тільки ті, що мають вплив на публічні інтереси. Він також дотримувався думки що державний устрій і управління слугують головним предметом політичних наук, що вони розглядають всі акти поставлених в суспільстві влад, законотворчі, виконавчі та судові (Каченовський 1862 : 41).

Таким чином, резюмує вчений, «політичні науки, не наближаючись до математики за точністю, заслуговують, принаймні, назви достовірних, управлінських, практичних наук» (Каченовський 1862 : 71).

У зв'язку з цим, «політичні науки, за їхнім призначенням, природою предмета не можуть бути суто описовими науками, як зоологія, або ботаніка» (Каченовський 1862 : 55). І, в цьому плані, на думку Д. Каченовського, саме статистика є невичерпним джерелом живого досвіду; вона дає дорогоцінний посібник для перевірки панівних понять і теорій, без неї важко досягнути достовірних висновків щодо успіху або невдачі нових законодавчих заходів та реформ. Спираючись на факти, здобуті історією і статистикою, можна вивчати політичний світ та окремі його частини до подробиць (Каченовський 1862 : 49). Саме тому, писав Д. Каченовський у своїх наукових звітах, після перебування за кордоном, в «Англії я стежив за політичною практикою; у Франції постійно відвідував засідання Академії моральних і політичних наук, а з відкриттям публічних курсів у листопаді 1858 року я почав щодня відвідувати лекції у Сорбонні вивчати історію та філософію в Парижі, навіть літературу» (Каченовський 1860 : 25).

Як бачимо, є всі підстави, по-перше, стверджувати про пріоритетну роль саме харківських учених Т. Степанова та Д. Каченовського в теоретико-методологічному та інституціональному конституюванні політології як окремої спеціалізованої міждисциплінарної та інтегративної наукової та навчальної дисципліни, в якій домінували насамперед юридичні та історичні підходи, а модельним прототипом якраз стала економічна наука. Тим самим, своїми професійними теоретичними та

практичними досягненнями того часу українські вчені не тільки вплинули на загальносвітовий процес формування теорії та методології політичного аналізу, але й стали, завдяки теоретико-прикладному змісту їхніх наукових праць та професійній діяльності, засновниками функціонування Харківської школи політичного аналізу, яка не лише активно функціонує до цих пір, вирішуючи соціально-політичні проблеми розвитку сучасної України, але й являє собою центр фахової професійної підготовки вчених-політологів, який має міжнародний авторитет.

По-друге, що не менш важливо, політологічні наукові праці Т. Степанова та Д. Каченовського за часом їхнього виникнення були оприлюднені *набагато раніше, ніж* праці Френсиса Лібера або стаття знаного італійця Гаetano Моска «Елементи політичної науки», яка вийшла лише у 1896 році, але до цих пір чомусь вважається, за формою і за змістом, – першою роботою з політології. (*«Правлячий клас» (1896) - відома праця італ. вченого, юриста, одного з основоположників нової політ. науки Гаetano Моска..*)

І, нарешті, *по-третє*, саме в роботах Т. Степанова та А. Каченовського, а не в працях Ф. Лібера або Г. Моска, вперше в профільній науковій літературі зафіксована і головна особливість політології як окремої спеціалізованої наукової та навчальної дисципліни – її *міждисциплінарна, інтегративна* природа. Мається на увазі не тільки сам факт того, що теоретико-методологічні основи політичної науки були вперше обґрунтовані фахівцями економістами та правниками з України, але й те, що саме в наукових працях Т. Степанова та А. Каченовського також вперше у світі зафіксовані міждисциплінарна, інтегративна природа політології, а в організаційній структурі Харківського університету її відповідні інституціональні ознаки – «факультет морально-політичних наук» та його профільна творча лабораторія – «Статистичний комітет».

Отже, підсумовуючи сказане, потрібно зазначити, що основними проблемами процесу конституювання політології як окремої спеціалізованої наукової та навчальної дисципліни, а відповідно, і індикаторами її міждисциплінарної і інтегративної природи, були і залишаються питання диференціації її предметних меж не тільки з природничими та соціальними науками, але й з філософією. При цьому

результати проведеного нами аналізу показують, що філософія не лише не протиставляється політології як науковій та навчальній дисципліні, а навпаки, органічно забезпечує її філософські засади якраз як окремої спеціалізованої міждисциплінарної, інтегративної наукової та навчальної дисципліни, куди на правах політичних субдисциплін (завдяки її міждисциплінарної, інтегративної природи), входять і економічні, і соціологічні і психологічні та інші галузі соціально-гуманітарні знання. А політологія, інтегруючи ці розрізненні знання в єдине ціле, забезпечує тим самим органічну цілісність реального функціонування всієї системи політологічного знання, його теоретико-прикладну релевантність та легітимність.

Таким чином, сучасна політологія як окрема спеціалізована наука й навчальна дисципліна, яка має свій предмет, методи, процедури, норми та суб'єкти дослідження, пройшла дуже складний і суперечливий процес свого конституювання. З одного боку, цей процес, починаючи з 30-х років XIX століття завдяки зусиллям учених різних галузей наукового знання і країн, і насамперед, України, характеризується як завершальне виділення її з соціальних наук, як окремої спеціалізованої наукової та навчальної дисципліни, в якій дійсно, як слушно визначали Дж. Сарторі і Х. Коломер, домінують насамперед юридичні та історичні підходи, а модельним прототипом є економічна наука. А з іншого боку, з середини XX століття політологія починає реально функціонувати вже як саме «королева всіх наук». Тобто, не тільки як цілісна система теоретико-фундаментального, інструментально-емпіричного та практично-прикладного рівнів дослідження політичних проблем, але й як відповідна цілісна система продукування міждисциплінарного, інтегративного за своєю природою наукового політологічного знання. Тим самим, політичне знання та сам процес пізнання **взаємодіють** з іншими видами суспільного пізнання, а взаємодіючи, **уточнюють** свою системну міждисциплінарну, інтегративну самобутність, співвідносячи себе з іншими формами соціально-гносеологічної активності людини. Саме в цьому полягає не тільки суто теоретична характеристика природи політичної науки, але й її практично - прикладна значущість в навчальному процесі з підготовки майбутніх політологів – це можливість реально

інтегрувати, зводити воедино розрізнені пласти наукових галузевих знань, які були накопичені студентами за роки їх навчання фаху в спеціалізованому навчальному закладі для своєї майбутньої професійної політологічної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Куделя, С. 2012. Чи можлива в Україні політична наука? *Критика*. Ч. 1–2 (171–172): 24–25.
2. Сазонов, М. І. 1998. Предмет і методи політології. *Політологія*. Навч. посібник для вузів / Упоряд. та ред. М. Сазонова. Харків. Фоліо. 735 с.
3. Кирилюк, Ф. М. 2009. Розділ 1. Історичні та теоретичні основи конституювання політології як науки і навчальної дисципліни. *Новітня політологія*: навч. пос. (для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури. 564 с. : 6-23. URL.: https://duikt.edu.ua/uploads/1_708_51006326.pdf
4. Лісовський, П. М., Лісовська, Ю.П. 2021. *Політологія*: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор». 228 с. URL.: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/politologiya_compressed.pdf
5. Catlin, G.E.G. 1957. Political Theory: What is It? *Political Science Quarterly* 72 (March): Oxford University Press: 1-29 <https://doi.org/10.2307/2145356>
6. Бех, В. 2016. Предмет політології як проблемне поле політичних досліджень. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Вип. 3-4. Київ: 229-240. URL.: https://apiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bekh_predmet.pdf
7. Суліма, Є. 2006. Становлення політичної філософії та проблеми її наукового статусу. *Політична філософія*: Підручник /За ред. Є.М. Суліми. К.: Знання, С. 9-17.
8. Сарторі, Дж. 2011. Куди рухається політична наука? *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 949: 6-8.
9. Коломер, Х. 2011. Політична наука рухається вперед, але звивистими шляхами: відповідь Джованні Сарторі, *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 949: 9-11.
10. Семке, Н. М. 2009. *Політологія. Модульний курс*: навч. посібник. Х.: Торсинг плюс. 384 с.
11. Liber, F. 1994. History and Political Science, Necessary Studies in Free Countries. *Discipline and History. Political Science in the United States* / ed. by James Farr and Raoumond Seidelman. Michigan Univ. of Michigan Press: 21-32. URL.: https://books.google.com.ua/books?id=e9_jbbroRHsC&pg=PA21&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=1#v=onepage&q&f=false
12. Степанов, Т. 1833. Речь о сущности, важности и назначении политических наук,

произнесенная в Торжественном Собрании Императорского Харьковского университета. э. о. профессором Политической экономии и Дипломатии Тихоном Степановым 30 августа 1833 года. Харьков: Университетская типография, 64 с.

13. Каченовский, Д. И. 1859. Взгляд на историю политических наук в Европе. IV. М.: Тип. Каткова, 142 с.

14. Каченовский, Д. И. 1862. О современном состоянии политических наук на Западе Европы

и России. Речь, написанная для произношения в торжественном собрании Императорского Харьковского университета, 1862 года, ординарным профессором Д. Каченовским. Харьков. В университетской типографии. 172 с.

15. Каченовский, Д. И. 1860. Отчет о путешествиях по Западной Европе профессора Д. Каченовского в 1858-59 годах. Харьков. В университетской Типографии. 48 с.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2025

Стаття рекомендована до друку 10.10.2025

Victor Rubanov

Professor of the Department of Political Science, Kharkiv National University

V.N. Karazin. Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,

victor.rubanov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

PROBLEMS OF THE CONSTITUTIONAL POLITICAL SCIENTIFIC DISCIPLINE YAK INDICATORS OF INTERDISCIPLINARY AND INTEGRATIVE NATURE

The relevance of profile research into the problems of the constitution and real functioning of political science as a scientific discipline is established. Based on the latest theoretical and fundamental research of scientists and real empirical facts, as it appears, an attempt is being made to conceptually explain the interdisciplinary and integrative nature of flight biology as a scientific dissertation. chicks. The renowned author, for the first time in scientific literature, reveals the peculiarities of the Kharkiv school of political analysis, its role in the theoretical-fundamental and institutional development of political science itself disciplinary and integrative scientific discipline. In conclusion, it reveals not only the significance of the world's first political science professors Tikhon Stepanov and Andriy Kachenovsky in these processes, but also the role of the first specialized professional practical about applied institutions of the university in constitutional political science as an interdisciplinary and integrative scientific discipline.

In realizing this goal, the author points out that this very aspect of political science is embedded in Aristotle's well-known characterization as «the queen of all sciences». Moreover, according to the author's opinion, in this very fact, there is not only a theoretical characteristic of the nature of political science, but also a practical - applied significance in the initial process of training future political scientists is – the ability to integrate, to bring together disparate layers of knowledge, such as were accumulated by students for the hardships of their studies in science. First of all, this is due to the fact that a certain proportion of them reflect on the current problems of the domestic and international political present, without even mentioning the basic achievements of political scientists of Ukraine and, in particular, the Kharkiv School of Political Science. Therefore, the proposed article may be useful for current and future political scientists.

Key words : *problems of constitutional political science, interdisciplinary and integrative nature of political science as a scientific discipline.*

REFERENCES

1. Kudelya, S. 2012. Is political science possible in Ukraine? *Criticism* P. 1–2 (171–172): 24–25 (in Ukrainian)
2. Sazonov, M. I. 1998. Subject and methods of political science. *Political science*. Textbook for universities / Compiled and edited by M. Sazonov. Kharkiv: Folio. 735 c. (in Ukrainian)
3. Kyrylyuk, F. M. 2009. Chapter 1. Historical and theoretical foundations of the constitution of political science as a science and academic discipline. Modern political science: teaching material (for students of higher education, ed. Kyiv: Center for Educational Literature. 564 p. 6-23. URL.: https://duikt.edu.ua/uploads/l_708_51006326.pdf (in Ukrainian)
4. Lisovsky, P. M., Lisovska, Y.P. 2021. Political Science: Textbook. Kyiv: Condor Publishing House. 208 p. URL.: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/politologiya_compressed.pdf
5. Catlin, G.E.G. 1957. Political Theory: What is It ? *Political Science Quarterly* 72 (March): Oxford

University Press: 1-29 <https://doi.org/10.2307/2145356>
(in Ukrainian)

6. Bekh, V. 2016. The subject of political science as a problematic field of political research. *Scientific notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Iss.3-4. Kyiv: 229-240 URL.:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bekh_predmet.pdf (in Ukrainian)

7. Sulima, E. 2006. The formation of political philosophy and the problems of its scientific status. *Political philosophy: Textbook.* / Ed. by E.M. Sulima. K.: knowledge: 9-17 (in Ukrainian)

8. Sartori, J. 2011. Where is political science headed? *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 949: 6-8 (in Ukrainian)

9. Colomer, H. 2011. Political science moves forward, but in winding paths: a response to Giovanni Sartori *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 949: 9-11.

10. Semke, N. M. 2009. Political Science. *Modular course: textbook*. Kh.: Torsing Plus. 384 p. (in Ukrainian)

11. Liber, F. 1994. History and Political Science, Necessary Studies in Free Countries. *Discipline and*

History. Political Science in the United States / ed. by James Farr and Raoumond Seidelman. Michigan Univ. of Michigan Press: 21-32. URL.: https://books.google.com.ua/books?id=e9_jbbroRHsC&pg=PA21&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=1#v=onepage&q&f=false (in Ukrainian)

12. Stepanov, T. 1833. Speech on the essence, importance and purpose of political science, delivered at the Solemn Assembly of the Imperial Kharkiv University. e. at. by Professor of Political Economy and Diplomacy Tikhon Stepanov on August 30, 1833. Kharkiv: University printing house. (in Ukrainian)

13. Kachenovsky, D. I. 1859. View of the history of political science in Europe. IV. M.: Type. Katkova. 142 p.

14. Kachenovsky, D. I. 1862. About the current state of political science in Western Europe and Russia. A speech written to be delivered at the solemn assembly of the Imperial Kharkiv University in 1862 by ordinary professor D. Kachenovsky. Kharkov. In the university printing house 172 p. (in Ukrainian)

15. Kachenovsky, D. I. 1860. Report on travels in Western Europe by Professor D. Kachenovsky in 1858-59. Kharkov. In the university printing house. 48 p. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 1.09.2025.

The article is recommended for printing 10.10.2025

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст – 14 pt, список літератури – 12 pt **через півтора інтервали.**

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 pt. **Ім'я та по батькові, прізвище** автора малими жирними літерами через кому – у лівому куті - 12 pt., на рядок нижче – посада, місце роботи, ел.пошта, та посилання на реєстрацію на сайті **orcid.org** – 10 pt через 1 інтервал. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 14 pt., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – анотація (не менше 1800 знаків без пробілів) українською (або англійською, якщо стаття написана англійською). Потім :

Як цитувати: Петренко, М.С. 2021. Назва статті. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*: 44: __-__. <https://doi.org/10.26565>

In cites: Petrenko, Mykyta. 2021. The title of the article. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»*: 44: __-__. <https://doi.org/10.26565> (in Ukrainian)

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Гелд 2005: 160); (Моделі демократії 2005). Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем.

– після СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ пишемо :

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024

Стаття рекомендована до друку 30.04.2024

Потім у верхньому лівому куті сторінки 12 pt. ті самі дані про автора англійською. Нижче назва та анотація статті англійською (якщо сама стаття написана англійською, то назва і анотація – українською) з ключовими словами, далі REFERENCES, де література перекладається англійською. Нижче –

The article was received by the editors 6.04.2023.

The article is recommended for printing 21.04.2023.

Відповідно, якщо стаття написана англійською, то подається СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (література мовою оригілану)

Переклад англійською має бути професійним. Перед англійською та російською анотаціями також друкується прізвище, ім'я та по батькові, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 14 pt. *курсивом*.

Примітка: 1) анотація англійською має бути більшою за обсягом, ніж українська, 2) у таблицях інформація українською має дублюватися англійською, наприклад «Державна архівна служба / State archival service»

Приклад: СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Приклади оформлення журнальних статей:

Sartori, Giovanni. 2004. Where is Political Science Going. *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.

Massicotte, Louis and Blais, André. 1999. Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey, *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення, *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукут, С. 2016. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій, *Держава та регіони. Серія Державне управління* 1 (53): 133-137.

Приклади оформлення розділів у книгах:

Norris, Pippa. 1996. Candidate Recruitment. In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris (Eds.), *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Buonanno, Laurie. 2017. The European Migration Crisis. In: D. Dinan, N. Nugent, & W. E. Patterson (Eds.), *The European Union in Crisis*. London: Palgrave Macmillan: 100-130.

Гелд, Девід. 2005. Моделі демократії. В: *Демократія: антологія* / упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип: 155-175.

Кузьо, Тарас. 2004. Пострадянські перетворення в Україні: теоретико-порівняльний аспект. В: *Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація* / під ред. В. Ісаїва. К.: КМ Академія: 45-63.

Приклади оформлення книг:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Бжезінський, Збігнєв. 2018. *Велика шахівниця*. Харків: Фабула.

Рудич, Ф.М. (ред.). 2006. *Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку*. К.: Парламентське видавництво.

Evans, Peter B., & Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol (Eds.). 1985. *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Електронне видання:

План дій ЄС з гендерних питань на 2016–2020 роки. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020>

Увага! якщо стаття має індекс doi, використовуємо саме його, а не інтернет-посилання URL

Після цього слід додати список літератури (References) англійською. Якщо вся література англійською, то нічого вже роботи не треба. Якщо література складається з українських джерел, ім'я та ініціали, назву статті, місто видання, а також найменування видання пишемо англійською. Якщо журнал має англійську версію, даємо офіційну його англійську назву. Статті, написані будь-якою мовою європейських країн перекладати англійською не потрібно. Наприклад: Gendźwiłł, Adam & Raciborski, Jacek. 2014. Jak głosują wyborcy w warunkach preferencyjnych list wyborczych: przypadek Polski, *Decyzje* 22: 47-69 (in Polish).

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Але самі рубрики («постановка проблеми», «аналіз останніх досліджень...») у статті писати не треба.

Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 14, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. Поля: зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Зберігати статтю просимо або у DOC (1997-2003), або у RTF форматі.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на порталі orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською, англійською та російською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Науковий ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail
6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

З повагою, редакційна колегія видання.

Наукове видання

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 48

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 30.12.2025. Формат 60х84/8. Папір офсетний.

Друк цифровий. Ум. друк. арк. _____. Обл.-вид. арк. обл. _____

№ Зам. _____

Наклад 50 пр.

Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Видавець і виготовлювач ХНУ імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 3367 від 13.01.09

